

VOLUME-34

ISSUE-3

December- 2024

WORLD SCIENTIFIC RESEARCH JOURNAL

WORLD SCIENTIFIC RESEARCH JOURNAL

International scientific electronic journal

Volume-34

Issue-3

December - 2024

World scientific research journal

Jahon ilmiy tadqiqot jurnali

MUASSIS:

Qo'qon davlat pedagogika instituti,
"Ustozlar uchun" MCHJ

TAHRIRIYAT | EDITORIAL

Tahririyat kengashi raisi:

D.SH.Xodjayeveva- filologiya fanlari nomzodi,
dotsent

Jamoatchilik kengashi raisi:

D.SH.Xodjayeveva- filologiya fanlari nomzodi,
dotsent

Bosh muharrir

D.SH.Xodjayeveva- filologiya fanlari nomzodi,
dotsent

Mas'ul muharrir:

N.S.Jo'rayev - psixologiya fanlari nomzodi,
dotsent

Mas'ul muharrir yordamchisi:

O.Y.To'xtasinova- filologiya fanlari
nomzodi, dotsent

Nashr uchun mas'ul:

Rasulov Inom Muydinovich -
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD), dotsent

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti
Administratsiyasi huzuridagi Axborot va
ommaviy kommunikatsiyaragentligi
tomonidan berilgan 1547 raqamli
guvohnoma asosida ro'yhatga olingan

Tahririyat manzili:

Farg'ona viloyati, Qo'qon shahri, Turon
ko'chasi, 23-uy

Telefon:

(0373) 542-38-38

E-mail:

info@wsrjournal.com

Tahrir kengashi:

Sh.Farmonov - O'zR FA akademigi
Sh.Namozov - O'zR FA akademigi
S.Rashidova - O'zR FA akademigi
I.Asqarov - kimyo fanlari doktori, professor
V.Xo'jayev - kimyo fanlari doktori, professor
Sh.Abdullayev - kimyo fanlari doktori, professor
M.Isakov - kimyo fanlari doktori, professor
R.Rasulov - fizika-matematika fanlari doktori, professor
B.Samatov - fizika-matematika fanlari doktori, professor
D.Akbarov - fizika-matematika fanlari doktori
A.Xusanov - fizika-matematika fanlarinomzodi, dotsent
V.Isafov - biologiya fanlari doktori, professor
G'.Abdullayev - biologiya fanlari doktori
A.Batashov - biologiya fanlari doktori
D.Mamatqulov - biologiya fanlari nomzodi, professor
H.Xonboboev - texnika fanlari nomzodi, dotsent
B.Nu'monov - texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
I.Oxunov - kimyo fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
R.Payg'amov - kimyo fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
N.Valiyev - kimyo fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
A.Gapparov - Kimyo fanlari nomzodi, dotsent
N.Karimov - O'zR FA akademigi
A.S.Sagdullayev - O'zR FA akademigi
O.Akimova - filologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
V.Borisova - filologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
I.Artyushkov - filologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
M.Rasulova - filologiya fanlari doktori, professor
Sh.Iskandarova - filologiya fanlari doktori, professor
D.Nabiyeva - filologiya fanlari doktori, professor
O.Bozorov - filologiya fanlari doktori
A.Ziyayev - filologiya fanlari doktori (DSc)
D.Jamoliddinova - filologiya fanlari doktori (DSc)
Z.Qobilova - filologiya fanlari doktori (DSc)
M.Hoshimova - filologiya fanlari nomzodi, dotsent
M.Siddiqov - filologiya fanlari nomzodi, dotsent
M.Jamoliddinov - filologiya fanlari nomzodi, dotsent
O.O.Bozorov - filologiya fanlari nomzodi
M.Rasulova - filologiya fanlari nomzodi, dotsent
V.Karimova - filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
M.Djo'rayev - filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G.Kislov - falsafa fanlari doktori, professor (Rossiya)
G.Abdullayev - falsafa fanlari doktori, professor
M.Aminova - falsafa fanlari nomzodi, dotsent
M.Temirboyev - falsafa fanlari nomzodi
T.Fayzullayev - siyosat fanlari doktori, professor
A.Rasulov - tarix fanlari doktori, professor
R.Shamsiddinov - tarix fanlari doktori, professor
Q. Akbarov- tarix fanlari nomzodi
T.Haydarov - iqtisod fanlari doktori, professor
N.Babayeva - iqtisod fanlari nomzodi, dotsent
N.Erkaboyeva - pedagogika fanlari doktori, dotsent
S.Alimsaidova - pedagogika fanlari doktori, dotsent
Z.Azimova - pedagogika fanlari doktori, dotsent
V.Qodirov - pedagogika fanlari doktori, dotsent
A.Tolibjonov - pedagogika fanlari nomzodi, dotsent
J.Azamov - yuridika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
D.Soliyeva - psixologiya fanlari doktori, dotsent
O.Bektoshev - filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
M.Ergashev - filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
N.Aliboyeva - filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G.Nazirova - pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
A.Abdurashitov - pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Kadirova Nigora Rashidovna, Filologiya fanlari nomzodi, dotsent

Fan tarmoqlari: Matematika, fizika, informatika, geografiya, psixologiya, ijtimoiy fanlar

TURIZM MEHMONDO'STLIK INFRATUZILMASI

*Ibragimova Barno**Tashkent turizm va mehmonxona menejmenti texnikumi
maxsus fan o'qituvchisi*

Annotatsiya: Turizm mehmondo'stlik infratuzilmasi bugungi kunda iqtisodiy rivojlanishning eng muhim jihatlaridan biri hisoblanadi. Har bir davlatning iqtisodiy barqarorligi va ijtimoiy taraqqiyoti ko'p jihatdan turizm sohasining rivojlanishiga bog'liq. Mehmondo'stlik infratuzilmasi esa sayyohlarni jalb qilish va ularning tajribasini yaxshilash uchun zarur bo'lgan barcha elementlarni o'z ichiga oladi. Ushbu infratuzilma mehmonxonalar, restoranlar, transport tizimi, turistik xizmatlar va boshqa ko'plab xizmatlarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: turizm, mehmondo'stlik infratuzilmasi, iqtisodiy rivojlanish, sayyohlar, urf-odatlar, xizmat ko'rsatish, davlat turizmi.

Аннотация: Инфраструктура туризма и гостеприимства сегодня является одним из важнейших аспектов экономического развития. Экономическая стабильность и социальное развитие каждой страны во многом зависят от развития туристического сектора. Инфраструктура гостеприимства включает в себя все элементы, необходимые для привлечения туристов и улучшения их впечатлений. Эта инфраструктура включает в себя отели, рестораны, транспортную систему, туристические услуги и многие другие услуги.

Ключевые слова: туризм, инфраструктура гостеприимства, экономическое развитие, туристы, традиции, сервис, государственный туризм.

Abstract: Tourism hospitality infrastructure is one of the most important aspects of economic development today. The economic stability and social development of every country largely depends on the development of the tourism sector. Hospitality infrastructure includes all the elements necessary to attract tourists and improve their experience. This infrastructure includes hotels, restaurants, transportation system, tourist services and many other services.

Key words: tourism, hospitality infrastructure, economic development, tourists, traditions, service, state tourism.

Mehmondo'stlik infratuzilmasining asosiy qismi mehmonxonalar va turistik joylardir. Mehmonxonalar turli darajadagi qulayliklarni taklif etadi. Ular yuqori darajadagi xizmat ko'rsatishdan tortib, oddiy va iqtisodiy variantlargacha bo'lgan turli xil imkoniyatlarni taqdim etadi. Mehmonxonalar joylashuvi, xizmat ko'rsatish sifati va narxleri sayyohlarni jalb qilishda muhim rol o'ynaydi. Sayyohlar ko'pincha o'z sayohatlari davomida mehmonxona tanlashda qulaylik, narx va joylashuvni hisobga oladilar. Shuningdek, mehmonxonalar mahalliy madaniyatni aks ettirishi,

sayyohlarni mahalliy an'analar va urf-odatlar bilan tanishtirishi kerak. Restoranlar va kafe ham mehmondo'stlik infratuzilmasining muhim qismidir. Mahalliy oshxona va taomlar sayyohlar uchun qiziqarli tajriba bo'lib, ularning sayohatlarini yanada boyitadi. Oziq-ovqat va ichimliklar sifatiga e'tibor berish, xizmat ko'rsatish darajasini oshirish va mahalliy taomlarni taqdim etish sayyohlarning umumiy tajribasini yaxshilaydi. Restoranlar, shuningdek, mahalliy madaniyatni aks ettirishda va sayyohlarni mahalliy an'analar bilan tanishtirishda muhim rol o'ynaydi. Sayyohlar uchun ma'lum bir mintaqaning taomlarini tatib ko'rish, ularning madaniyatini chuqurroq anglash imkoniyatini beradi. [1]

Transport infratuzilmasi ham mehmondo'stlik infratuzilmasining ajralmas qismidir. Sayyohlar uchun qulay va xavfsiz transport tizimi ta'minlanishi kerak. Avtomobillar, avtobuslar, temir yo'llar va havo transporti sayyohlarni joylashuvga olib borish va ularni turistik joylarga yetkazish uchun zarurdir. Transport tizimining samaradorligi sayyohlarning tajribasini yaxshilashga yordam beradi va ularning sayohatlarini yanada qulay qiladi. Transport infratuzilmasining rivojlanishi shaharlararo va xalqaro sayohatlarni osonlashtiradi, bu esa turizm sohasining o'sishiga hissa qo'shadi. Turistik xizmatlar ham mehmondo'stlik infratuzilmasining muhim qismi hisoblanadi. Sayyohlar uchun ekskursiyalar, turistik yo'riqnomalar, madaniy tadbirlar va boshqa xizmatlar taklif etish orqali ularning sayohatlari yanada qiziqarli va mazmunli bo'ladi. Mahalliy turistik agentliklar va gidlar sayyohlarning tajribasini boyitishda muhim rol o'ynaydi. Ular mahalliy madaniyat, urf-odatlar va tarix haqida ma'lumot berish orqali sayyohlarning qiziqishini oshiradi. Sayyohlar uchun tayyorlangan ekskursiyalar va turistik dasturlar ularning sayohatlarini yanada qiziqarli qiladi va mahalliy joylarni chuqurroq o'rganish imkoniyatini taqdim etadi.[2]

Mehmondo'stlik infratuzilmasining rivojlanishi uchun davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlik ham muhimdir. Davlat turizmni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan qonunchilik va infratuzilma yaratishi kerak. Bunga turistik zonalarni rivojlantirish, transport tizimini yaxshilash va mehmondo'stlik sohasidagi ta'limni rivojlantirish kiradi. Xususiy sektor esa o'z investitsiyalari va innovatsiyalari bilan mehmondo'stlik infratuzilmasini rivojlantirishga hissa qo'shishi kerak. Davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlik, mehmondo'stlik infratuzilmasining samarali rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi.[3]

Turizm mehmondo'stlik infratuzilmasining rivojlanishi mahalliy iqtisodiyotga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Sayyohlar tomonidan sarflangan mablag'lar mahalliy bizneslarni qo'llab-quvvatlaydi va yangi ish o'rinlarini yaratadi. Bu nafaqat iqtisodiy o'sishni ta'minlaydi, balki mahalliy aholi uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Mahalliy madaniyat va urf-odatlar ham sayyohlar orqali rivojlanadi va ularga e'tibor qaratiladi. Sayyohlar mahalliy an'analar, san'at va madaniyat bilan tanishish orqali

ularning ahamiyatini anglaydilar va bu, o'z navbatida, mahalliy aholi uchun ham foydali bo'ladi.[4]

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, turizm mehmondo'stlik infratuzilmasi zamonaviy turizm sohasining poydevorini tashkil etadi. Mehmonxonalar, restoranlar, transport tizimi va turistik xizmatlar birgalikda sayyohlarning tajribasini belgilaydi. Ularning sifatli va samarali bo'lishi turizm sohasining muvaffaqiyatli rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlik, mahalliy iqtisodiyotni rivojlantirish va madaniy merosni saqlash turizm mehmondo'stlik infratuzilmasining asosiy yo'nalishlari hisoblanadi. Turizm sohasining rivojlanishi, o'z navbatida, jamiyatning ijtimoiy va madaniy hayotiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu jarayonlar bir-biri bilan bog'liq bo'lib, turizm mehmondo'stlik infratuzilmasining rivojlanishi orqali jamiyatning umumiy farovonligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Абдураззоков А. (2020). «Туризм и гостиничный бизнес: теоретические основы и практика». Ташкент: Национальный университет Узбекистана.
2. Мурадов И. (2019). «Стратегии развития туризма в Узбекистане». Самарканд: Самаркандский государственный университет.
3. Кадыров Б. (2021). «Развитие инфраструктуры гостеприимства: проблемы и решения». Ташкент: Государственный комитет по развитию туризма Республики Узбекистан.
4. Саторов А. (2022). «Качество обслуживания в туризме». Бухара: Бухарский государственный университет.
5. Турсунов Д. (2021). «Экотуризм и устойчивое развитие в Узбекистане». Ташкент: Экологическая партия Узбекистана.
6. Каримова Н. (2020). «Культура коренных народов и туризм: взаимосвязи». Нукус: Каракалпакский государственный университет.
7. Исмаилов Р. (2018). «Туризм и экономическое развитие: опыт Узбекистана». Ташкент: Министерство экономики и промышленности Республики Узбекистан.

IQTISODIYOT NAZARIYASI

Ikromova Kamola*Toshkent turizm va mehmonxona menejmenti
texnikumi o'qituvchisi*

Annotatsiya: Iqtisodiyot nazariyasi – bu iqtisodiy jarayonlar, ularning qonuniyatlari va asosiy tamoyillarini o'rganadigan ilmiy soha. Ushbu nazariya iqtisodiy faoliyatni tushunish, tahlil qilish va prognozlash uchun zarur bo'lgan bilimlarni taqdim etadi. Iqtisodiyot nazariyasi ikki asosiy yo'nalishga bo'linadi: mikroiqtisodiyot va makroiqtisodiyot. Mikroiqtisodiyot individual iqtisodiy agentlar, masalan, iste'molchilar, ishlab chiqaruvchilar va bozorlardagi xatti-harakatlarni o'rganadi. Makroiqtisodiyot esa mamlakatlar va iqtisodiy tizimlar darajasida iqtisodiy ko'rsatkichlarni, masalan, yalpi ichki mahsulot, inflyatsiya va ish bilan ta'minlashni tahlil qiladi.

Kalit so'zlar: iqtisodiy rivojlanish, iqtisodiyot nazariyasi, tamoyillar, resurslar, iqtisodiy ko'rsatkichlar, mahsulot, inflyatsiya.

Аннотация: Экономическая теория – это научная область, изучающая экономические процессы, их законы и основные принципы. Эта теория дает знания, необходимые для понимания, анализа и прогнозирования экономической деятельности. Экономическая теория делится на два основных направления: микроэкономика и макроэкономика. Микроэкономика изучает поведение отдельных экономических агентов, таких как потребители, производители и рынки. Макроэкономика, с другой стороны, анализирует экономические показатели на уровне стран и экономических систем, такие как валовой внутренний продукт, инфляция и занятость.

Ключевые слова: экономическое развитие, экономическая теория, принципы, ресурсы, экономические показатели, выпуск, инфляция.

Abstract: Economic theory is a scientific field that studies economic processes, their laws and basic principles. This theory provides the knowledge needed to understand, analyze and forecast economic activity. Economic theory is divided into two main directions: microeconomics and macroeconomics. Microeconomics studies the behavior of individual economic agents, such as consumers, producers, and markets. Macroeconomics, on the other hand, analyzes economic indicators at the level of countries and economic systems, such as gross domestic product, inflation, and employment.

Key words: economic development, economic theory, principles, resources, economic indicators, output, inflation.

Iqtisodiyot nazariyasining asosiy tamoyillaridan biri cheklangan resurslar va cheksiz ehtiyojlar o'rtasidagi munosabatdir. Iqtisodiyotda resurslar cheklangan bo'lgani uchun, jamiyat ushbu resurslarni qanday taqsimlashni, ishlab chiqarishni va iste'mol qilishni belgilashda qarorlar qabul qilishga majbur. Bu jarayon iqtisodiy samaradorlikni ta'minlash uchun muhimdir. Samaradorlik, o'z navbatida, resurslardan eng optimal foydalanishni anglatadi. Iqtisodiyot nazariyasi, shuningdek, iqtisodiy samaradorlikni o'lchash va baholash usullarini ham o'z ichiga oladi. Iqtisodiyot nazariyasida talab va taklif qonuniyatlari muhim ahamiyatga ega. Talab – bu iste'molchilar tomonidan ma'lum bir narxda sotib olish istagi, taklif esa ishlab chiqaruvchilar tomonidan ma'lum bir narxda sotishga tayyor bo'lgan mahsulot yoki xizmatdir. Talab va taklif o'rtasidagi muvozanat iqtisodiy barqarorlikka erishishda muhim rol o'ynaydi. Bozorlar, o'z navbatida, iqtisodiy tizimning asosiy mexanizmi sifatida xizmat qiladi, u yerda mahsulotlar va xizmatlar narxlari raqobat va iste'molchilar talabiga asoslanib belgilanadi. Iqtisodiyot nazariyasi shuningdek, iqtisodiy o'sish va rivojlanish tushunchalari ham muhimdir. Iqtisodiy o'sish – bu mamlakatning yalpi ichki mahsulotining oshishi, ya'ni ishlab chiqarish va iste'mol darajasining ko'tarilishi. Iqtisodiy rivojlanish esa, o'z navbatida, iqtisodiy o'sishdan tashqari, inson hayoti sifatini yaxshilash, ijtimoiy adolatni ta'minlash va barqaror rivojlanishni anglatadi. Rivojlanish jarayonida ta'lim, sog'liqni saqlash, infratuzilma va boshqa sohalarga investitsiya kiritish muhim ahamiyatga ega.

Iqtisodiyot nazariyasi shuningdek, davlatning iqtisodiy faoliyatdagi roli va siyosati bilan ham bog'liq. Davlat iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, ijtimoiy adolatni qo'llab-quvvatlash va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish uchun turli xil iqtisodiy siyosatlarni amalga oshiradi. Bu siyosatlar monetar va fiskal siyosatlarni o'z ichiga oladi. Monetar siyosat pul massasi va foiz stavkalarini boshqarish orqali iqtisodiy faoliyatni rag'batlantirishga yoki cheklashga qaratilgan. Fiskal siyosat esa davlat byudjeti orqali xarajatlar va soliq siyosatini belgilaydi. Iqtisodiyot nazariyasi shuningdek, global iqtisodiyot va xalqaro savdo masalalarini ham o'z ichiga oladi. Xalqaro savdo iqtisodiy aloqalar va mamlakatlar o'rtasidagi iqtisodiy hamkorlikni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Savdo nazariyasi, iqtisodiy integratsiya va globalizatsiya jarayonlari iqtisodiyot nazariyasining muhim jihatlari hisoblanadi. Globalizatsiya jarayonida mamlakatlar o'rtasidagi iqtisodiy aloqalar kuchayadi, bu esa iqtisodiy o'sish va rivojlanishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Iqtisodiyot nazariyasi, shuningdek, iqtisodiy tahlil va prognozlash usullarini o'z ichiga oladi. Iqtisodiy tahlil orqali iqtisodiy ko'rsatkichlar, tendensiyalar va muammolar aniqlanadi. Prognozlash esa kelajakdagi iqtisodiy jarayonlarni oldindan bilish imkonini beradi. Bu jarayonlar iqtisodiy qarorlar qabul qilishda muhim ahamiyatga ega.

Iqtisodiyot nazariyasining asosiy tushunchalaridan biri iqtisodiy samaradorlikdir. Samaradorlik – bu resurslardan maksimal darajada foydalanish orqali ishlab chiqarish va iste'mol darajasini oshirishdir. Iqtisodiy samaradorlikni

ta'minlash uchun ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish, texnologiyalarni yangilash va innovatsiyalarni joriy etish muhimdir. Samaradorlikni oshirish orqali iqtisodiy o'sish sur'atlarini tezlashtirish mumkin. Iqtisodiyot nazariyasida bozor kuchlari, raqobat va monopoliyalar ham muhim ahamiyatga ega. Raqobat iqtisodiy samaradorlikni oshirishga yordam beradi, chunki raqobat ostida ishlab chiqaruvchilar sifatni yaxshilash va narxlarni pasaytirishga majbur bo'lishadi. Biroq, monopoliyalar bozorni nazorat qilish va narxlarni sun'iy ravishda oshirish orqali iste'molchilarga zarar yetkazishi mumkin. Shuning uchun davlat monopoliyalarni tartibga solish va raqobatni rag'batlantirish uchun turli siyosatlarni amalga oshiradi. Iqtisodiyot nazariyasi shuningdek, ijtimoiy va iqtisodiy muammolarni hal qilishda ham muhim rol o'ynaydi. Iqtisodiy tengsizlik, ishsizlik, inflyatsiya va boshqa muammolar jamiyatning barqaror rivojlanishini tahdid ostiga qo'yadi. Iqtisodiy nazariyalar, shuningdek, ijtimoiy adolatni ta'minlash va iqtisodiy barqarorlikni saqlashga qaratilgan siyosatlarni ishlab chiqishda yordam beradi.

Iqtisodiyot nazariyasining rivojlanishi tarixiy jarayonlar bilan ham bog'liq. Iqtisodiyot nazariyasi asrlar davomida o'zgarib, yangi g'oyalar va tushunchalar bilan boyidi. Klasik iqtisodiy nazariya, keyinchalik neoklassik, keyin esa keyingi iqtisodiy maktablar, masalan, keyneschilik, monetarizm va institutsional iqtisodiyot, iqtisodiyot nazariyasining rivojlanishida muhim rol o'ynadi. Har bir nazariya o'zining o'ziga xos yondashuvlari va tushunchalari bilan ajralib turadi. Klassik iqtisodiy nazariya Adam Smit va boshqa iqtisodchilar tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, u bozor mexanizmlarining o'z-o'zini tartibga solish qobiliyatini ta'kidlaydi. Neoklassik iqtisodiyot esa iqtisodiy agentlar qarorlarini ratsional va foyda olishga intiluvchi sifatida ko'radi. Keyneschilik esa iqtisodiy inqirozlar va ishsizlikni bartaraf etish uchun davlatning iqtisodiy faoliyatdagi rolini oshiradi. Monetarizm esa pul massasi va inflyatsiya o'rtasidagi munosabatlarga e'tibor qaratadi. Iqtisodiyot nazariyasi rivojlanish jarayonida yangi masalalar va qiyinchiliklar bilan duch kelmoqda. Globalizatsiya, texnologik o'zgarishlar, ijtimoiy o'zgarishlar va ekologik muammolar iqtisodiyot nazariyasini yangilash va yangi yondashuvlar ishlab chiqishni talab qiladi. Shuningdek, iqtisodiy nazariyalar va amaliyotlar o'rtasidagi bog'liqlikni mustahkamlash ham muhimdir. Iqtisodiyot nazariyasi, iqtisodiy siyosat va amaliyot o'rtasidagi aloqani mustahkamlash orqali jamiyatning barqaror rivojlanishini ta'minlash mumkin.

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, iqtisodiyot nazariyasi iqtisodiy jarayonlarni, ularning qonuniyatlarini va asosiy tamoyillarini o'rganish orqali jamiyatning iqtisodiy rivojlanishiga xizmat qiladi. Iqtisodiyot nazariyasi tushunchalari va tamoyillari iqtisodiy siyosatni shakllantirishda, resurslarni samarali taqsimlashda va ijtimoiy adolatni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Iqtisodiyot nazariyasi nafaqat iqtisodchilar, balki siyosatchilar, tadbirkorlar va keng jamoatchilik uchun ham muhim bilim manbai hisoblanadi. Iqtisodiyot nazariyasi doimo rivojlanib borayotgan soha

bo'lib, yangi g'oyalar va yondashuvlar bilan boyitilib boriladi. Bu esa iqtisodiy jarayonlarni yanada chuqurroq tushunishga va samarali iqtisodiy siyosatlarni ishlab chiqishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mamatov, A. (2021). Iqtisodiyot nazariyasi: Asosiy tushunchalar va tamoyillar. Tashkent: O'zbekiston davlat iqtisodiyot universiteti nashri.
2. Rahimov, B. (2020). Mikroiktisodiyot va makroiqtisodiyot: Nazariy va amaliy jihatlari. Tashkent: Iqtisodiyot va tadbirkorlik universiteti.
3. Toshboev, D. (2022). Iqtisodiy rivojlanish va barqarorlik. Tashkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashri.
4. Xolmatov, S. (2019). Iqtisodiyot nazariyasi: Asosiy g'oyalar va zamonaviy yondashuvlar. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot vazirligi.
5. Tursunov, E. (2023). Iqtisodiy siyosat va uning ta'siri. Tashkent: Iqtisodiyot va moliya instituti.
6. Yusupov, M. (2021). Global iqtisodiyot: Muammolar va yechimlar. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi.
7. Saidov, R. (2022). Iqtisodiy tahlil va prognozlash usullari. Tashkent: O'zbekiston davlat iqtisodiyot universiteti nashri.

YASHIL TURIZM KONSEPSIYASI VA UNING EKOLOGIK SAMARASI

Alfraganus universiteti magistranti
Mirxodjayeva Malika Muzaffarovna

Annotatsiya: Ekologik turizm, so'nggi yillarda sayyohlik sohasida muhim o'rin egallab bormoqda. Bu konsepsiya, tabiiy resurslarni muhofaza qilish, atrof-muhitga zarar bermasdan sayohat qilish va mahalliy madaniyatni hurmat qilishga qaratilgan. Yashil turizm, sayyohlik faoliyatining barqarorligini ta'minlash va ekologik mas'uliyatni oshirish uchun zarur bo'lgan tamoyillarni o'z ichiga oladi. Ushbu maqolada, yashil turizm konsepsiyasining asosiy jihatlari va uning ekologik samaralari haqida batafsil ma'lumot beramiz.

Kalit so'zlar: ekologik turizm, sayyohlar, atrof-muhit, ifloslanish, iqtisodiyot, tabiiy resurslar.

Аннотация: Экологический туризм в последние годы занимает важное место в сфере туризма. Концепция направлена на защиту природных ресурсов, путешествия без ущерба для окружающей среды и уважение местной культуры. Зеленый туризм включает в себя принципы, необходимые для обеспечения устойчивости туристической деятельности и повышения экологической ответственности. В этой статье мы предоставим подробную информацию об основных аспектах концепции зеленого туризма и его экологических последствиях.

Ключевые слова: экологический туризм, туристы, окружающая среда, загрязнение, экономика, природные ресурсы.

Abstract: Ecological tourism has been taking an important place in the field of tourism in recent years. The concept aims to protect natural resources, travel without harming the environment and respect local culture. Green tourism includes the principles necessary to ensure the sustainability of tourism activities and promote environmental responsibility. In this article, we will provide detailed information about the main aspects of the concept of green tourism and its ecological effects.

Key words: ecological tourism, tourists, environment, pollution, economy, natural resources.

Yashil turizmning asosiy maqsadi, sayyohlik faoliyatining ekologik ta'sirini kamaytirishdir. Sayyohlik, ko'plab tabiiy resurslarni iste'mol qiladi va bu resurslarning kamayishiga, atrof-muhitning ifloslanishiga va iqlim o'zgarishiga olib kelishi mumkin. Yashil turizm, sayyohlarning tabiiy muhitga bo'lgan ta'sirini kamaytirishga qaratilgan yondashuvdir. Buning uchun sayyohlar ekologik jihatdan toza joylarda dam olishlari, energiya va suvni tejashga qaratilgan xizmatlardan foydalanishlari, chiqindilarni kamaytirish va qayta ishlashga e'tibor berishlari kerak.

Masalan, yashil mehmonxonalar energiya samaradorligini oshirish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish uchun quyosh energiyasidan foydalanish imkoniyatini taqdim etadi. Yashil turizm, shuningdek, mahalliy iqtisodiyotni rivojlantirishga katta hissa qo'shadi. Sayyohlar mahalliy xizmatlardan va mahsulotlardan foydalanish orqali mahalliy iqtisodiyotga hissa qo'shadilar. Bu, mahalliy aholi uchun yangi ish o'rinlari yaratadi va ularning iqtisodiy farovonligini oshiradi. Mahalliy ishlab chiqaruvchilar va xizmat ko'rsatuvchilar sayyohlarga o'z mahsulotlarini taklif etish orqali o'z bizneslarini rivojlantirishi mumkin. Bu jarayon, mahalliy iqtisodiyotning mustahkamlanishiga va mahalliy madaniyatning saqlanishiga yordam beradi. Yashil turizm, madaniy merosni asrab-avaylashda ham muhim rol o'ynaydi. Sayyohlar mahalliy urf-odatlar, an'analar va madaniyat bilan tanishish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Bu, mahalliy aholi uchun o'z madaniyatini ko'rsatish va saqlab qolish imkoniyatini yaratadi. Mahalliy festivallar, san'at ko'rgazmalari va an'anaviy taomlar sayyohlar uchun qiziqarli va ma'rifiy tajriba bo'lishi mumkin. Shuningdek, sayyohlar mahalliy madaniyatni o'rganish orqali, ularning qadriyatlarini hurmat qilishni o'rganadilar.[1]

Yashil turizm, ekologik mas'uliyatni oshirishga ham yordam beradi. Sayyohlar, sayohat davomida ekologik muammolar haqida ma'lumot olishlari va ularni hal qilishda faol ishtirok etishlari mumkin. Bu, sayyohlarning atrof-muhitga bo'lgan mas'uliyatini oshiradi va ularni ekologik jihatdan to'g'ri qarorlar qabul qilishga undaydi. Yashil turizmning bu jihati, sayyohlarning atrof-muhitga bo'lgan munosabatini o'zgartirishga va ularni ekologik jihatdan mas'uliyatli sayohatchilarga aylantirishga yordam beradi. Yashil turizmning ekologik samaralari juda muhimdir. U, tabiiy resurslarni tejash, chiqindilarni kamaytirish va atrof-muhitning ifloslanishini kamaytirishga yordam beradi. Yashil turizm sayyohlar uchun ekologik masalalar haqida ta'lim berishni o'z ichiga oladi, bu esa ularning atrof-muhitga bo'lgan mas'uliyatini oshiradi. Sayyohlar, o'z navbatida, ekologik muammolarni hal qilishda faol ishtirok etishlari va o'z sayohatlarini ekologik jihatdan barqaror qilishlari mumkin. Yashil turizmning ijtimoiy jihatlari ham ahamiyatlidir. Mahalliy aholi va sayyohlar o'rtasida o'zaro manfaatli aloqalarni o'rnatish, ijtimoiy barqarorlikni ta'minlaydi. Sayyohlar, mahalliy aholi bilan muloqot qilish orqali, ularning hayot tarzini va urf-odatlarini yaxshiroq tushunishlari mumkin. Bu, mahalliy aholi uchun o'z madaniyatini saqlab qolish va rivojlantirish imkoniyatini yaratadi.[2]

Yashil turizm, shuningdek, ijtimoiy adolatni ta'minlashga yordam beradi. Mahalliy aholi va sayyohlar o'rtasidagi o'zaro aloqalar, ijtimoiy barqarorlikni ta'minlaydi. Sayyohlar, mahalliy aholi bilan muloqot qilish orqali, ularning hayot tarzini va urf-odatlarini yaxshiroq tushunishlari mumkin. Bu, mahalliy aholi uchun o'z madaniyatini saqlab qolish va rivojlantirish imkoniyatini yaratadi. Yashil turizmning rivojlanishi, hukumatlar va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikni talab qiladi. Hukumatlar, yashil turizmni rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash uchun

qonunlar va siyosatlarni ishlab chiqishlari kerak. Bunga qo'shimcha ravishda, xususiy sektor, yashil turizmni rivojlantirish uchun innovatsion yechimlar va xizmatlar taklif etishi zarur. Bu, sayyohlik sohasida barqaror rivojlanishni ta'minlashga yordam beradi. [3]

Yashil turizmning kelajagi, atrof-muhitni muhofaza qilish va barqaror rivojlanish masalalariga e'tiborni oshirishga bog'liqdir. Sayyohlik sohasida ekologik barqarorlikni ta'minlash, mahalliy aholi va sayyohlar o'rtasidagi o'zaro aloqalarni mustahkamlash, shuningdek, madaniy merosni asrab-avaylash muhim ahamiyatga ega. Yashil turizm, atrof-muhitni muhofaza qilish va mahalliy iqtisodiyotni rivojlantirish orqali, kelajak avlodlar uchun toza va sog'lom muhit yaratishga yordam beradi. Yashil turizmni rivojlantirishda innovatsion yondashuvlar va yangi texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Masalan, raqamli texnologiyalar yordamida sayyohlar, ekologik jihatdan barqaror joylarni topish va ularni tanlashda yordam beradigan ilovalar va platformalardan foydalanishlari mumkin. Bu, sayyohlarning ekologik mas'uliyatini oshirishga va ularni barqaror sayohat qilishga undaydi. Yashil turizmning rivojlanishi, xalqaro hamkorlikni talab qiladi. Turizm sohasida ekologik barqarorlikni ta'minlash uchun, mamlakatlar o'rtasida tajriba almashish va hamkorlik qilish zarur. Bu, global miqyosda atrof-muhitni muhofaza qilish va barqaror rivojlanishni ta'minlashga yordam beradi.[4]

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, yashil turizm konsepsiyasi, atrof-muhitni muhofaza qilish, mahalliy madaniyatni hurmat qilish va barqaror rivojlanishni ta'minlashga qaratilgan muhim yondashuvdir. Bu, sayyohlik faoliyatining ekologik jihatdan barqaror bo'lishini ta'minlaydi, mahalliy iqtisodiyotni rivojlantiradi va ijtimoiy adolatni ta'minlaydi. Yashil turizmning ekologik samaralari, tabiiy resurslarni saqlash, atrof-muhitning ifloslanishini kamaytirish va iqlim o'zgarishiga qarshi kurashishda muhim rol o'ynaydi. Shuning uchun, yashil turizmni rivojlantirish orqali biz atrof-muhitni muhofaza qilish, ekologik barqarorlikni ta'minlash va kelajak avlodlar uchun toza va sog'lom muhit yaratish imkoniyatiga ega bo'lamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduqodirov, A. (2020). "Yashil turizm: Ekologik barqarorlik va rivojlanish." Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi.
2. Murodov, B. (2021). "Ekologik turizm va uning mahalliy iqtisodiyotga ta'siri." Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti.
3. Rahmonov, D. (2019). "Yashil turizm va uning ijtimoiy-iqtisodiy jihatlari." Buxoro: Buxoro Davlat Universiteti.
4. Karimov, Sh. (2022). "Tabiatni muhofaza qilish va yashil turizm." Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti.
5. Tursunov, R. (2023). "Yashil turizm: Yondashuvlar va amaliyotlar." Farg'ona: Farg'ona Davlat Universiteti.
6. Asqarov, N. (2020). "Ekologik mas'uliyat va yashil turizm." Nukus: Qoraqalpoq Davlat Universiteti.
7. Yuldashev, O. (2021). "Yashil turizm: Barqaror rivojlanish va ekologik samaralar." Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Turizmni rivojlantirish davlat qo'mitasi.

ESTABLISHING 'GREEN ENERGY' WORKSHOPS IN VOCATIONAL SCHOOLS AND TRAINING MID-LEVEL SPECIALISTS FOR THE TRANSITION TO A GREEN ECONOMY

Sattorova Dilfuzaxon Qurbonaliyevna

*Director of Uzbekistan District Vocational School No. 1, Uzbekistan District,
Fergana Region, Republic of Uzbekistan*

ABSTRACT

The article discusses the organization of necessary workshops and laboratories in the vocational education system to effectively utilize renewable energy sources and train mid-level specialists in this field. Establishing these practical training workshops aims to contribute to the development of "green" energy, especially through the widespread adoption of renewable energy sources, increasing energy efficiency, and contributing to the national economy through production. Additionally, this initiative will create an opportunity for vocational schools to generate supplementary income.

Keywords: "green economy," sustainable development, environment, renewable energy, profession, green energy, "green" jobs, electrical energy, professional education.

¹[The resolution of the President of the Republic of Uzbekistan, Sh. Mirziyoyev, on "Approving the Strategy for Transition to a Green Economy in the Republic of Uzbekistan for 2019–2030" (No. PQ-4477, dated October 4, 2019) highlights the significant importance of transitioning to a green economy in our country. According to the resolution, one of the urgent tasks of today is diversifying the energy mix by extensively utilizing renewable energy resources and replacing traditional fuel types with renewable energy sources to reduce their share in electricity and heat energy production. Moreover, the use of renewable energy types contributes to improving the ecological state of industrial zones.

Target parameters for developing renewable energy have been approved. By 2025, the share of renewable energy sources in the structure of electricity production capacity is planned to increase from 12.7% to 19.7%. This includes growth from 12.7% to 15.8% for hydropower, 2.3% for solar energy, and 1.6% for wind energy. Furthermore, within the framework of investment projects for the development of renewable energy, it is planned to implement 810 projects worth a total of \$5.3 billion from 2017 to 2025.]¹

²[Between 2017 and 2021, 17,251 heating boilers were replaced in 6,333 budgetary organizations under the Ministry of Preschool and School Education, the Ministry of Health, and the Ministry of Higher Education, Science, and Innovations.

During the same period, 879 pumps and 1,523 electric motors were replaced in the water management organizations of the Ministry of Agriculture and Water Resources.

Besides, ensuring environmental protection, ecological and energy security, solving social tasks, improving the quality of life of the population, and preserving non-renewable hydrocarbon energy resources for future generations are the main factors driving the development of renewable energy sources.

Currently, significant organizational and practical measures are being implemented to expand the use of solar energy. Given Uzbekistan's favorable geographic location, with 320 sunny days per year, utilizing solar energy holds great potential.]₂

₃[Today, alternative energy plays an increasingly important role in developing the global fuel-energy complex. The depletion of natural resources and the environmental harm caused by industrial emissions are driving the growth of this sector. As a result, significant investments are being made in alternative energy and, in particular, renewable energy sources, despite global economic challenges.

For instance, at the Shirin Energy College in Shirin City, Syrdarya Region, young specialists are being trained for professions such as "technician," "operator," and "dispatcher" of alternative energy stations under the order of the Saudi Arabian company ACWA Power. The company has funded the construction of a modern workshop, laboratory, and dormitory worth \$2.8 million at the college. This success demonstrates the possibility of implementing similar projects in other vocational education institutions across the country.

In particular, efforts to develop the green economy include a project to produce alternative energy at Uzbekistan District Vocational School No. 1 in the Fergana Region. The district has over 20 large enterprises, more than 500 small and medium-sized business entities, and more than 100 public organizations. Many of these are expected to transition to green energy sources in the near future.

The goal is to prepare mid-level specialists in this field, meet the district's staffing needs, assist in reducing unemployment, and generate off-budget revenue. As part of this initiative, a pilot training and practice workshop will be established at the school.

Experimental equipment: Solar panels, batteries, inverters, and other devices will be installed on a laboratory table. Practical work plans will be developed based on this laboratory.

Professional standards: Introducing technical service professions for renewable energy sources in all professional educational institutions across the Republic, developing professional standards, qualification requirements, and model curricula for these professions.

Significance: Considering the importance of energy sector reforms, training highly qualified and competitive personnel in renewable energy sources is one of the main goals of professional educational institutions.

The installation of alternative energy sources and the production of electricity as part of the transition to a green economy will help meet the country's energy needs, create new jobs, and improve employment efficiency among young people]

Conclusion

The establishment of green energy laboratories and workshops in vocational schools will help meet future demands for specialists in this field. Mid-level specialists trained in renewable energy—such as installers, service technicians, and dispatchers—will secure jobs in the green energy sector. These workshops and laboratories will contribute significantly to the labor market while also generating additional income for vocational schools.

REFERENCES:

1. Decree No. PQ-4477 of the President of the Republic of Uzbekistan, October 4, 2019.
2. R. Zohidov, “On the Path to Developing Alternative Energy.” Head of the Energy and Automation Institute, Uzbek Academy of Sciences, Academician.
3. I.A. Yuldoshev, S.Q. Shog‘o‘chqorov, “Methodological Guidelines for Laboratory Work on Alternative Energy Sources.” Tashkent: TashDTU, 2019.

SIMILAR AND DIFFERENT ASPECTS OF FAIRY TALES IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Ibrahimova Latofat Akmal qizi

Denov Institute of Entrepreneurship and Pedagogy

Master's student of foreign language and literature,

English language

Annotatsiya: Ertaklar — bu har bir millatning madaniyati, tarixi va qadriyatlarini aks ettiruvchi muhim adabiy janrdir. Ingliz va o'zbek tillaridagi ertaklar ham o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularning o'xshash va turli tomonlari mavjud. Ushbu maqolada ingliz va o'zbek ertaklarining o'xshashliklari va farqlari, ularning mazmuni, strukturasidagi o'ziga xosliklar, qahramonlar, mavzular va axloqiy saboqlar haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: ertaklar, ingliz tili, maqollar, axloqiy saboqlar, xalq og'zaki ijodi, urf-odatlar, tarix.

Аннотация: Сказки – важный литературный жанр, отражающий культуру, историю и ценности каждого народа. Сказки на английском и узбекском языках имеют свои особенности, имеют схожие и разные аспекты. В данной статье представлена информация о сходстве и различиях английских и узбекских сказок, их содержании, структуре, персонажах, темах и нравственных уроках.

Ключевые слова: сказки, английский язык, пословицы, уроки нравственности, фольклор, традиции, история.

Abstract: Fairy tales are an important literary genre that reflects the culture, history and values of each nation. Fairy tales in English and Uzbek have their own characteristics, and they have similar and different aspects. This article provides information on the similarities and differences between English and Uzbek fairy tales, their content, structure, characters, themes, and moral lessons.

Key words: fairy tales, English language, proverbs, moral lessons, folklore, traditions, history.

INTRODUCTION

Fairy tales are mainly for children and contain fantastical events, characters and lessons to be learned. There are many similarities between English and Uzbek fairy tales. For example, in both cultures, moral lessons are taught through fairy tales, the struggle of heroes against evil forces, and the struggle between good and evil. Such common features increase the international importance of fairy tales and bring them closer to each other.

MATERIALS AND METHODS

In English and Uzbek fairy tales, the heroes are often ordinary people or animals. They often fight against evil forces and overcome difficulties to achieve their goals. In English fairy tales, such as Little Red Riding Hood or Gulliver's Travels, characters often discover new worlds for themselves. In Uzbek fairy tales, such as "Alisher Navoi" or "Farhod and Shirin", the heroes often try to protect the values of their people. Heroes in Uzbek fairy tales often reflect the customs and traditions of the people. They learn moral lessons, including love of country, patriotism and justice. In English fairy tales, the characters focus more on individualism and personal success. This difference comes from the unique values and traditions of each culture. The themes and motifs of fairy tales have similar and different aspects. English fairy tales often feature magic, fantasy, and adventure. For example, fairy tales such as "The Adventures of Seven Girls" or "The Hidden Girl" contain magical elements. These themes expand children's imaginations and introduce them to new worlds. Uzbek fairy tales reflect more folk traditions, customs and historical events. For example, fairy tales such as "The Red Girl" or "The Cradle" reflect the historical figures, customs and traditions of their people. These topics help children learn about the history and culture of their people. One of the most important aspects of fairy tales is moral lessons. English and Uzbek fairy tales also teach moral lessons, but their content and effect are different. English fairy tales often explore values such as personal success, friendship, loyalty, and courage. For example, in the fairy tale "The Red-Headed Girl", the heroine learns to be loyal to her friends, fight against evil forces, and protect herself.[1]

RESULTS AND DISCUSSIONS

Moral lessons in Uzbek fairy tales include values such as folk traditions, patriotism, justice and friendship. For example, in the fairy tale "Shirin and Moshgul", the heroes learn the lessons of protecting their people, restoring justice and fighting evil. These lessons help children to respect and follow the values of their people. There are also differences in the structure of English and Uzbek fairy tales. English fairy tales often clearly show the stages of beginning, development and ending. They are often short and simple and attract children's attention. Uzbek fairy tales often have longer and more detailed stories. They focus more on visual and spiritual aspects, which help children to better understand the culture of their people. Uzbek fairy tales often use poetic expressions, proverbs and elements of folklore. This makes fairy tales more attractive and interesting. English fairy tales use more modern language and expressions, which helps children understand fairy tales more easily.[2]

Fairy tales are important works of art that reflect the culture and history of every nation. The differences in their structure and structure show the way of thinking, values and traditions of different peoples. We will consider the differences in the structure of English and Uzbek fairy tales. Despite the fact that the beginning,

development and ending of fairy tales have many similarities, they also have their own characteristics. English fairy tales are often characterized by a simple and clear beginning. In these tales, the characters and the setting are introduced quickly, and the problem or problematic situation appears immediately. During the development phase, the characters go on adventures to solve problems, showing difficulties and obstacles in the process. In the finale, the problem is solved, the heroes win, or a lesson is learned.[3]

Uzbek fairy tales are more detailed and descriptive, and have a beginning related to customs and traditions. These tales often begin in a historical context or based on the values of the people. During the development phase, the characters face internal struggles and spiritual challenges. In Uzbek fairy tales, events are described in more detail, which allows readers to understand the emotions of the characters in a deeper way. And the ending often emphasizes the loyalty of the heroes to their people, traditions and values. In terms of imagery, English fairy tales are usually simple and clearly expressed, aiming to attract children's attention. They are short and easy to understand, events develop quickly. Uzbek fairy tales are written in a more descriptive and poetic style. They are enriched with proverbs, folklore and figurative expressions, which make the fairy tales more attractive. In Uzbek fairy tales, the events are often described in detail, which allows readers to enter the events more deeply. In terms of characters, characters in English fairy tales often have individualistic characteristics and struggle to achieve their personal goals. They go through a process of change and development, but these processes are usually shown quickly and simply. In Uzbek fairy tales, heroes are more connected with folk traditions, customs and values. They often fight to protect the interests of their people, and this process is more related to internal and spiritual development. In terms of themes and motifs, English fairy tales are often associated with fantasy, magic, and adventure, with fast-moving events. They focus more on personal success. Uzbek fairy tales contain more historical, cultural and moral themes. They are related to national traditions, values and customs, and help children learn about the history and culture of their people. [4]

Thus, differences in the structure of fairy tales are expressed through their content, characters, plot, and moral lessons. English fairy tales focus more on individualism and fiction, while Uzbek fairy tales focus on folk traditions and historical values. These differences reflect the unique culture and values of each nation.[5]

CONCLUSION

Fairy tales in English and Uzbek languages have their own characteristics, and there are similarities and differences between them. In both cultures, moral lessons, the struggle of heroes against evil forces, and the struggle between good and evil are reflected in fairy tales. However, there are differences in terms of characters, themes, motives, and moral lessons. English fairy tales reflect personal success and fiction,

and Uzbek fairy tales reflect more folk traditions and historical events. Fairy tales reflect the culture and values of each nation. They help children learn about the history, customs and traditions of their people. Studying the similarities and differences between English and Uzbek fairy tales helps to understand the uniqueness of each culture and develops communication and cooperation between peoples. Fairy tales are interesting and useful not only for children, but also for adults, and play an important role in strengthening their relationships.

REFERENCES

1. "Uzbek folk tales" - Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan, 2020.
2. "The world of fairy tales" - Maksudov M., 2021.
3. "Uzbek fairy tales" - Kholmiraev A., 2022.
4. "Folk tales: cultural heritage of Uzbekistan" - Abdullayeva D., 2023.
5. "Fairy Tales and Legends" - Kadyrov S., 2021.
6. "Uzbek folk oral creativity" - Rahmonov T., 2022.
7. "Fairy tales and their meaning" - Karimova N., 2023.
8. "Moral lessons in English and Uzbek fairy tales" - Tursunov M., 2022.
9. "Fairy tales and culture" - Israilov D., 2023.
10. "Heroes in Uzbek and English fairy tales" - Rahimov A., 2024.

СМЫСЛОВАЯ ОСОБЕННОСТЬ НОМИНИРОВАНИЯ РАССКАЗОВ А.П. ЧЕХОВА

Нурмухамедова Моҳира Ураловна

Ўзбекистон-Финландия Педагогика институти ўқитувчиси

Буранова Бахтигул

Ўзбекистон-Финландия Педагогика институти талабаси

e-mail: mohiranurmuhamedova63@gmail.com

Тел: 97-922-79-28

Аннотация: Антон Павлович Чехов — один из самых значимых русских писателей, чьи рассказы отличаются не только глубиной содержания, но и тонкостью художественного выражения. Одной из ключевых особенностей его творчества является внимательное и многозначительное отношение к заглавиям произведений. Номинация рассказов Чехова — это не просто способ обозначить текст, а важный элемент, который помогает раскрыть его смысл и эмоциональную нагрузку.

Annotatsiya: Anton Pavlovich Chexov eng muhim rus yozuvchilaridan biri bo'lib, uning hikoyalari nafaqat mazmun chuqurligi, balki badiiy ifodaning nozikligi bilan ham ajralib turadi. Uning ishining asosiy xususiyatlaridan biri bu asarlarning sarlavhalariga ehtiyotkorlik va mazmunli munosabatdir. Chexov hikoyalarining nominatsiyasi nafaqat matnni belgilash usuli, balki uning ma'nosi va hissiy yukini ochishga yordam beradigan muhim elementdir.

Abstract: Anton Pavlovich Chekhov is one of the most important Russian writers, whose stories differ not only in the depth of their content, but also in the subtlety of their artistic expression. One of the key features of his work is an attentive and meaningful attitude to the titles of his works. The nomination of Chekhov's short stories is not just a way to identify the text, but an important element that helps to reveal its meaning and emotional load.

Ключевые слова: номинация, смысловая нагрузка, аллегория, тематика, стилевые особенности, краткость и лаконичность, психологизм, социальная критика, ирония и сарказм, эмоциональная окраска.

Kalit so'zlar: nominatsiya, semantik yuk, allegoriya, mavzu, uslub xususiyatlari, qisqalik va ixchamlik, psixologizm, ijtimoiy tanqid, kinoya va kinoya, hissiy rang.

Keywords: nomination, semantic load, allegory, subject matter, stylistic features, brevity and conciseness, psychologism, social criticism, irony and sarcasm, emotional coloring.

Чехов часто использует заглавия для создания многоуровневой семантики. Например, в рассказе «Смерть чиновника» заглавие уже на этапе восприятия заставляет читателя задуматься о социальных аспектах жизни и смерти, о бюрократической системе, которая порой становится более важной, чем человеческая судьба. С помощью таких названий автор настраивает читателя на определенный лад и предлагает ему искать скрытые подтексты.

Многие рассказы Чехова содержат элементы иронии или сарказма, что также отражается в их названиях. Рассказ «Дама с собачкой» может показаться простым описанием сюжета, однако в действительности он затрагивает сложные темы любви и измены. Заглавие здесь служит своеобразным контрастом к глубинному содержанию произведения: собачка становится символом поверхностных отношений в обществе.

Чехов мастерски использует символику в своих названиях. Рассказ «Вишневый сад» не только обозначает место действия, но и становится метафорой утраченных ценностей и старого мира, который уходит безвозвратно. Вишневый сад символизирует как красоту жизни, так и её эфемерность.

Еще одной характерной чертой номинирования рассказов Чехова является экономия слов. Его заглавия зачастую лаконичны и предельно ясны: «Крыжовник», «Тоска», «Человек в футляре». Они вызывают интерес у читателя своей простотой и одновременно глубоким смыслом. В таких случаях название становится своего рода ключом к пониманию внутреннего конфликта персонажей или основной идеи рассказа.

В литературе, где одним из главных достоинств произведения считается потенциальная возможность множественности его интерпретаций, заголовков не столько ориентирует читателя на постижение авторской концепции, сколько приглашает его к творческому воссозданию «смысла» текста.

Довольно часто в заглавиях произведений Чехова встречаются однословные назывные заголовки, семантическая емкость которых позволяет сразу ввести читателя в курс дела. Следуя правилу изображать действительность во всем ее многообразии. Писатель выносит в заголовок «всякий предмет»: «Бумажник», «Сапоги», «Налим», «Шампанское», «Блины», «Два письма», «Дома», «Елка», «Зеркало», «Крест», «Крыжовник», «Цветы запоздалые», «Скрипка Ротшильда», «Свирель», «Дом с мезонином», «Огни», «Контрабас и флейта», «Он и она», «Кролик и удав». В ряде случаев это подчеркивает атмосферу обыденности, повседневности описываемого или бездуховность, ничтожность изображаемых персонажей [1].

В качестве однословных заголовков могут выступать имена героев «Агафья», «Анюта», «Трифон», «Гриша», «Ванька», «Зиночка», «Верочка», «Володя», «Ниночка», «Поленька». В эту группу входят названия по главному

действующему лицу. Она более многочисленна: «Мальчики», «Ионыч», «Поленька», «Хамелеон», «Егерь», «Злоумышленник», «Унтер Пришибеев», «Ванька», «Мститель», «Толстый и тонкий», «Дачники», «Красавицы», «Ведьма», «Попрыгунья», «Невеста», «Дама с собачкой», «Бабы», «Жених и папенька». Иногда это фамилии «Гусев», «Иванов», подчеркивающие обыденность, типичность персонажей, иногда, - указание на профессию или социальное положение героя «Драматург», «Корреспондент», «Следователь», «Воры», «Нищий», «Мужики»...»).

Порой профессия персонажа выносится в заглавие с целью подчеркнуть драматизм положения героя в обществе, в котором чин, а не личные достоинства, служит критерием оценки человека «Хористка», «Тапер». «Учитель», «Следователь», «Доктор», «Княгиня», «Муж», «Жена» - сущность человека как бы совпадает с его функцией в семейной жизни, на службе. Персонаж может быть обезличен до такой степени, что абсолютно исчерпан своим семейным положением, профессией.

Лаконичность определена и редкостной «целенаправленностью» каждого произведения А.П. Чехова. Каждое слово его коротких произведений подчинено определенному единому замыслу. Все другое несет печать своеобразной «попутности» [2].

Например, известно, что для «**Попрыгуньи**» Чехов не сразу подобрал заглавие, которое бы указывало на «душу» рассказа, на тот самый авторский замысел, которому подчинено все другое. Откликаясь на просьбу редактора журнала «Север», Чехов сообщил ему: «Рассказ я пришлю... но сказать, как он будет называться, я не могу. Назвать его теперь также трудно, как определить цвет курицы, которая вылупится из яйца, которое еще не снесено...» [Матвеев, 64]. Закончив рассказ, Чехов озаглавил его «Обыватели», затем изменил заглавие на «Великий человек» и только потом остановился на «Попрыгунье». Удачно найденное слово явно соотносится с басней Крылова «Стрекоза и Муравей» и имеет отчетливо выраженный оценочный характер. Времяпрепровождение Ольги Ивановны: еженедельные вечеринки, поездки к портнихе, участие в любительских спектаклях, роман с Рябовским, - ассоциируется с «попрыгуньей стрекозой», у которой «песни, резвость всякий час»; подвижническая врачебная и научная деятельность Дымова - с трудолюбием муравья [3].

Другой вариант заглавия этого рассказа у Чехова был «**Великий человек**». Со всей определённой смыслом этого названия раскрывается читателю в заключительной главе, когда вместе с героиней мы слышим слова доктора Коростелёва: *«Кончается... — повторил он тонким голосом и опять всхлипнул. — Умирает, потому что пожертвовал собой... Какая потеря для науки! — сказал он с горечью. — Это, если всех нас сравнить с ним, был великий,*

необыкновенный человек! Какие дарования! Какие надежды он подавал нам всем! — продолжал Коростелёв, ломая руки. Господи, боже мой, это был такой учёный, какого теперь с огнём не найдёшь. Оська Дымов, Оська Дымов, что ты наделал! Ай-ай, боже мой!

Коростелёв в отчаянии закрыл обеими руками лицо и покачал головой.

— А какая нравственная сила! — продолжал он, всё больше и больше озлобляясь на кого-то. — Добрая, чистая, любящая душа — не человек, а стекло! Служил науке и умер от науки. А работал, как вол, день и ночь, никто его не щадил, и молодой учёный, будущий профессор, должен был искать себе практику и по ночам заниматься переводами, чтобы платить вот за эти подлые тряпки!» [Чехов, 1985: 132].

Почему и этот заголовок не удовлетворил писателя? Вероятно, своим откровенно назидательным и «учительским» смыслом. Чехову важен был момент трагического и неожиданного прозрения героини. Утрата, недостижимость счастья, за которым, оказывается, не надо было гоняться, оно было рядом, — на этой щемящей ноте заканчивается рассказ, заставляя нас вместе с Ольгой Ивановной размышлять над истинной ценностью человека.

«Ольга Ивановна вспомнила всю свою жизнь с ним (Дымовым) от начала до конца, со всеми подробностями, и вдруг поняла, что это был в самом деле необыкновенный, редкий и, в сравнении с теми, кого она знала, великий человек. И, вспомнив, как к нему относились её покойный отец и все товарищи-врачи, она поняла, что все они видели в нём будущую знаменитость. Стены, потолок, лампа и ковёр на полу замигали ей насмешливо, как бы желая сказать: «Прозевала! прозевала!» [Чехов, 252].

Насмешливое «прозевала» в контексте чеховского рассказа по смыслу близко слову «пропрыгала», а отсюда и однокоренное «попрыгунья». Сама семантика слова указывает на неумение сосредоточиться на чём-то одном, на неосновательность и легковесность героини [4].

Заглавие «**Попрыгунья**» полностью отвечало целенаправленному замыслу писателя рассказать о вредоносной сущности эгоизма, сущности и тщеславия. Именно эти качества определяют сущность героини рассказа и при всей своей внешней безобидности наносят урон всему истинно ценному и человеческому. Показать легкомысленный, суетный и тщеславный эгоизм в его повседневности, в бытовом его проявлении, раскрыть губительные свойства и следствия его — основной замысел писателя.

Таким образом, смысловая особенность номинирования рассказов А.П. Чехова заключается в их многозначности, использовании символики и глубокой связи с тематикой произведений. Заглавия становятся неотъемлемой частью художественного замысла автора, позволяя читателю более осмысленно воспринимать содержание текста. Это делает творчество Чехова уникальным

явлением в русской литературе и продолжает привлекать внимание исследователей до сих пор.

Список литературы

1. Чехов А.П. Полн. собр. соч. и писем: В 30 т. М., 1974–1983.
2. Чехов А.П. Полное собрание сочинений и писем в тридцати томах. Сочинения в восемнадцати томах. Том восьмой (1892 - 1894). М.: Наука, 1985.
3. Афолина, Е.Ю. Корректировка заглавия как фактор формообразования. (Три рассказа Чехова)/Е.Ю. Афолина// Доклад на конференции «Феномен заглавия». РГГУ, 2005.
4. Банникова, И.А. Интерпретация заглавия, начала и конца как особых компонентов текста (к вопросу о сильных синтаксических позициях у А.П. Чехова)/И.А. Банникова//Вопросы стилистики. Саратов, 1992.
5. Брагина, А.А. Слово и текст в процессе чтения: (Как мы читали А.П. Чехова)/А.А. Брагина//Лингвострановедение и текст. М., 1987.

OQAR SUV BASSEYNLARI SHAROITIDA AFRIKA LAQQA BALIQNI BOQISHDA GRANULALANGAN YEMLARDAN FOYDALANISHNING BIOLOGIK VA IQTISODIY ASOSLARI

Muydinov Kamoliddin Bahodirovich

Farg'ona Davlat Universiteti 1-bosqich tayanch doktoranti

Kirish

O'zbekistonning qishloq xo'jaligi tarmoqlaridan biri bo'lgan akvakultura sohasida baliq yetishtirish ahamiyati tobora ortib bormoqda. Afrika laqqa baliqlari (*Clarias gariepinus*) yuqori mahsuldorligi va moslashuvchanligi tufayli mintaqada keng tarqalmoqda. Biroq, bu baliqlarni sun'iy sharoitlarda boqishda yem sifatining ahamiyati katta. Eron va Polsha kabi davlatlarda ishlab chiqarilgan yem mahsulotlari sifatli bo'lsa-da, ularning narxi mintaqada dehqonlari uchun qimmatga tushadi. Shu sababli, granulalangan yemlarni mahalliy sharoitlarga mos ravishda ishlab chiqish va ulardan foydalanishning iqtisodiy va biologik afzalliklarini tadqiq qilish muhimdir.

Asosiy qism

Afrika laqqa baliqning yemga bo'lgan talabiga qisqacha sharh

Laqqa baliqlar tez o'suvchi va baland ozuqaviy talabga ega bo'lgan turlar qatoriga kiradi. Ular o'sish jarayonida yuqori protein, mineral moddalar va yog' manbalariga muhtoj. Shu bilan birga, yem sifatining pastligi baliqning o'sish sur'atini sekinlashtirishi va iqtisodiy zarar keltirishi mumkin.

Mahalliy granulalangan yemlarning biologik va iqtisodiy ustunliklari

Mahalliy sharoitda ishlab chiqarilgan granulalangan yemlar bir qancha afzalliklarga ega:

1. Xomashyo arzonligi: Mahalliy ozuqaviy moddalar (soya uni, paxta chigiti qoldig'i, baliq unlari)dan foydalanish yem ishlab chiqarish tannarxini kamaytiradi.
2. Transport xarajatlarining pasayishi: Mahalliy mahsulotlardan foydalanish Eron va Polsha yemlariga qaraganda arzonroq bo'lib, tashish xarajatlarini kamaytiradi.
3. Ekologik moslashuv: Mahalliy yemlar o'z hududimizdagi iqlim va suv sharoitlariga mos ravishda ishlab chiqilgani uchun samaradorligi yuqori bo'ladi.

Mahalliy yemlarning Eron va Polsha mahsulotlariga nisbatan afzalliklari

Eron va Polsha ishlab chiqaruvchi kompaniyalari tomonidan taklif etilgan yemlar yuqori sifatli bo'lsa-da, ular qimmatligi tufayli dehqonlar uchun moliyaviy bosimni oshiradi. Mahalliy yem ishlab chiqarish esa:

Arzonroq tannarxni ta'minlaydi;

Baliq yetishtiruvchilarni iqtisodiy jihatdan qo'llab-quvvatlaydi;

Tashqi bozorlarga qaramlikni kamaytiradi.

Granulalangan yemlarning samaradorligini oshirish usullari

1. Yem tarkibini mahalliyashtirish: O'zbekistonning o'zida mavjud bo'lgan protein va energiya manbalaridan foydalanish (masalan, qishloq xo'jaligi qoldiqlari).

2. Innovatsion texnologiyalarni joriy qilish: Granulalash jarayonida ozuqaviy moddalarni saqlab qoladigan usullarni qo'llash.

3. Iqtisodiy hisob-kitoblar asosida narxni muvozanatlash: Mahalliy bozordagi talab va dehqonlarning imkoniyatlarini inobatga olish.

Tajriba natijalari

O'tkazilgan tajribalar shuni ko'rsatdiki, mahalliy sharoitda ishlab chiqarilgan granulalangan yemlar:

Yemni o'zlashtirish ko'rsatkichi bo'yicha Eron va Polsha yemlariga tenglashadi yoki hatto ustunlik qiladi;

O'sish sur'ati bo'yicha 15-20% ga yuqori natijani ta'minlaydi;

Narxi 25-30% ga arzon bo'ladi, bu esa dehqonlar uchun qulaylik yaratadi.

Xulosa

Oqar suv basseynlarida Afrika laqqa baliqni boqish uchun mahalliy granulalangan yemlarni qo'llash biologik va iqtisodiy jihatdan samarali hisoblanadi. Bu yemlar Eron va Polsha mahsulotlariga qaraganda arzonroq va dehqonlar uchun qulayroq bo'lib, baliqchilik sanoati rivojlanishiga xizmat qiladi. Kelgusida mahalliy yemlarning sifatini yaxshilash, tarkibini optimallashtirish va ishlab chiqarish hajmini oshirish bo'yicha ishlarni davom ettirish zarur. Shu bilan birga, bu jarayonda davlat ko'magini kuchaytirish va innovatsion yondashuvlarni joriy qilish ham muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hidrogeologiya k.f.d. professor Navoiy.2007
2. Baliqchilik. B.G.Komilov. R.B.Qurbonov. T.V.Salixov. Toshkent.2003
3. www.lex.uz
4. www.norma.uz
5. www.kun.uz
6. Xalq so'zi gazetasi.

**ТАЛАБАЛАРНИНГ ДАСТУРЛАШГА ОИД КОМПЕТЕНТЛИГИНИ
ШАКЛЛАНТИРИШДА РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН
ФОЙДАЛАНИШ ТАМОЙИЛЛАРИ**

**ПРИНЦИПЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В
ФОРМИРОВАНИИ КОМПЕТЕНЦИЙ СТУДЕНТОВ В
ПРОГРАММИРОВАНИИ**

**PRINCIPLES OF USING DIGITAL TECHNOLOGIES IN DEVELOPING
STUDENTS' PROGRAMMING COMPETENCIES**

Касимов Феруз Файзуллоевич,

*Бухоро давлат педагогика институти докторанти(DSc),
БухДУ Амалий математика ва дастурлаш технологиялари кафедраси
kafedrası dotsenti*

Касимов Феруз Файзуллоевич,

*Докторант (DSc) Бухарского государственного педагогического института,
доцент кафедры прикладной математики и технологии программирования
при БухГУ*

Kasimov Feruz Fayzulloyevich,

*Doctoral student (DSc) of Bukhara State Pedagogical Institute, Associate Professor
of the Department of Applied Mathematics and Programming Technology at
Bukhara State University*

<https://orcid.org/0000-0002-2882-113X>

Аннотация. Мақолада талабаларнинг дастурлашга оид компетентлигини шакллантиришда рақамли технологиялардан самарали фойдаланиш тамойиллари таҳлил қилинади. Замонавий рақамли воситаларнинг ўқув жараёнидаги аҳамияти ва уларни қўллаш усуллари кўриб чиқилган. Шунингдек, таълим жараёнини индивидуallasштириш ва талабаларнинг ўрганиш самарадорлигини ошириш имкониятлари муҳокама этилган.

Аннотация. В статье анализируются принципы эффективного использования цифровых технологий в формировании компетенций студентов в программировании. Рассматривается значимость современных цифровых инструментов в образовательном процессе и методы их применения. Также обсуждаются возможности индивидуализации обучения и повышения эффективности усвоения знаний студентами.

Abstract. The article analyzes the principles of effectively using digital technologies in developing students' programming competencies. It examines the importance of modern digital tools in the educational process and methods of their

application. Additionally, the possibilities of individualizing education and enhancing students' learning efficiency are discussed.

Калит сўзлар. рақамли технологиялар, дастурлаш, компетентлик, таълим жараёни, индивидуал ёндашув

Ключевые слова. цифровые технологии, программирование, компетенции, образовательный процесс, индивидуальный подход

Keywords. digital technologies, programming, competencies, educational process, individualized approach

Олий ўқув юртлари талабаларида дастурлашга оид компетенциялар турли олимлар ишларида турлича тавсифланади. В.В. Краевский ва А.В. Хуторскойнинг фикрича, компетенция деганда “шахснинг билим ва тажрибага эга бўлган, улар ҳақида етарлича маълумотларга эга бўлган масалалар мажмуаси”ни тушуниш керак.

Таълимдаги компетенциянинг ўрни ва ролини таҳлил қилиш асосида қуйидаги асосий функцияларни ажратиш кўрсатиш керак:

- кундалик ҳаётда фаолият юритишга тайёр бўлган ёш фуқароларга ижтимоий талабни акс эттириш;

- талабанинг билим олишдаги шахсий мотивларини рўёбга чиқариш шarti, унинг таълимдан бегоналашувини бартараф этиш воситаси бўлиши;

- билим, кўникма ва фаолият усуллари мақсадли комплекс қўллаш учун атрофдаги воқеликнинг реал объектларини белгилаш;

- воқеликнинг реал объектларига нисбатан унинг қобилияти ва амалий тайёргарлигини шакллантириш учун зарур бўлган талабанинг субъект фаолияти тажрибасини белгилаш;

- таълим мазмунининг мета-фан (барча фанлар учун) элементлари сифатида турли ўқув фанлари ва таълим йўналишлари мазмунининг бир қисми бўлиши;

- назарий билимларни аниқ муаммоларни ҳал қилишда амалий фойдаланиш билан бирлаштириш;

- талабаларнинг билимларни ўзлаштириш самарадорлигининг ажралмас хусусиятларини ифодалайди ва ҳар томонлама шахсий ва ижтимоий аҳамиятга эга бўлган таълим назоратини ташкил этиш воситаси бўлиб хизмат қилади.

Ўқув-билиш компетенцияси (ЎБК) талабаларнинг асосий таълим компетенциялари сирасида асосий ўринни эгаллайди. Бу талабаларнинг мустақил билим фаолияти соҳасидаги компетентликлари тўплами, шу жумладан мантикий, усулий, умумий таълим фаолияти элементлари, ҳақиқий билиш объектлари билан боғлиқ. Бу мақсадни белгилаш, режалаштириш, таҳлил қилиш, фикрлаш ва ўз-ўзини баҳолашни ташкил қилиш усуллари ўз

ичига олади. Шу асосда талаба ўзида ижодий қобилиятларни шакллантиради: атрофдаги воқеликдан бевосита билим олиш, ўқув ва когнитив муаммолар техникасини, ностандарт вазиятларда ҳаракатларни ўзлаштириш. Ушбу компетенция доирасида функционал саводхонлик талаблари аниқланади: фактларни тахминлардан ажрата олиш, ўлчаш кўникмаларига эга бўлиш, эҳтимоллик, статистик ва бошқа билиш усулларида фойдаланиш. ЎБК нинг шаклланиш даражаси баъзан асосан талабанинг таълим натижаси сифатини белгилайди. Бу жараёнда информатика фан ва ўқув предмети сифатида муҳим рол ўйнайди, чунки информатика дарсларида шаклланган компетенциялар талабалар билимининг яхлит ахборот маконини яратиш мақсадида бошқа фанларни ўрганишга ўтказилиши мумкин. Таълим ва когнитив компетенция талабанинг мотивацияси билан узвий боғлиқ бўлиб, талаба маълум бир фанни нима сабабли ва нима мақсадда ўрганишини тушуниш даражаси билан боғлиқ.

Информатикада ЎБК қуйидагиларни англатади:

- ўз фаолиятини режалаштириш, таҳлил қилиш, акс эттириш, ўз-ўзини баҳолашни амалга ошириш қобилияти;

- гипотезаларни илгари суриш, кузатилган факт ва ҳодисаларга саволлар қўйиш, дастлабки маълумотлар ва режалаштирилган натижани баҳолаш қобилияти (моделлаштириш ва расмийлаштириш, муаммоларни ҳал қилишнинг рақамли усуллари ва компютер тажрибаси);

- ўлчов воситаларидан, махсус асбоблардан фойдаланиш, статистика ва эҳтимоллар назарияси усулларида фойдаланиш кўникмаларига эга бўлиш;

- ўз фаолияти натижаларини баён қилиш, уларни замонавий даражада тақдим этиш қобилияти (қурилиш диаграммаси ва графиклари, тақдимот воситалари) ва бошқалар.

Педагогларнинг олдида турган асосий мақсадлардан бири тез ўзгарувчан дунёга мослаша оладиган талабаларнинг ўқув ва билув компетенцияси даражасини оширишдир.

Аксарият талабалар учун компютер аслида маиший техникага айланади ва бу билан ўзининг мотивацион кучини йўқотади. Жуда кўп сонли дастурий маҳсулотларнинг пайдо бўлиши талабаларнинг дастурлашни ўзлаштиришга бўлган иштиёқини пасайтирди. Талабаларнинг мотивлари уларнинг талаб ва қизиқишлари орқали шакллантирилишини ҳисобга олиб, барча саъй-ҳаракатларни, энг аввало, ушбу электрон курсдан фойдаланган ҳолда, талабаларнинг дастурлаш бўйича когнитив қизиқишларини ривожлантиришга йўналтиришимиз керак. Бу ўз навбатида ўқув юртлар талабаларининг ўқув ва билув компетенциясини шакллантиришга олиб келади. Шу асосда олий ўқув юртида “Дастурлаш асослари” бўлими етарли ҳажмда ўқитилмагани учун юқори синф талабалари ушбу мавзуларни мустақил равишда тушуниши ва чуқур ўрганиши лозим. Чекланган дарс соатлари билан ўқитишнинг оқилона

усулларини қўллаш орқали олий таълим талабаларининг яхши дастурлаш даражасини эгаллашига эришиш мумкин бўлади. Бу усуллар қуйидагилар:

- алгоритм ва дастурларни қуришда фаолиятнинг элементар операцияларини танлаш;

- алгоритм тузилиши ва уни алгоритмик тилда ёзиб олиш шакллари аниқлаш;

- бошланғич маълумотларнинг бир хил тузилишига эга бўлган масалаларни ечиш алгоритмини ёзишнинг бир хил шакли.

Яқин тарихни олсак, атиги 30 йил олдин интернет фақат ақлли компьютер турлари биладиган тушунчадан бошқа нарса эмас эди. Ушбу ихтиро ўртача умрининг ярмидан камроғида бизнинг кундалик вазифаларимизнинг аксарияти учун асосий инфратузилмага айланди. Бугунги кунда ҳаётимизда рақамлаштиришнинг бирон бир шакли мавжуд бўлмаган нарса жуда кам ва биз COVID-19 пандемияси туфайли кўпроқ ишларни онлайн бажариш мумкинлигини билиб олдик.

Оддий қилиб айтганда, рақамли таълим талабаларга бошқача тарзда ўрганишга ёрдам бериш учун янги технологиялар ва усуллардан фойдаланади. Ушбу янги таълим шакли “юзма-юз” дарсларнинг анъанавий шаклини тез алмаштирмоқда.

Рақамли таълимни татбиқ этиш синфда эски дафтар ва қоғоз ўрнига планшетлардан фойдаланиш каби оддий бўлиши мумкин.

Информатика ва ахборот технологиялари фанини рақамли технологиялар орқали ўқитишда қуйидаги тамойиллар асосий роль ўйнайди:

1. Мустақиллик тамойили.
2. Индивидуаллик тамойили.
3. Мослашувчанлик тамойили.
4. Ҳамкорлик тамойили.
5. Амалиётга йўналтирилганлик тамойили.
6. Мураккабликни ошириш тамойили.
7. Мультимедиавийлик тамойили.
8. Узлуксиз баҳолаш тамойили.

Ушбу тамойиллар мазмунини талабаларнинг дастурлашга оид компетенцияларини шакллантириш мисолида очиб берамиз.

1. Мустақиллик тамойили талабаларнинг рақамли муҳитда мустақил фаолият юритишларига урғу беради. Ўқитувчи томонидан таълим жараёни ташкиллаштирилади.

2. Индивидуаллик тамойили орқали ҳар бир талаба билим олиш учун ўзига мос бўлган йўл, стратегия, суръатни танлайди. Бу тамойил ўқитувчига талабаларнинг индивидуал хусусиятларини инобатга олган ҳолда баҳолаш имконини беради.

3. Мослашувчанлик тамойили талабаларда янги билимларни ўзлаштиришда рақамли технологияларга мослашишни англатади. Айнан мослашувчанлик тамойили орқали талабани рақамли муҳитга аста-секинлик билан мослаштириб борилади. Шундагина ушбу методларнинг самарадорлиги яққол намоён бўлади.

4. Ҳамкорлик тамойили олий таълим тизими талабаларида биргаликда ишлаш, жамоа орқали ечимга эришиш, масалани кичик масалаларга ажратиш кўникмаларини ривожлантиради. Бу эса дастурлаш учун жуда муҳим омил ҳисобланади.

5. Амалиётга йўналтирилганлик тамойили дарсда ўқитувчи томонидан бериладиган амалий машқларга урғу бериш лозимлигини англатади. Талабалар дастурлашга оид олган билимларини амалиёт орқали мустаҳкамлаб боришади. Бунда ҳаётий масалалар, кейслар, турли хилдаги алгоритмлар ечимини топиш лозим бўлади.

6. Мураккабликни ошириш тамойили – осондан мураккабга қараб билимларнинг бериб борилишини билдиради. Ушбу тамойил дарсларда мавзуларнинг изчил кетма-кетликда ўқитилишини таъминлайди.

7. Мультимедиавийлик тамойили. Информатика ва ахборот технологиялари фанини ўқитишда мультимедианинг ўрни жуда катта. Рақамли технологиялар орқали дастурлашга оид билимларни беришда мультимедиа технологиялари янада кўпроқ жалб этилади.

8. Узлуксиз баҳолаш тамойили талабаларнинг бажарган ишлари, ўзлаштирган билимларини назорат қилиш, мотивацион муҳит яратиш, масъулият каби сифатларни намоён қилади.

Рақамли маҳсулотлар ва хизматлардан таълим мақсадларида фойдаланиш кўлами чексиздир ва бу талабалар учун ажойиб афзалликларга эга.

Рақамли таълимнинг энг катта афзалликларидан бири шундаки, у ўқитувчилар ёки курс провайдерларига ўзларининг ўқув режалари ёки ўқув дастурларини ҳар бир талабага мослаштиришга имкон беради. Улар талабанинг қобилиятини ва улар қандай ривожланаётганини ҳисобга олиши мумкин, талабаларнинг тез ўсишига имкон бериш учун ўқув дастури ва режасига ўзгартириш киритишлари мумкин.

Анъанавий юзма-юз таълим усули жамиятга анча вақтдан бери хизмат қиляпти, аммо ҳозир биламизки, талабанинг ўқув жараёнидаги муваффақиятини белгилайдиган бошқа омиллар ҳам мавжуд.

Илгари бир ўқитувчига 30 нафар талаба тўғри келадиган бўлса, дарс тезлиги доимо ўртача талабаларга қараб белгиланади. Илғор талаба бошқалар унга етишишини кутиши керак; қийналаётган талаба эса баъзида ортда қолиши мумкин, чунки уни қўллаш учун етарли вақт йўқ.

Рақамли таълим билан ўқитувчи ўз ўқув дастурини шахсининг

эҳтиёжларидан келиб чиққан ҳолда шакллантириши мумкин. Шунингдек, бу уларга ҳар бир талаба билан шахсий фикр-мулоҳаза алмашишни осонлаштиради. Рақамли таълим таълимга янада яхлит ёндашувни таъминлай олишини кўрсатади.

Жамиятимиз тарихида биз ҳеч қачон ҳозиргидек бир зумда бунчалик кўпроқ маълумотга эга бўлмаганмиз. Интернет ҳар куни бепул маълумотлар билан кенгайиб бормоқда. Googleда ҳар сонияда 63 000 дан ортиқ қидирув амалга оширилади. Ҳа, бу қидирувларнинг катта қисми шунчаки жанжални ҳал қилмоқчи бўлган одамлар бўлиши мумкин ёки одамлар тармоқда қидирадиган бошқа нарсалар бўлиши мумкин, аммо асосий нарсаси – бу билим бепул, тайёр ва долзарбдир.

Рақамли таълим маълумотларга осон кириш имконини беради ва талабаларга ундан самарали фойдаланишга ёрдам беради. Яхши рақамли таълим стратегияси, шунингдек, талабаларга Интернетда маълумот қидиришда объектив бўлишни ўргатади.

Умуман олганда, ушбу ёндашув ўқув сафарида мумкин бўлган энг яхши натижага эришишга ёрдам берадиган чексиз мавзулар бўйича тегишли материалларни тақдим этади.

Анъанавий таълим модели синф хонаси, китоблар, қоғоз, битта ўқитувчи ва талабаларни ўз ичига олади. Бу биз ҳаммамиз ўрганиб қолган модел. Аммо олий таълимни тугатганлар учун бу ҳар доим ҳам энг қизиқарли усул эмаслигини биламиз.

Рақамли таълим ўрганиш учун кенгроқ усулларни таклиф қилади. Тасвирлар, аудио ва видео контентнинг барчаси дарсга муаммосиз бирлаштирилиши мумкин. Баъзи ўқитувчилар ҳатто ўйин шаклида ўргатадиган мавзунини кучайтирадиган дастурий таъминотни топишлари мумкин. Буларнинг барчаси ўрганишни янада қизиқарли қилишга ёрдам беради, бу эса ўз навбатида дарсларда ўқитиладиган таркибни эслаб қолиш даражасини оширади.

Талабалар рақамли технологиялар асосида таълим олаётганда кўпинча ўрганаётганини ҳатто англамайдилар, чунки жараён жуда қизиқарли. Улар кўпинча ўзининг билим базасини кенгайтиришга интилади, чунки кўпроқ билишдан қониқиш ҳосил қилади.

Рақамли ўрганишнинг интерактив табиати яхши одат яратиш учун зарур бўлган кўпчилик ҳисларни рағбатлантиради. Ушбу турдаги таълим усулида талабалар муаммони ҳал қилиш, концепция хариталари, ҳикоя қилиш, ўйинлаштириш, рол ўйнаш, тенгдошларни ўқитиш ва анъанавий форматда ўқиётганларга қараганда анча юқори частотани бошдан кечиради.

Рақамли таълим, шунингдек, талабаларга ўз таълимига эгалик қилишига ёрдам беради. Улар осмоннинг нега мовий эканлигини билмаса, буни ўзлари аниқлаш учун барча технология ва ресурсларга эга.

Юқорида айтиб ўтилганидек, рақамли ўрганиш кўпроқ талабага индивидуал эътибор беришга имкон беради. Бу шуни англатадики, вазифаларни топширишда кўпроқ мослашувчанлик мавжуд. Ушбу жараён таниш бўлган бошқа турдаги дастурий таъминотдан фойдаланиш каби оддий бўлиши мумкин. Шунингдек, талабанинг ўрганиш усулига таъсир қилиши мумкин бўлган нейро-дивергенцияни ҳисобга олиш қобилиятини англатиши мумкин.

Онлайн дарсларни ўқиганларнинг кўпчилиги баъзи дарсларнинг ёзиб олингани қанчалик қимматли эканлигини айтади. Бунинг сабабини тушуниш осон: дарсда бирор нарсани ўтказиб юборсангиз, уни орқага ўтказиб, қайта ўқишингиз мумкин. Шунингдек, бу сизга ўз вақтида қўшимча ўрганиш имконини беради.

Айтайлик, талаба ўқитувчи айтаётган фикрни тўлиқ тушунмади, аммо дарснинг қолган қисмини олиш учун у ушбу фикрни тушуниши керак. Дарс ёзиб олинганда талабанинг ўзи дарснинг ўша нуқтасини яхшироқ тушуниши учун вақт ажратиши мумкин, кейин ўтказиб юборган маълумотларни мустахкамлаш учун дарсни қайта кўриб чиқади.

Бу барча ёшдаги талабалар, айниқса болалар учун фойдалидир. Эрта ривожланиш давридаги болалар такрорлашдан катта фойда олади. Дарсларнинг ёзиб олинганлиги уларга дарслар оралиғида буни қилиш имконини беради, бу эса уларнинг тезроқ ривожланишига ёрдам беради.

Барча талаба ҳам бир вақтнинг ўзида жуда самарали ўқий олмайди. Баъзи талабалар эрталаб яхшироқ қабул қилиш хусусиятига эга; бошқаларда тўсатдан тунда самарадорлик пайдо бўлади. Муаммо шундаки, анъанавий таълим модели бунга рухсат бермайди. Анъанавий ўрганиш форматида талаба дарс вақтида билим қабул қилишга тайёр бўлиши керак. Эҳтиёткорликнинг керакли даражасига эриша олмаса, ортда қолиши мумкин. Онлайн таълимда ортда қолувчилар деярли кузатилмайди. Талаба билимларни ўз тезлигида олиши мумкин. Албатта, улар ҳозир бўлиши керак бўлган ёки мавжуд бўлмаган пайтлар бор; бу ҳаётнинг фақат бир қисми, лекин улар ҳам ўз вақтида етиб олиши мумкин, чунки улар учун зарур бўлган барча ресурслар кунига 24 соат мавжуд.

Алоқа ва тегишлилик барча талабалар учун ниҳоятда муҳим тушунчалардир. Биз билан бир хил нарсаларни бошдан кечираётган одамлар билан муносабатларни ривожлантириш орқали тасалли топамиз. Ўқув муҳитида ҳал қилиш қийин бўлган муаммолардан бири шундаки, ҳамма ҳам нотаниш одамларга очик бўлиш қобилиятига эга эмас.

Алоқанинг бир қисмини онлайн маконга ўтказиш боғланишни ривожлантиришга ёрдам бериши ва талабаларга илгари ҳеч қачон эриша олмайдиган дўстлик муносабатларини ўрнатишга имкон беради.

Яқинда ўтказилган тадқиқот шуни кўрсатдики, ўсмирларнинг учдан бир

қисми учун шахсий мулоқотдан кўра интернетда маълумот алмашиш қулайроқдир. Улар онлайн таълимда иштирок этаётганларида, улар бир зумда ўзлари каби бир хил тажрибани баҳам кўрадиган ҳамфикрлар жамоасининг бир қисмига айланади.

Рақамли ўқув муҳитида ўқитувчи ёки баҳоловчига талабанинг кучли ва заиф томонларини аниқлаш анча осон, бироқ уларнинг умумий ривожланишини кузатиш ҳам осонроқ. Тугалланган барча ишлар, давомат ва имтиҳон натижаларининг онлайн қайди мавжуд. Рақамли муҳитда ушбу маълумотларга кириш ва бир қарашда кўриш осон. Санокли амаллар ёрдамида бир неча марта босиш орқали сиз талаба қандай даражага эришганини, нима устида ишлаши кераклигини ва курс мазмунига қанчалик жалб қилинганлигини аниқ кўришингиз мумкин. Онлайн таълимда ўқитувчи талаба ёки уларнинг ота-онасидан анча олдин талаба ёрдамга муҳтож бўлган соҳани аниқлаши мумкин.

Онлайн таълим одатда катта ҳажмдаги ёзма мулоқотни ўз ичига олади.

Албатта, видеоконференция элементлари мавжуд, лекин кўп мулоқот одамлар билан тез алоқада бўлиш учун хабар алмашиш иловалари орқали амалга оширилади.

Оғзаки сўз, юз ҳиссиётлари ёки қўл имо-ишораларига таяниб бўлмайдиган ёзма нутқ воситасида мулоқот қилишдан кўп нарса ўрганиш мумкин. Кўп сонли грамматика қоидалари, тиниш белгилари мураккаб маънони ифодалайди ва улардан самарали фойдаланишни ўрганишнинг энг яхши усули амалиётдир.

Рақамли ўқув муҳитида таълим олган талабалар келажақдаги меҳнат бозорлари учун муҳим кўникма ва малакаларга эга бўладилар.

Бугунги дунёнинг табиати жараёнларнинг ўта боғлиқлигидир. Деярли ҳамма нарса глобал миқёсда фикр юритишга мослаша бошлайди. Корхоналар хорижда ўз филиалларини очмоқда ва узоқдан ишчиларни ёлламоқда, рақамли технологиялар орқали ўқитиш эса бундай кадрлар учун замин яратади. Виртуал йиғилиш хоналари ҳозирда иш дунёсининг қон томиридир ва улар талабалар учун ҳам фойдали бўлиши мумкин. Улар сизга синфдошларингиз билан топшириқлар ҳақида суҳбатлашиш, уй вазифалари ҳақида гаплашиш ёки ҳатто кунингизни муҳокама қилиш имконини беради.

Фойдаланилган адабиётлар

1. B. Woolf, "Building Intelligent Interactive Tutors: Student-centered Strategies for Revolutionizing e-learning" Morgan Kaufmann, 2009.
2. S. J. Russell, P. Norvig, "Artificial Intelligence: A Modern Approach" 4th Edition, Pearson, 2020.
3. B. Churcher, "Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning" Springer, 2021.

4. B. Edmonds, “Big Data and Learning Analytics in Higher Education: Current Theory and Practice” Springer, 2018.
5. S. Chin, “Adaptive Learning Technologies: From Smart Tutors to Intelligent Classrooms” Educational Technology Research and Development, vol. 66, no. 2, pp. 609-631, 2018.
6. N. I. To‘laganov, “Ta’lim tizimida innovatsion texnologiyalar va ulardan foydalanish imkoniyatlari”, Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Nashriyoti, 2019.
7. X. A. Vahobov, “Sun’iy intellekt texnologiyalari va ularning iqtisodiyotdagi qo‘llanilishi”, Toshkent: Iqtisodiyot Nashriyoti, 2020.
8. F. F. Kasimov, “Principles of formation of programming competences of 9-grade pupils on the basis of digital technologies”. Education and innovative research. №9, 2022.

REPRODUKTIV YOSHDAGI AYOLLAR SALOMATLIGINI MUXOFAZA QILISHDA O`RTA TIBBIYOT XODIMLARINING O`RNI

Irisova Latofat Faxriddinovna

Kosonsoy jamoat salomatligi texnikumi,

"Xirurgik va terapevtik fanlar kafedrası" bosh o`qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada reproduktiv yoshdagi ayollar sog'lig'ini yaxshilash va saqlashda ikkilamchi tibbiyot xodimlarining muhim roli o'rganilgan. Ularning vazifalari, usullari va duch keladigan muammolariga e'tibor qaratilib, reproduktiv sog'liq dasturlariga qo'shgan hissasi yoritilgan. Ushbu topilmalar siyosat ishlab chiquvchilar, sog'liqni saqlash muassasalari va jamoat salomatligi tashabbuslari uchun amaliy takliflar beradi.

Kalit so'zlar: Ikkilamchi tibbiyot xodimlari, reproduktiv yoshdagi ayollar, reproduktiv sog'liq, tibbiy xizmatni ta'minlash, jamoat salomatligi, davlat sog'liqni saqlash dasturlari.

Reproduktiv yoshdagi ayollar oilaviy salomatlik va jamiyat rivojlanishida muhim ahamiyatga ega bo'lgan guruh hisoblanadi. Ularning sog'lig'ini ta'minlash onalar o'limini kamaytirish, yangi tug'ilgan chaqaloqlar holatini yaxshilash va jamiyat farovonligini oshirish uchun zarurdir. Ushbu jarayonda birlamchi tibbiyot xodimlari va jamoat o'rtasidagi bo'shliqni to'ldiruvchi ikkilamchi tibbiyot xodimlari juda muhimdir. Mazkur maqolada ularning reproduktiv sog'liq xizmatlarini ta'minlashdagi ko'p qirrali roli ko'rib chiqiladi.

Ikkinchi darajali tibbiyot xodimlarining reproduktiv yoshdagi ayollar salomatligini saqlashdagi o'rni

Ikkinchi darajali tibbiyot xodimlari, jumladan hamshira, akusher va boshqa tibbiy yordam ko'rsatuvchilar, reproduktiv yoshdagi ayollar salomatligini saqlashda muhim rol o'ynaydi. Ularning hissasi profilaktika, sog'liqni saqlash bo'yicha ta'lim, erta tashxis qo'yish va reproduktiv salomatlik muammolarini davolashni o'z ichiga oladi. Quyida ularning asosiy vazifalari keltirilgan:

Profilaktik yordam

- Skrining tekshiruvlari: Bachadon bo'yni saratoni, ko'krak saratoni va jinsiy yo'l bilan yuqadigan infeksiyalar (JYUI) bo'yicha muntazam tekshiruvlarni amalga oshirish.

- Vaksinalash dasturlari: Bachadon bo'yni saratonini oldini olish uchun HPV vaktsinasini va homiladorlik davridagi asoratlarning oldini olish uchun qizamiq-qizilcha vaktsinasini yuborish.

- Ovqatlanish bo'yicha maslahat: Ayollar orasida keng tarqalgan kamqonlik va boshqa oziq-ovqat tanqisliklarining oldini olish uchun to'g'ri ovqatlanish bo'yicha maslahatlar berish.

Sog'liqni saqlash bo'yicha ta'lim

- Reproduktiv salomatlik haqida ma'lumot: Ayollarga hayz davri salomatligi, kontratsepsiya variantlari va xavfsiz jinsiy hayot mavzularida bilim berish.

- Homiladorlik davri ta'limi: Homiladorlikning ilk parvarishi, homiladorlik paytida xavf belgilari va tug'ruqdan keyingi tiklanish haqida ma'lumot berish.

- Ayollarni qo'llab-quvvatlash: Ayollarning o'z salomatligiga ijobiy yondashishini va mavjud resurslardan foydalana olishini ta'minlash.

Oila rejalashtirish bo'yicha yordam

- Maslahat: Tabiiy usullar, gormonal kontratsepsiya va uzoq muddatli yechimlar bo'yicha shaxsiy maslahatlar berish.

- Xizmat ko'rsatish: Kontratseptiv vositalarni berish va bachadon ichki vositalarni (spirallarni) o'rnatishda yordam ko'rsatish.

- Kuzatish: Kontratseptiv vositalarni qo'llashda yuzaga keladigan nojo'ya ta'sirlar yoki muammolarni kuzatish va bartaraf etish.

Onalar va bolalar salomatligi xizmatlari

- Prenatal parvarish: Homiladorlik davrida ayollar salomatligini nazorat qilish va gestatsion diabet yoki preeklampsiya kabi asoratlarni erta aniqlash.

- Tug'ruq yordami: Oddiy tug'ruqlarda yordam ko'rsatish va asoratlar yuz berganda uchinchi darajali yordamga yo'naltirish.

- Postnatal parvarish: Ko'krak suti bilan boqishda yordam, tug'ruqdan keyingi depressiyaning aniqlash va tiklanish jarayonini kuzatish.

Umumiy sog'liq muammolarini boshqarish

- Infeksiyalarni davolash: JYUI, siydik yo'li infeksiyalari va tos a'zolari yallig'lanishi kasalliklarini aniqlash va davolash.

- Surunkali kasalliklar: Diabet yoki gipertoniya kabi reproduktiv salomatlikka ta'sir qiluvchi surunkali kasalliklarga yordam berish.

- Hayz ko'rish salomatligi: Og'ir yoki notekis hayz ko'rish kabi muammolarni hal qilish.

Jamiyat bilan ishlash

- Xabardorlik kampaniyalari: Reproduktiv salomatlik bo'yicha masalalarga oid stigmalarni kamaytirish va muntazam tekshiruvlarni targ'ib qilish.

- Maxsus dasturlar: Qishloq joylari, o'smirlar va ijtimoiy jihatdan kam ta'minlangan guruhlar uchun xizmat ko'rsatish.

Erta aniqlash va yo'naltirish

- Xavf baholash: Yuzaga kelishi mumkin bo'lgan yuqori xavfli homiladorlik yoki asoratlarni aniqlash va o'z vaqtida mutaxassisga yo'naltirish.

- Favqulodda yordam: Ektopik homiladorlik yoki og'ir tug'ruqdan keyingi qon ketishi kabi reproduktiv salomatlik favqulodda holatlarida yordam ko'rsatish va yo'naltirish.

Ikkinchi darajali tibbiyot xodimlari sog'liqni saqlash tizimining ajralmas qismi bo'lib, reproduktiv yoshdagi ayollar uchun eng ishonchli va oson kirish mumkin bo'lgan yordam nuqtasi hisoblanadi. Ular profilaktik, ta'limiy va klinik xizmatlarni taqdim etish orqali yaxshiroq sog'liq natijalariga erishadi, ona va chaqaloq o'limini kamaytiradi va ayollarning sog'lom hayot kechirishiga yordam beradi. Ularning salohiyatini oshirish uchun qo'shimcha treninglar va resurslar bilan ta'minlash muhimdir.

Ikkilamchi tibbiyot xodimlari reproduktiv sog'liq xizmatlaridagi bo'shliqlarni bartaraf etishda samaradorligini isbotladilar. Ularning mahalliy bilimlari va jamoat ishonchi ularga madaniy jihatdan mos xizmatlarni taqdim etish imkonini beradi. Biroq, birlamchi sog'liqni saqlash tizimlari tomonidan yetarli yordamning yo'qligi va doimiy malaka oshirish dasturlarining kamligi ularning to'liq salohiyatidan foydalanishga to'sqinlik qiladi. Ikkilamchi tibbiyot xodimlarini milliy sog'liqni saqlash strategiyalariga integratsiya qilish uchun salohiyatni oshirish va resurslarni taqsimlashga alohida e'tibor qaratish zarur.

Xulosa

Ikkilamchi tibbiyot xodimlari reproduktiv yoshdagi ayollar uchun tibbiy xizmatlarni ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Ularning samaradorligini oshirish uchun:

Trening dasturlari: Reprodukativ sog'liq, kommunikatsiya ko'nikmalari va madaniy moslik bo'yicha muntazam treninglar tashkil etish.

Resurs ta'minoti: Diagnostika vositalari va kontratseptiv vositalar kabi zaruriy vositalarga kirishni ta'minlash.

Siyosatga integratsiya: Ularning rolini sog'liqni saqlash tizimlarida tan olish va birlamchi tibbiyot xodimlari bilan hamkorlikni yaxshilash.

Monitoring va baholash: Ularning ish faoliyatini kuzatish va yaxshilash zarur bo'lgan sohalarni aniqlash uchun kuchli tizimlar joriy etish.

Ushbu takliflarni amalga oshirish orqali sog'liqni saqlash sohasi ikkilamchi tibbiyot xodimlarining rolini kuchaytirib, ayollar reproduktiv sog'lig'ini yaxshilashi mumkin.

Adabiyotlar.

1. Kiseleva E. E. Sociological studies of the social conditionality of the reproductive health of a modern woman // Young scientist. — 2015. — № 16.

2. Farxodjonova N. F. Modernization and integration: social-philosophical analysis. Rol'nauki v formirovanii sovremennoj virtual'noj real'nosti. – 2019.

3. Farxodjonova N. F. RELATION TO NATIONAL CULTURE IN THE CONDITION SPIRITUAL RENEW OF SOCIETY IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN //Мировая наука. – 2018. – №. 6. – С. 14-17.

4. Savelyeva I. S. Reproductive behavior and reproductive health through the eyes of adolescents: needs and needs // Reproduction. healthy. children and teenagers. - 2006.

5. Farxodjonova N. F. MODERNIZATION AND GLOBALIZATION AS HISTORICAL STAGES OF HUMAN INTEGRATION //Теория и практика современной науки. – 2018. – №. 3. – С. 16-19.

6. Numonjonov S. D. Innovative methods of professional training //ISJ Theoretical & Applied Science, 01 (81). – 2020. – С. 747-750.

ЛЕЙШМАНИОЗЫ И ИХ ВОЗБУДИТЕЛИ

Мухитдинов Шавкат Мухаммеджанович

*Кафедра медицинской биологии и генетики, Самаркандского
Государственного Медицинского университета, Узбекистан.*

Шухратова Севинч

*Студентка 1 курса Самаркандского Государственного
Медицинского университета, Республики Узбекистан*

Аннотация: Лейшманиоз - это группа инфекционных заболеваний, вызываемых простейшими паразитами рода *Leishmania*. Эти заболевания могут проявляться в различных формах, таких как кожный висцеральный и слизистый лейшманиозы, и встречаются в тропических и субтропических регионах мира. Лейшманиоз является важной проблемой здравоохранения, поскольку он может приводить к серьезным последствиям для здоровья включая инвалидность и смерть. В статье рассматриваются основные аспекты эпидемиологии, патогенеза, диагностики и методов лечения лейшманиоза.

Лейшманиоз является зоонозным заболеванием, передающимся человеку через укусы инфицированных комаров – песчанок (*Phlebotomus* и *Lutzomyia*). В настоящее время лейшманиоз остается одной из ведущих инфекционных болезней, распространяющихся в более чем 98 странах, затрагивая более 12 миллионов человек. В разных регионах мира выделяются несколько типов лейшманиоза, которые различаются по патогенезу, клиническим проявлениям и тяжести заболевания.

Ключевые слова: возбудитель, инвазированные москиты, лейшманиоз, *L.donovani*, *L.tropica*, *L.mexicana*, *L.brasiliensis*, кожные язвы, лейшманиальная и лептомонадная формы.

Цели исследования: Целями нашей статьи являются следующие аспекты:

- оценить эпидемиологическую ситуацию по лейшманиозу;
- исследовать патогенез лейшманиоза;
- проанализировать существующие методы диагностики лейшманиоза;
- оценить эффективность существующих методов лечения;
- меры профилактики лейшманиоза, разработать рекомендации по улучшению диагностики и терапии лейшманиоза.

Общая характеристика: Наибольшее значение имеют представители рода *Leishmania*, относящегося к семейству Трипаносомовых. Отличительным свойством данного семейства служит способность образовывать в процессе

цикла развития несколько морфологически различных форм в зависимости от условий существования. Смена форм происходит как в беспозвоночном, так и позвоночном хозяевах.

Лейшмании первым были открыты русским ученым П.Ф.Боровским в 1898 году. В 1903 и 1904 гг., еще новые виды лейшманий были открыты английскими врачами У. Лейшманом и Ч. Донованом. Заболевания человека вызываются несколькими видами и подвидами лейшманий, которые объединяются в четыре комплекса: **L. Donovan** – возбудитель висцерального лейшманиоза, **L.tropica** – возбудитель кожного лейшманиоза, **L.mexicana** – возбудитель лейшманиоза Центральной Америки, **L.brasiliensis** – возбудитель бразильского лейшманиоза. Все виды сходны морфологически и имеют одинаковые циклы развития.

Географическое распространение: Страны Средиземноморья, Азии, ряд районов тропической Африки (*L.tropica*) и Южной Америки (*L.mexicana* и *L.brasiliensis*), Средняя Азия и Закавказье (виды кожного лейшманиоза).

Локализация: клетки печени, селезенки, костного мозга, лимфатических узлов, ретикулоэндотелиальные клетки подкожной клетчатки.

Инфицирование: Лейшманиозы входят в группу трансмиссивных инфекций, переносчиками которых служат мелкие кровососущие насекомые – москиты. Москиты заражаются при кровососании на больных людях или животных. Природными резервуарами являются грызуны, дикие и домашние хищники. Заражение происходит при укусе инвазированными москитами. При кожном лейшманиозе очаги поражения находятся на коже. Они вызывают на коже длительно не заживающие язвы на месте укусов москитов. Паразит обитает на коже и там же образует язвы. Язвы заживают через несколько месяцев после образования, и на их месте на коже остаются глубокие рубцы.

Морфологические особенности: Жгутиконосцы рода Лейшманий имеют две морфологические формы – *жгутиковая* и *безжгутиковая* формы.

Безжгутиковая форма овальная, длиной 2 – 4 мкм, иногда до 8 мкм. Встречаются в теле *позвоночного* хозяина (человек, собака, грызуны), паразитируют внутриклеточно в клетках костного мозга, селезенки, печени. В одной пораженной клетке может содержаться до нескольких десятков лейшманий.

Жгутиковая форма подвижная, жгутик длиной 15 – 20 мкм. Тело удлинённое, веретенообразное, длиной до 10 – 20 мкм. Деление продольное. Развиваются в теле *беспозвоночного* хозяина – переносчика (москита). Жгутиковые формы образуются также при искусственных питательных средах.

Жизненный цикл:

Жизненный цикл происходит со сменой хозяев: лейшманиальная (безжгутиковая) форма паразитирует у человека и позвоночных, лептомонадная (жгутиковая форма) – в насекомых переносчиках.

Впервые же сутки заглоченные безжгутиковые паразиты превращаются в подвижные жгутиковые формы, начинают размножаться, и спустя 6 – 8 дней скапливаются в глотке москита. При укусе человека или животного зараженным москитом подвижные лейшмании из его глотки проникают в ранку и затем внедряются в клетки кожи или внутренних органов в зависимости от вида лейшманий. Здесь происходит их превращение в безжгутиковую форму.

Лабораторная диагностика: Диагностика включает в себя микроскопию мазков из кожных язв, серологические исследования, ПЦР (полимеразная цепная реакция) и биопсию пораженных тканей. Ранее выявление заболевания имеет важное значение для выбора эффективного лечения и предотвращения распространения инфекции.

Профилактика: Личная профилактика заключается в индивидуальной защите от укусов москитов. В качестве общественной профилактики проводят борьбу по контролю векторов комаров – песчанок и грызунов; использование репеллентов, защитных сеток и одежды; а также вакцинацию. Перенесенные однажды заболевание дает иммунитет на всю жизнь. Контроль за санитарными условиями и улучшение медицинской инфраструктуры также способствует снижению заболеваемости.

Заключение: Лейшманиоз остается важной медицинской и общественной проблемой, требующей комплексного подхода к диагностике, лечению и профилактическим мер, распространение заболевания продолжает оставаться высоким, что требует усилий как на национальном, так и на международном уровнях для его контроля и ликвидации.

Использованная литература:

1. П.Х. Холиков, А.К. Курбанов, А.О. Даминов, М.В. Таринова / Лейшмании – возбудители лейшманиоз.
2. П.Х. Холиков, А.К. Курбанов, А.О. Даминов, М.В. Таринова / Класс Жгутиковые (FLAGELLATA).
3. Ю.К. Богоявленский, Т.Н.Улиссова, И.М. Яровая, В.Н. Ярыгин/ Биологические основы паразитизма/ Отряд Первичномонадные (PROTOMONADINA).
4. Ю.К. Богоявленский, Т.Н.Улиссова, И.М. Яровая, В.Н. Ярыгин/ Вопросы тропической паразитологии/Трипаносомы.
5. Ю.К. Богоявленский, Т.Н.Улиссова, И.М. Яровая, В.Н. Ярыгин/ Вопросы тропической паразитологии/ Лейшмании.

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ
В ОБРАЗОВАНИИ: СЛУЧАЙ ИЗУЧЕНИЯ ФИЗИКИ**

(PhD) студент Самаркандского государственного университета –

Убайдуллаев Маъмуржон Тўйчибой ўғли

E-mail: mamurjon_ubaydullayev@mail.ru

Tel: (91) 316 31 31

Аннотация: В статье раскрываются тенденции использования цифровых технологий в преподавании физики путем обобщения научных результатов за последние 20 лет. Для решения задачи использован библиографический анализ источников наукометрической базы данных WOS с привлечением компьютерного инструмента VOSviewer (для построения и визуализации библиографических данных) по состоянию на июнь 2023 года. Инструмент использовался для анализа публикаций по ключевым словам (на основе всех ключевых слов заданных публикаций строится сеть связей). Построены сети связей ключевых слов по запросам: «physics learning», «physics education», «physics teaching» и «technologies», а также «digital technologies in teaching physics», «physics application», «mobile physics learning», «virtual physics laboratory», «digital physics laboratory», «virtual reality & physics», «augmented reality & physics». Ситуация использования цифровых технологий в преподавании физики характеризуется четырьмя аспектами (общим, технологическим, учебно-мотивационным и учебно-организационным).

Ключевые слова: цифровые технологии; преподавание физики; изучение физики; физическое образование; учитель физики; подготовка учителей; профессиональная подготовка; цифровые технологии в образовании; высшее образование.

Развитие цифровых технологий оказало значительное влияние на общество в целом и на научную отрасль в частности. Компьютерные инструменты востребованы в математике (Семенихина и др., 2019; Астафьева и др., 2019; Семенихина, Друшляк, 2015), информатике (Юрченко и др., 2021) и др. Такие инструменты могут быть как узкоспециализированными (для решения определенного класса задач, например, в математике, программы статистической обработки данных (например, Statistica), так и мощными универсальными программами, имеющими цифровые инструменты для обработки числовых данных (например, табличные процессоры типа MS Excel), моделирования процессов (например, виртуальные лаборатории типа Proteus), программирования решений классов прикладных задач (например, среды программирования типа Eclipse IDE/IntelliJ IDEA или системы компьютерной

математики типа Maple). Типы инструментов, используемых учеными, также различны; это не только специализированное программное обеспечение отрасли, но и облачные сервисы (Google Apps, Azure, Canva), мобильные приложения (WolframAlpha, CamScanner, Science Explorer, Graphical Analysis), цифровые или датчики на мобильных устройствах (Датчик приближения, акселерометр, датчик освещенности, гироскопический датчик, верньер) и т. д.

Проблема исследования: Изучение физики — нетривиальная задача. Эта наука всегда была сложной для понимания (Hsiao et al., 2023). Осознание и усвоение физических понятий и процессов, которые не являются очевидными, требуют от учащихся значительных интеллектуальных усилий (мышления, сравнения, поиска аналогий, критической оценки и т. д.). Поэтому учителя физики постоянно ищут новые подходы, приемы и методы, которые бы заинтересовывали учащихся физикой и помогали им усваивать сложный материал (Izadi et al., 2022). Среди таких подходов выделяется цифровой (Jugembayeva & Murzagaliyeva, 2023). В частности, в Украине достаточно популярны демонстрационные видеоматериалы интернет-ресурсов и презентационные материалы, улучшающие визуальное сопровождение занятий по физике (Semenikhina et al., 2020), менее популярным является привлечение программного обеспечения для физического руководства. Мировые практики использования ЦТ (цифровых технологий) в преподавании физики с развитием ЦТ также постоянно меняются. **Направленность исследования**
Цель статьи — охарактеризовать ситуацию использования цифровых технологий в преподавании физики на основе библиографического анализа научных и методических трудов.

Методология исследования : Общая предыстория исследования Основой исследования стали публикации, посвященные использованию цифровых технологий в преподавании физики и проиндексированные наукометрической базой данных Web of Science за 2005–2023 годы. Поиск проводился в базе данных Web of Science 25 июня 2023 года.

Инструмент и процедуры : Инструментами библиографического анализа были сама база данных Web of Science и свободно распространяемый инструмент VOSviewer (<https://www.cwts.nl>). Инструмент предназначен для построения и визуализации библиографических данных из различных источников баз данных (Web of Science, Scopus, Dimensions, CrossRef, Medline). Разработчики инструмента предусмотрели возможность обработки цитат, библиографических ссылок, совместных цитирований и соавторства. Инструмент использовался для анализа публикаций по ключевым словам (на основе всех ключевых слов заданных публикаций строится сеть связей). Вы

можете ограничить сеть, задав, в частности, минимальное количество связей. Сеть также разбивает слова на кластеры. Каждый кластер имеет свой цвет и состоит из кружков (или слов) разного размера. Размер определяется частотой. Чем больше слово, тем чаще оно используется в исследованиях (Al Husaeni & Nandiyanto, 2022). Тип анализа в VOSviewer — Co encounter. Единицей анализа являются все ключевые слова. Лимит выборки (минимальное количество найденных ключевых слов) определялся в зависимости от количества найденных работ и ключевых слов в целом. В результате использования инструмента VOSviewer были построены сети связей ключевых слов для различных запросов. На основе выявленных связей между ключевыми словами в публикациях был проведен качественный анализ тенденций и сделаны выводы.

Результатом поиска стал набор публикаций, включающих это слово в свой список ключевых слов. Количество публикаций было ограничено, и мы учитывали публикации за последние 20 лет. Если общее количество публикаций было слишком мало, мы выбирали поиск среди рефератов WOS. Для выявления общих тенденций мы искали в аннотациях слова «физическое образование» и «технология» или «физическое обучение» и «технология» или «физическое преподавание» и «технология». Слова «физика и технология» были обязательными в рефератах, а слова образование, обучение, преподавание могли встречаться либо все вместе, либо хотя бы одно из них. Таким образом мы исследовали все публикации, в которых было представлено физическое образование и технология. Результаты исследования. Поскольку мы исследовали тенденции использования цифровых технологий в преподавании физики, для организации библиографического анализа были использованы следующие слова: «physics learning», «physics education», «physics teaching» и «technologies», а также «digital technologies in teaching physics», «physics application», «mobile physics learning», «virtual physics laboratory», «digital physics laboratory», «virtual reality & physics», «augmented reality & physics». Ниже приведены результаты обработки запросов. Поиск по словам «physics learning» Поиск по словам «physics learning» выявил 7713 ключевых слов, среди которых было найдено 55 слов, которые упоминались не менее 25 раз.

Литературы:

1. Husaeni, D. F. & Nandiyanto, A. B. D. (2022). Библиометрия с использованием Vosviewer с Publish or Perish (с использованием данных Google scholar): от пошаговой обработки для пользователей до практических примеров анализа статей цифрового обучения до и после пандемии COVID-19. *ASEAN Journal of Science and Engineering*, 2(1), 19–46
2. Ali, N., Ullah, S. & Khan, D. (2022). Интерактивные лаборатории для естественнонаучного образования: субъективное исследование и систематический обзор литературы. Мультимодальные технологии и взаимодействие, 6(10), 85. <https://doi.org/10.3390/mti6100085>.
3. Camargo, C., Gonçalves, J., Conde, M. Á., Rodríguez-Sedano, F. J., Costa, P. и García-Peñalvo, F. J. (2021). Систематический обзор литературы по реалистичным симуляторам, применяемым в контексте образовательной робототехники. *Sensors* (Базель, Швейцария), 21(12), 4031. <https://doi.org/10.3390/s21124031>.
4. Li, J., Ye, H., Tang, Y., Zhou, Z. и Hu, X. (2018). Каковы эффекты фаз и стратегий саморегуляции для китайских студентов? Метаанализ двух десятилетий исследований связи между саморегуляцией и академической успеваемостью. *Границы психологии*, 9, 2434. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.02434>.

ZAMONAVIY KRIMINOLOGIYA: HOLATI VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI

Axmedova Muxabbat Abdujalolovna

Ichki Ishlar vazirligi Migratsiya va fuqorolikni rasmiylashtirish

Bosh boshqarmasi katta inspektori Podpolkovnik

ANNOTATSIYA

Zamonaviy kriminologiya fani jinoyatchilik, jinoyatchilar, va jinoyatni oldini olish usullarini o'rganadi. Bugungi kunda zamonaviy kriminologiya rivojlanish tendensiyalari globalizatsiya va texnologik inqilob ta'sirida shakllanmoqda. Ushbu tendensiyalar, shu jumladan, transmilliy jinoyatchilik, kiberjinoyat va odam savdosi kabi yangi jinoyat shakllarining o'sishi, jinoyatni oldini olish va reabilitatsiya qilishga qaratilgan strategiyalarni ishlab chiqishni talab qiladi. Zamonaviy kriminologiya asosiy yo'nalishlari ijtimoiy xavfsizlikni ta'minlash, huquqiy tizimlarni isloh qilish va jinoyatchilikni kamaytirish bo'yicha samarali choralarni amalga oshirishga qaratilgan. Kriminologik tadqiqotlar global hamkorlikni talab qilmoqda, chunki jinoyatlarning zamonaviy shakllari mamlakatlararo chegaralarni kesib o'tmoqda. Shu sababli, zamonaviy kriminologiya xalqaro va milliy huquqiy tizimlar o'rtasida integratsiya qilish, yangi metodologiyalarni ishlab chiqish va ijtimoiy xavfsizlikni oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: *zamonaviy kriminologiya, jinoyat, jinoyat tizimi, jinoyatning sabablarini tahlil qilish, jinoyatga qarshi kurashish, jinoyatchilikni oldini olish, ijtimoiy xavfsizlik, globalizatsiya, texnologik inqilob, huquqiy tizim, kriminologik tadqiqotlar.*

KIRISH

Zamonaviy kriminologiya – bu jinoyatlarni, jinoyatchilarni, jinoyatning sabablarini, oqibatlarini va jinoyatchilikni oldini olish usullarini o'rganadigan fan sohasidir. Shu bilan birga, zamonaviy kriminologiya ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy o'zgarishlar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, globalizatsiya va texnologik inqiloblar ta'sirida rivojlanmoqda. Yangi rivojlanish tendensiyalari, jinoyatni tushunish va unga qarshi kurashishda yangi yondashuvlar talab qiladi. Bu esa zamonaviy kriminologiya holatini va rivojlanish yo'nalishlarini yaxshilash uchun dolzarb muammolarni keltirib chiqaradi.

Zamonaviy kriminologiya rivojlanish tendensiyalari:

1. **Globalizatsiyaning ta'siri.** Globalizatsiya zamonaviy jinoyatchilikning yangi shakllarini, masalan, transmilliy jinoyatchilikni, kiberjinoyatlarni va odam savdosini rivojlantiradi. Bu tendensiya kriminologik tadqiqotlarda xalqaro hamkorlikni talab qiladi va huquqiy tizimlarni moslashtirishni ko'rsatadi.

2. **Texnologik inqilob.** Internet, raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt jinoyatchilikni yangi shakllarda namoyon qiladi, bu esa kriminologiyaning metodologiyasini yangilashni zarur qiladi. Kiberjinoyatchilik, onlayn firibgarlik, ma'lumotlarni o'g'irlash va xavfsizlik muammolari yangi kriminologik tadqiqotlarni taqozo etmoqda.

3. **Jinoyatchilikni oldini olish va reabilitatsiya.** Zamonaviy kriminologiyada jinoyatchilikni oldini olish va jinoyatchilarni ijtimoiy reabilitatsiya qilish yondashuvlari rivojlanmoqda. Jinoyatning oldini olishga qaratilgan choralar, jinoyatchilarning qayta jinoyatga yo'l qo'ymasligini ta'minlash uchun samarali strategiyalarni ishlab chiqish, jamoat xavfsizligini oshirishga yordam beradi.

4. **Ijtimoiy xavfsizlikni ta'minlash.** Ijtimoiy xavfsizlik va jinoyatchilikning oldini olish uchun samarali tizimlarni yaratish zamonaviy kriminologiyaning asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu, o'z navbatida, ijtimoiy va siyosiy tizimlarni yaxshilash, huquqiy muhitni isloh qilish va jinoyatni kamaytirish uchun yangi yondashuvlar ishlab chiqishni talab qiladi.

ASOSIY QISM

Zamonaviy kriminologiya, jamiyatda yuzaga keladigan jinoyatchilik va unga qarshi kurashishning samarali metodlarini ishlab chiqishga qaratilgan ilmiy soha sifatida, hozirgi kunda bir qator yangi tendensiyalarni o'z ichiga oladi. Ushbu tendensiyalar, asosan, globalizatsiya va texnologiyalarning rivojlanishi, jinoyatni oldini olish va jinoyatchilarni reabilitatsiya qilishga bo'lgan yangi yondashuvlarni taqozo etadi. Quyida zamonaviy kriminologiya holati va rivojlanish tendensiyalariga oid amaliy va nazariy fikrlar va misollarni keltiramiz.

1. Globalizatsiya va Transmilliy Jinoyatchilik

Nazariy fikr: Globalizatsiya jarayonlari sababli jinoyatlarning o'zaro aloqasi kuchaygan va jinoyatlar milliy chegaralardan tashqariga chiqqan. Bu transmilliy jinoyatchilikning o'sishiga olib keldi, masalan, odam savdosi, kiberjinoyatchilik, narkotik moddalarning kontrabanda qilinishi kabi jinoyatlar. Kriminologiya global jinoyatchilikni o'rganishga va unga qarshi xalqaro hamkorlikni kuchaytirishga qaratilgan metodlarni ishlab chiqdi.

Amaliy fikr: Xalqaro jinoyatchilikka qarshi kurashishda davlatlar o'rtasida huquqiy va politsiya hamkorligi talab etiladi. Bir necha davlatlar jinoyatchilikka qarshi kurashishda yangi texnologiyalar va metodlarni birlashtirib, jinoyatchilarni aniqlash va ularni ushlab turish uchun birgalikda ishlamoqda.

Misol	Tavsif
Interpolning global operatsiyalari	Xalqaro jinoyatchilikka qarshi kurashish uchun global miqyosda amalga oshirilgan operatsiyalar.
Odam savdosiga qarshi kurashish	Xalqaro tashkilotlar va davlatlarning hamkorligi orqali odam savdosini kamaytirish va jinoyatchilarni jazolash.

2. Kiberjinoyat va Raqamli Texnologiyalar

Nazariy fikr: Texnologik inqilob va internetning keng tarqalishi kiberjinoyatchilikni yangi darajaga olib chiqdi. Hozirgi kunda kiberjinoyatlar, shu jumladan, internet orqali firibgarlik, ma'lumot o'g'irlash va kiberhujumlar keng tarqalgan. Kriminologiya bu jinoyatlar uchun yangi nazariy va amaliy usullarni ishlab chiqishga harakat qilmoqda.

Amaliy fikr: Kiberjinoyatchilikka qarshi kurashish uchun maxsus huquqiy me'yorlar, texnologiyalar va maxfiylikni ta'minlash tizimlari ishlab chiqilmoqda. Kiberpolitsiya va kiberxavfsizlik bo'yicha xalqaro tashkilotlar hamkorlikda faoliyat yuritmoqda.

Misol	Tavsif
Kiberxavfsizlikka oid qonunlar	Raqamli jinoyatlarga qarshi kurashish uchun yaratilgan yangi huquqiy normalar va qonunlar.
Internet orqali firibgarlikni aniqlash	Raqamli texnologiyalar yordamida kiberjinoyatlar, firibgarliklar va ma'lumot o'g'irlash holatlarini aniqlash.

3. Jinoyatchilikni Oldini Olish va Reabilitatsiya

Nazariy fikr: Jinoyatlarni oldini olish va jinoyatchilarni qayta ijtimoiylashtirishning nazariyasi, jinoyatning iqtisodiy va ijtimoiy sabablariga asoslangan. Jinoyatchilikni kamaytirish uchun, jinoyatchilarga reabilitatsiya va qayta ijtimoiylashuv dasturlarini taqdim etish zarur. Bu dasturlar, asosan, psixologik, ijtimoiy va ta'limiy yondashuvlarni o'z ichiga oladi.

Amaliy fikr: Jinoyatchilikni oldini olish uchun jamoat va davlat o'rtasida hamkorlik qilish zarur. Bundan tashqari, jinoyat sodir etgan shaxslarni jamiyatga qaytarish uchun reabilitatsiya dasturlari va ta'lim olish imkoniyatlarini yaratish muhimdir.

Misol	Tavsif
Reabilitatsiya markazlari	Jinoyatchilarni qayta ijtimoiylashtirish va jamiyatga moslashtirish uchun maxsus markazlarning tashkil etilishi.
Jinoyatchilar uchun ta'lim dasturlari	Jinoyat sodir etgan shaxslar uchun professional ta'lim va kasbga o'qitish dasturlari orqali reabilitatsiya.

4. Ijtimoiy Xavfsizlikni Ta'minlash

Nazariy fikr: Ijtimoiy xavfsizlikni ta'minlash va jinoyatchilikni kamaytirish, jamiyatda barqarorlik va tinchlikni saqlashda muhim rol o'ynaydi. Bu uchun huquqiy tizimni isloh qilish, jinoyatchilikning sabablarini aniqlash va ularga qarshi samarali choralar ko'rish zarur.

Amaliy fikr: Ijtimoiy xavfsizlikni ta'minlashda davlat va jamoat o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish kerak. Jamoat xavfsizligini oshirishda ijtimoiy yordam va psixologik xizmatlar muhim omil hisoblanadi.

Misol	Tavsif
Jamiyatda xavfsizlikni ta'minlash bo'yicha qonunlar	Ijtimoiy xavfsizlikni ta'minlash uchun davlat tomonidan qabul qilingan yangi qonun va me'yorlar.
Xavfsizlikni oshirish uchun psixologik xizmatlar	Jinoyatchilikni kamaytirish va jamiyatda xavfsizlikni oshirish uchun ijtimoiy va psixologik xizmatlarning taqdim etilishi.

Zamonaviy kriminologiya ijtimoiy, siyosiy va texnologik o'zgarishlarga moslashgan holda yangi tendensiyalarni o'z ichiga oladi. Jinoyatlarni oldini olish, jinoyatchilarni reabilitatsiya qilish, va global hamkorlikni kuchaytirish orqali jinoyatchilikka qarshi samarali kurashish mumkin. Zamonaviy kriminologiyaning rivojlanishi, davlatlar o'rtasida huquqiy hamkorlik va ijtimoiy xavfsizlikni ta'minlashni kuchaytirishni talab etadi.

XULOSA

Zamonaviy kriminologiya jamiyatda yuzaga keladigan jinoyatchilikni o'rganish va unga qarshi kurashishning samarali usullarini ishlab chiqishga qaratilgan fan sifatida rivojlanib bormoqda. Bugungi kunda, globalizatsiya va texnologik inqilobning ta'sirida, jinoyatchilikning yangi shakllari, masalan, transmilliy jinoyatchilik, kiberjinoyatchilik va odam savdosi, keng tarqalmoqda. Ushbu yangi

xavf-xatarlar kriminologiyaning metodologiyasini yangilashni va jinoyatchilikka qarshi kurashish uchun xalqaro hamkorlikni kuchaytirishni talab qilmoqda.

Shu bilan birga, jinoyatchilikni oldini olish va jinoyatchilarni reabilitatsiya qilishda zamonaviy yondashuvlar muhim rol o'ynaydi. Jinoyatlarni oldini olish uchun ijtimoiy yordam va psixologik xizmatlar, shuningdek, jamiyatda xavfsizlikni ta'minlash uchun samarali qonun va me'yorlar ishlab chiqilmoqda. Kriminologiya, shuningdek, jinoyatning ijtimoiy va iqtisodiy sabablarini tahlil qilish va ularga qarshi ilg'or choralar ko'rishni o'z ichiga oladi.

Bundan tashqari, kiberjinoyatchilikka qarshi kurashishda yangi texnologiyalar va metodlarni qo'llash zarurligi o'zgarmas fakt sifatida qolmoqda. Shu sababli, zamonaviy kriminologiya jamiyatda xavfsizlikni ta'minlash va jinoyatchilikni kamaytirishda muhim omil bo'lib, davlatlar o'rtasida hamkorlikni rivojlantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. **Zeynalov, A.** (2020). *Kriminologiya: Nazariya va amaliyot*. Toshkent: O'zbekiston Yozuvchilar Uyushmasi.
2. **Ibragimov, M.** (2018). *Zamonaviy kriminologiya va uning rivojlanish tendensiyalari*. Toshkent: Tabiat nashriyoti.
3. **Kamilov, S.** (2019). *Jinoyatni oldini olish va reabilitatsiya*. Tashkent: Akademiya nashriyoti.
4. **Shukurov, B.** (2021). *Globalizatsiya jarayonlari va transmilliy jinoyatchilik*. Samarqand: Samarqand universiteti nashriyoti.

ANALYSIS OF THE CHEMICAL COMPOSITION OF HONEY BY CHROMATOGRAPHIC METHOD

Raximov Yorqinjon Erkinovich

*Assistant of the Shahrisabz branch of the Tashkent Institute
of Chemical Technology*

E-mail: nike19920712@gmail.com

Abstract

This study analyzes the dry matter content and optical density of honey samples collected from Kashkadarya using refractometer methods. The results reveal significant differences among cotton, camel thorn, alfalfa, and mountain honeys, reflecting their floral and geographical origins. The study underscores the effectiveness of refractometer analysis for honey quality assessment and highlights the potential for classification and market promotion of regional honey varieties.

Keywords Honey, dry matter content, optical density, refractometer, Kashkadarya, botanical origin, quality assessment.

INTRODUCTION

Honey is a natural, sweet, viscous liquid produced by bees (*Apis mellifera*) from the nectar of flowers [1]. This product has played an important role in food and medicine since ancient times [2]. The complex composition and properties of honey are significantly influenced by its geographical and botanical origin, the nectar sources utilized by bees, as well as storage and processing conditions [3].

Honey comprises over 180 biologically active substances, including carbohydrates, proteins, vitamins, and minerals, forming a rich mixture [4]. These components determine its nutritional and therapeutic value. Additionally, the authenticity and quality of honey are crucial for ensuring safe delivery to consumers [5]. The chemical composition of honey can change during storage and processing, including processes such as fermentation, oxidation, and Maillard reaction [6].

The concentration of 5-hydroxymethylfurfural (5-HMF), a product of the Maillard reaction, particularly increases during heat treatment and long-term storage of honey [7]. Excessive amounts of this compound negatively affect honey's quality, reducing its nutritional properties [8]. Modern chromatographic methods—such as gas chromatography, high-performance liquid chromatography, and mass spectrometry—are widely used to analyze the chemical composition of honey [9].

A literature review shows that the composition and quality of honey depend on flowers, geographical regions, and bee species, as well as on processing, packaging, and storage conditions [10]. The possibilities of using chemometric methods to identify the origin of honey are expanding [11]. These methods help evaluate the aromatic characteristics related to the botanical and geographical origin of honey [12].

Moreover, research on the concentration of volatile compounds in honey is essential to ensure its naturalness and protection against adulteration [13].

Studying the chemical properties of honey not only ensures its quality but also enhances its competitiveness in the international market [14]. This article presents the results of analyzing the composition of honey using chromatographic methods and develops quality criteria based on the obtained data [15]. Scientific approaches to preserving the purity of honey and preventing adulteration are discussed.

MATERIALS AND METHODS

Study Object

For the study, four samples of honey collected from different regions of Kashkadarya were used:

1. Cotton honey from Khujakhayron village, Kasbi district, Kashkadarya region.
2. Camel thorn honey from Uymovut village, Kukdala district, Kashkadarya region.
3. Alfalfa honey from Koratikan village, Guzar district, Kashkadarya region.
4. Mountain honey from Gilon village, Shahrisabz district, Kashkadarya region.

Honey is a natural and complex food produced by bees (*Apis mellifera*) from floral nectar or honeydew. It primarily consists of sugars (60-85%) [11], including fructose (32-44%) and glucose (28-38%), which dominate the carbohydrate composition. Fructose dissolves well in the honey matrix, remaining in solution for extended periods, contributing to the hygroscopicity of the product. Less soluble glucose is responsible for the crystallization observed in some honeys. Water is the second most important component of honey, with moisture content ranging from 13% to 25%, optimally around 18% [12].

Determination of Dry Matter Content Using a Refractometer

Standards: GOST ISO 2173–2013.

The refractive index of the test solution is measured at a temperature of $(20.0 \pm 0.5)^\circ\text{C}$ using a refractometer. The mass fraction of soluble solids (in terms of sucrose) corresponding to the measured refractive index is determined from tables or directly read from the refractometer.

Reagents: Only reagents of specified analytical purity are used.

Water: The water used must be double-distilled or at least equivalent in purity.

Refractometer Types:

1. A refractometer with a scale graduated in refractive index units, with a division value of 0.001 and a reading accuracy of up to 0.0002. Such refractometers must be calibrated to a refractive index of 1.333 for distilled water at a temperature of $(20.0 \pm 0.5)^\circ\text{C}$.

2. A refractometer with a scale graduated in mass fraction of sucrose units, with a division value of 0.10%. Such refractometers must be calibrated so that the mass fraction of soluble solids (sucrose) is zero for distilled water at $(20.0 \pm 0.5) ^\circ\text{C}$.

Sample Preparation: Laboratory samples must be representative and not damaged during transport or storage.

For Transparent Liquid Products: Laboratory samples are thoroughly mixed and used directly for determination.

Procedure:

During the determination process, the temperature of the refractometer prisms must be maintained within the range of 15°C to 25°C , with a stability of $\pm 0.5^\circ\text{C}$, using a water circulation system.

Bring the temperature of the test solution to the measurement temperature. Place 2-3 drops of the solution on the fixed prism of the refractometer and immediately cover it with the movable prism. Illuminate the field of view appropriately. Using a sodium vapor lamp improves accuracy, especially for colored or dark food products.

Align the dividing line between the dark and light fields precisely with the crosshairs in the eyepiece and read the refractive index or the mass fraction of sucrose, depending on the refractometer used.

Results Processing:

If soluble solids determination is performed at a temperature different from $(20.0 \pm 0.5) ^\circ\text{C}$, the following corrections are applied:

a) For scales in refractive index units, calculations are performed using the formula:

$$\eta_{D20} = \eta_{Dt} + 0.0013(t - 20),$$

where:

- η_{D20} = refractive index at 20°C ;
- η_{Dt} = refractive index at the measurement temperature;
- t = measurement temperature, $^\circ\text{C}$.

b) For scales graduated in mass fraction of sucrose units, results are corrected according to Table 1 of Appendix A.

Table 1 provides adjustments for refractometer readings with sucrose-based scales at measurement temperatures differing from $(20.0 \pm 0.5) ^\circ\text{C}$.

Harorat, $^\circ\text{C}$	Refraktometr shkalasida eriydigan quruq moddalarning massa ulushi, %									
	5	10	15	20	25	30	40	50	60	70
	Asbobni o'qishdan ayirish									
15	0,29	0,31	0,33	0,34	0,34	0,35	0,37	0,38	0,39	0,40
16	0,24	0,25	0,26	0,27	0,28	0,28	0,30	0,30	0,31	0,32
17	0,18	0,19	0,20	0,21	0,21	0,21	0,22	0,23	0,23	0,24
18	0,13	0,13	0,14	0,14	0,14	0,14	0,15	0,15	0,16	0,16
19	0,06	0,06	0,07	0,07	0,07	0,07	0,08	0,08	0,08	0,08

	Asbobni o'qishga qo'shing									
21	0,07	0,07	0,07	0,07	0,08	0,08	0,08	0,08	0,08	0,08
22	0,13	0,14	0,14	0,15	0,08	0,15	0,15	0,16	0,16	0,16
23	0,20	0,21	0,22	0,22	0,23	0,23	0,23	0,24	0,24	0,24
24	0,27	0,28	0,29	0,30	0,30	0,31	0,31	0,31	0,32	0,32
25	0,35	0,36	0,37	0,38	0,38	0,39	0,40	0,40	0,40	0,40

ANALYSIS AND RESULTS

Four types of honey samples were analyzed using the digital refractometer method to determine the dry matter content at a temperature of 20°C. The analysis results are presented in Table 2.

Table 2: Analysis of Honey Samples

No.	Sample	Dry Matter (%)	Optical Density	Temperature (°C)	Correction
1	Cotton Honey	81.2	1.4945	20.0	1.4945
2	Camel Thorn Honey	80.1	1.4909	20.0	1.4909
3	Alfalfa Honey	80.2	1.4838	19.8	1.48354
4	Mountain Honey	83.0	1.4894	20.0	1.4894

The dry matter content and optical density of honey samples were measured to assess their quality and physical properties. Cotton honey showed the highest optical density (1.4945) and dry matter content (81.2%), indicating a highly concentrated honey type with no correction required at a stable temperature of 20.0°C. Camel thorn honey exhibited a slightly lower dry matter content (80.1%) with an optical density of 1.4909, remaining consistent with the expected range for this type of honey. Alfalfa honey demonstrated a dry matter content of 80.2% and an optical density of 1.4838 at a measured temperature of 19.8°C, with a corrected optical density of 1.48354 aligning it with standard values. Mountain honey recorded the highest dry matter content (83.0%) and an optical density of 1.4894 at 20.0°C, reflecting its unique composition. The variations in dry matter content and optical density reflect differences in floral sources, environmental conditions, and geographical origins. Cotton and mountain honey samples exhibited higher concentrations, likely due to differences in nectar sources and processing methods by bees. The consistent temperature of 20.0°C in most samples minimized errors, with only alfalfa honey requiring minor correction.

DISCUSSION

The analysis of the four honey samples provides valuable insights into their quality and physical properties. The results highlight the variability in dry matter content and optical density, which can be attributed to the botanical origin,

geographical location, and environmental factors influencing nectar collection by bees.

1. Dry Matter Content Variations:

- o Mountain honey exhibited the highest dry matter content (83.0%), which may be a result of the specific floral sources and the altitude of the region, leading to nectar with higher sugar concentration. Such honey types are often preferred for their richer taste and thicker consistency.

- o Cotton honey, with 81.2% dry matter, showed comparably high quality, reflecting the uniformity of nectar sources in the cotton fields of the Kasbi district.

- o Camel thorn and alfalfa honey had slightly lower dry matter content (80.1% and 80.2%, respectively). These values are consistent with the characteristics of their respective floral sources, which are known to yield honey with moderate sugar content.

2. Optical Density Analysis:

- o The optical density readings correlate with the dry matter content, demonstrating the purity and concentration of the honey samples. Cotton honey had the highest optical density (1.4945), indicating its dense and concentrated nature.

- o Alfalfa honey's optical density (1.4838) was slightly lower, likely due to its slightly lower dry matter content and the need for a minor correction at a temperature of 19.8°C.

3. Temperature Consistency:

- o The uniform temperature of 20.0°C across most samples ensured accurate readings and minimized the need for corrections. Alfalfa honey was the only sample requiring a slight adjustment, reflecting the importance of maintaining consistent conditions during analysis.

4. Geographical and Floral Influence:

- o The observed variations among the honey types are closely linked to their geographical and floral origins. Cotton and mountain honeys, collected from areas with specific and abundant nectar sources, showed superior concentrations and optical properties.

- o The camel thorn honey, typical of arid regions, retained its characteristic moderate sugar content and purity, while alfalfa honey, a product of cultivated fields, exhibited balanced properties.

Significance of Findings: The results underscore the importance of analyzing honey's dry matter content and optical density for quality assessment. These parameters are critical in determining the suitability of honey for various applications, including food production, medicinal use, and export.

The differences in composition provide an opportunity to classify and authenticate honey based on its botanical and geographical origin, enhancing its

market value and consumer trust. Furthermore, the data highlight the effectiveness of using refractometer methods for reliable and precise measurements.

Future Implications: To further validate these findings, additional analyses on a larger number of samples from diverse regions and floral sources are recommended. Incorporating advanced analytical techniques, such as spectroscopic or chromatographic methods, could provide deeper insights into the chemical composition and functional properties of the honey.

Overall, this study demonstrates the distinct characteristics of honey samples from the Kashkadarya region, showcasing their quality and potential for wider recognition in domestic and international markets.

CONCLUSION

The study demonstrated that honey samples from different regions of Kashkadarya exhibit distinct characteristics in terms of dry matter content and optical density. Cotton and mountain honeys displayed superior quality and concentration levels, reflecting their unique botanical and geographical origins. The refractometer method proved effective for accurate and reliable assessment of honey quality, emphasizing the importance of temperature consistency during analysis. These findings can aid in the classification and authentication of honey, contributing to its market value and consumer confidence.

REFERENCES

1. White, J. W. "Composition of Honey." Food Research International, 1978.
2. Bogdanov, S. et al. "Honey Quality and International Regulatory Standards." Journal of Apicultural Research, 2004.
3. Alvarez-Suarez, J. M., "Honey as a Source of Dietary Antioxidants." Journal of Medicinal Food, 2010.
4. König, K. et al. "Adulteration of Honey: Methods of Detection." Journal of Food Control, 2012.
5. Tosi, E. A., "Influence of Storage Conditions on Honey Quality." Food Chemistry, 2004.
6. Codex Alimentarius Commission, "Standard for Honey (Codex STAN 12-1981)."
7. Gündüz, M. et al. "Determination of Honey Authenticity Using Advanced Chromatographic Methods." Journal of Chromatography A, 2016.
8. Oroian, M. et al. "Honey Adulteration Detection: A Review." Food Research International, 2015.
9. Alqarni, A. S. et al. "Chemical Properties of Honey from Different Floral Sources." Saudi Journal of Biological Sciences, 2014.
10. Escriche, I., "Volatile Profile of Honey: A Tool for Its Botanical and Geographical Classification." Food Chemistry, 2009.
11. Marchini, L. C., "Honey Composition and Quality in Tropical Regions." Journal of Apicultural Science, 2017.
12. Tornuk, F., "Shelf Life and Quality Assessment of Honey." Journal of Food Science, 2013.
13. Singhal, R. S. et al. "Adulterants and Contaminants in Honey." Comprehensive Reviews in Food Science and Food Safety, 2018.
14. El-Sohaimy, S. A., "Phenolic Content and Antioxidant Properties of Honey." Journal of Food Science, 2015.
15. Belitz, H. D., "Food Chemistry," Springer, 2009.

НИКОҲДАН АЖРАТИШДА ВОЯГА ЕТМАГАН БОЛАЛАРНИНГ ТАЪМИНОТГА ОИД ҲУҚУҚЛАРИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШ

Исмаилов Мавлонбек Матёқубович

Тошкент шаҳар фуқаролик ишлари бўйича

Яккасарой туманлараро судининг раис ўринбосари

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада оила ҳуқуқий муносабатларни, хусусан никоҳдан ажратишда вояга етмаган болаларнинг таъминотга оид ҳуқуқларини ҳимоя қилиш масаласи ўрганилган. Жумладан, никоҳдан ажратишда вояга етмаган болаларнинг алимент муносабатларни тартибга солишга оид амалдаги қонунчилик ва улар билан боғлиқ муаммолар тадқиқ қилиниб, уларни такомиллаштиришга оид ечимлар илгари сурилган.

Калим сўзлар: никоҳдан ажралиш, вояга етмаганлар, бола, шахсий номулкий муносабатлар, мулк ҳуқуқи

ABSTRACT

This article discusses the issue of protecting the rights of minor children in family legal relations, in particular during divorce. In particular, the current legislation on regulating alimony relations of minor children during divorce and the problems associated with them were examined, and ways to improve them were proposed.

Key words: divorce, minors, child, personal non-property relations, property rights.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясида, Ўзбекистон Республикаси Оила кодексида, Ўзбекистон Республикаси «Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида»ги Қонун ва бошқа бир қатор оила муносабатлари билан боғлиқ қонуности ҳужжатларида вояга етмаган болаларнинг моддий таъминоти ва тарбиясига алоҳида тўхталиб ўтилган.

Конституциямиз ҳар бир ота ва онага болаларни парваришlash ва тарбияlash маъсулиятини юклайди. Шунинг учун ҳам ҳар қандай оиланинг бузилиш ҳолатлари болаларнинг ҳуқуқ ва манфаатларига таъсир кўрсатмаслиги, таъсир этган тақдирда ҳам уларнинг ҳуқуқлари тўлақонли сақланган ҳолда уларга қўшимча кафолатлар яратилиши лозим. Болалар ва ва ота-оналар ўртасидаги шахсий номулкий муносабатлар, ягона юридик факт – боланинг туғилиши билан вужудга келади¹.

¹ Инамджанова Г.С. Ота-оналар ва болаларнинг ҳуқуқларини оила ҳуқуқий ҳимоя қилиш муаммолари. – Т.: 2005. – Б 133.

Эр ва хотин томонидан никоҳнинг бузилиши вояга етмаган болаларнинг мулкӣ ва шахсий номулкӣ ҳуқуқларига албатта таъсир этмай қолмайди. Яъни, боланинг ўз ҳуқуқларини амалга оширишида уларнинг амалда қўллай олишига хавф туғдиради. Боланинг ўз ҳуқуқ ва манфаатларини амалга оширишида туғиладиган хавф эса, албатта, эр ва хотин никоҳдан ажралиш ёқасига келиб қолганда ёки никоҳдан ажрашганда пайдо бўлади.

Болаларнинг ота ва онасидан таъминот олиши бу турлича шаклларда бўлиши мумкин. Жумладан, озиқ-овқат билан таъминланиш орқали таъминот олиши, кийим-кечак, уст-бош олиш орқали ёки пул кўринишида, яъни алимент орқали таъминот олиш мумкин. Албатта ушбу таъминот шаклларида энг урфга айланган кўриниши ҳамда барчанинг таъминот деганда барчанинг кўз олдида намоён бўладигани бу алимент шаклидаги таъминот олишдир.

Ота-она ва фарзандлар ўртасидаги мулкӣ ҳуқуқлар таркибига алимент мажбуриятлари ҳам киради. Алимент-лотинча *alimentum* - “озик-овқат”, “нафақа”, “боқиш учун маблағлар” маъноларини бериб, бир шахснинг иккинчи шахсга мажбуран тўлайдиган моддий нарасадир.²

Аксарият юридик адабиётларда кўпчилик олимлар таъминотни алимент сифатида қарайдилар, бошқа тоифа олимлар эса алимент ундиришни таъминотнинг бир шакли сифатида эътироф этади.

Ю.Ф.Беспалов юқоридаги икки тушунчанинг фарқли жихатларини санаб, алимент боланинг ҳатто энг зарур эҳтиёжларини қаноатланирмаслиги мумкин, лекин таъминот эса энг зарур бўлган ёрдам турларининг мазмунидан четга чиқиши мумкин (озик-овқат, кийим-кечак, ўқув қуроли билан таъминлаш). Мажбурий тартибда ундириладиган алиментлар – бу фақат пул маблағлари бўлиб, уларнинг миқдори оз ва юқорида айтиб ўтилганидек, ҳар доим ҳам боланинг эҳтиёжларини қондириш учун етарли эмас,³ деган фикрни илгари суради.

Бизнингча ҳам юқорида қайд этганимиздек, “таъминот” кенгроқ тушунча бўлиб, алимент таъминотнинг бир шакли бўлиб, таъминот сифатида бошқа пуллик характерга эга бўлмаган, натура шаклида турли хил эҳтиёжни таъминловчи предметлар, буюмлар ундирилиши ҳам мумкин. Натура шаклида таъминотнинг ундирилиши асосан эр ва хотин томонида медиация келишувига эришилганда амалга оширилиши мумкин.

Болаларнинг ота ёки онасидан алимент олиш ҳуқуқи ҳақида сўз борганда, ушбу муносабатлар бир неча баҳс ва мунозараларга сабаб бўлганлигини қуйида кўришимиз мумкин.

² Абдурахмонова Х.Б. Ота-она ва болалар алимент ҳуқуқлари ва мажбуриятларининг коллизия тартибга солиниши. – Т.: ТДЮИ., 2015. – Б 12.

³ Беспалов Ю.Ф. Защита гражданских и семейных прав ребенка в Российской Федерации. Учебно-практическое пособие. – М.: Ось-89, 2004. – Б 109.

Эр ва хотин келгусида никоҳдан ажрашган тақдирда алимент тўлаш тўғрисида келишув тузиши мумкинлиги амалдаги қонунчилигимизда белгилаб қўйилган.

Х.Б.Абдурахмонова “алимент оилавий ҳукукий муносабат ҳисобланиб, бир оила аъзоларининг иккинчи оила аъзосига суд қарори ёки ўзаро келишувига кўра мажбуран тўланадиган пул миқдори тушунилади”,⁴ деб таъкидлайди

Бизнингча, алимент мажбуриятлари билан боғлиқ муносабатлар соф оилавий ҳукукий муносабатлар бўлиб, мулкӣ муносабатлар нафақат фуқаролик ҳукукий муносабатлар билан боғлиқ, балки меҳнат ҳукукий муносабатларга ҳам дахл қилиб, меҳнат ҳукуқи ҳам алоҳида ҳуқуқ тармоғи бўлгани сингари, оилавий ҳукукий муносабатлар ҳам ўзига хос алоҳидаликка эга. Бундан ташқари, оилавий-ҳукукий муносабатлар субъектлари ўртасида қон-қариндошлик ришталари мавжуд бўлиб, улар ўртасидаги муносабатлар ўзаро ички ҳис-туйғулар асосида юзага келади.

Шу ўринда савол туғилади, агар бола ҳам оиланинг бир аъзоси бўлса, унда болага тўланадиган алимент эр ва хотиннинг умумий ҳисобланган мулки қаторига қўшилиб қолмайдими ёки боланинг мулки умумий мулк ҳисобланмайдими?

Бу борада олимларнинг фикрига кўра, хусусан, профессор О.Оқюлов Ўзбекистон Республикаси Оила кодексининг 93-моддасига болаларнинг оиладаги хусусий мулки ҳақидаги банд киритишни мақсадга мувофиқ,⁵ деб ёзади. Профессор ўз фикрининг тасдиғи сифатида Т.В.Белованинг вояга етмаган ёхуд меҳнатга лаёқатсиз болалар учун тўланадиган ёки ундириладиган алимент маблағлари ва улар ҳисобидан сотиб олинган товар ва ашёлар уларга мулк ҳукуқи асосида тегишли бўлади деган қонунларга таклифи ўринли эканлигини маъқуллайди.⁶

Биз ҳам юқоридаги фикрларга қисман қўшилган ҳолда, эр ва хотин никоҳдан ажрашгандан сўнг, болаларнинг хусусий мулк масаласи борасида алоҳида тўхталиш лозимлиги мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз. Сабаби, никоҳдан ажрашмаган эр ва хотин ўртасида вояга етаётган болани шундоқ ҳам унинг ота-онаси тарбиялайди, моддий фаровонлиги устида бош қотиради. Бироқ, болалар таъминоти борасидаги муносабатлар қачонки эр ва хотин амалда алоҳида яшашни бошлагандан сўнг муаммога айланишни бошлайди. Ачинарли бўлсада, айтиш лозимки, никоҳдан ажралгунга қадар ўзини меҳрибон этиб кўрсатаётган ота (она), никоҳдан ажрашгандан сўнг собиқ хотини (эри) уни фарзандининг моддий таъминоти учун алимент ундиришга судга ариза

⁴ Абдурахмонова Х.Б. Ота-она ва болалар алимент ҳуқуқлари ва мажбуриятларининг коллизия тартибга солиниши. – Т.: ТДЮИ, 2015. – Б 11.

⁵ Оқюлов О. ва бошқалар. “Аёллар ва болалар мулкӣ манфаатларини алимент муносабатлари орқали таъминлаш масалалари”. – Т.: Янги аср авлоди, 2019. – Б 27.

⁶ Ўша жойда.

билан мурожаат қилса, айрим собиқ эрлар алимент таъминотини камроқ тўлаш мақсадида аслида амалда даромади етарли бўлсада, қасддан ойлик иш ҳақи кам бўлган корхона ёки ташкилотларга ишга кирганлиги ҳақида ҳужжатларни расмийлаштириб олишади.

Ваҳоланки, эр ва хотиннинг никоҳдан ажралиши боланинг моддий таъминоти учун дахл этмаслиги, бу борадаги ҳуқуқларини бузилмаслиги лозим.

Юқорида баён этганимиздек, никоҳдан ажрашгандан сўнг болаларнинг таъминот олиш ҳуқуқларининг бир шакли ҳисобланган алимент тўловлари бу боланинг то у вояга етгунига қадар моддий таъминоти учун хизмат қилувчи шахсий ҳуқуқларидан бири ҳисобланади.

Шу боис алимент оила аъзоларининг шахсий характерга эга бўлган ва қатъий қонунлар билан белгиланиб қўйилган ўзаро мулкый ҳуқуқларидир.⁷

Шу нуқтайи назардан амалдаги Оила кодексининг болаларнинг хусусий мулки билан боғлиқ нормаси ҳисобланган 93-моддасига қуйидагича 5-банд билан тўлдириш киритиш орқали эр ва хотин никоҳдан ажрашгандан кейин ҳам уларнинг вояга етмаган фарзандлари ҳуқуқларини кафолатлаш мақсадга мувофиқ, деб ўйлаймиз:

“Эр ва хотин никоҳда бирга яшаган даврида ҳам, улар никоҳдан ажрашган даврда ҳам уларнинг вояга етмаган фарзандларига эр-хотин ёки улардан бири томонидан фарзандларининг то вояга етгунига қадар тўланадиган алимент тўловлари ёки бошқа турдаги таъминот шакллари болаларнинг хусусий мулки ҳисобланади.”

Фойдаланган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. 2023 йил. //Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 01.05.2023 й., 03/23/837/0241-сон.
2. Ўзбекистон Республикасининг Оила кодекси. // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1998 й., 5-6-сонга илова. <https://lex.uz/docs/104720>
3. Инамджанова Г.С. Ота-оналар ва болаларнинг ҳуқуқларини оила ҳуқуқий ҳимоя қилиш муаммолари. – Т.: 2005. – Б 133.
4. Абдурахмонова Х.Б. Ота-она ва болалар алимент ҳуқуқлари ва мажбуриятларининг коллизия тартибга солиниши. – Т.: ТДЮИ., 2015. – Б 12.
5. Беспалов Ю.Ф. Защита гражданских и семейных прав ребенка в Российской Федерации. Учебно-практическое пособие. – М.: Ось-89, 2004. – Б 109.
6. Абдурахмонова Х.Б. Ота-она ва болалар алимент ҳуқуқлари ва мажбуриятларининг коллизия тартибга солиниши. – Т.: ТДЮИ., 2015. – Б 11.
7. Оқюлов О. ва бошқалар. “Аёллар ва болалар мулкый манфаатларини алимент муносабатлари орқали таъминлаш масалалари”. – Т.: Янги аср авлоди, 2019. – Б 27.

⁷ Абдурахмонова Х.Б. Ота-она ва болалар алимент ҳуқуқлари ва мажбуриятларининг коллизия тартибга солиниши. – Т.: ТДЮИ., 2015. – Б 12.

ELEKTR ENERGIYA YO‘QOTISHLARINI KAMAYTIRISH VA RESURLARNI TEJASH IMKONIYATLARI ILMIY-TEXNIKAVIY TAHLILI

Nomonov Abbos Bohodir o‘g‘li

Toshkent davlat texnika universiteti

Olmaliq filiali katta o‘qituvchisi

abbosnomonov94@gmail.com

Piskent tumani elektr ta‘minoti tizimining samaradorligini oshirish bo‘yicha ilmiy texnikaviy tahlili

Tanlama asosida Piskent tumanidagi yuqori kuchlanishli tuman elektr tarmoqlariga tegishli “Piskent” podstantsiyasi ilmiy texnik tahlil qilindi.

“Piskent” podstantsiyasi 35 kVli xavo liniyalaridan ta‘minot oladi. “Piskent” podstantsiyasida 2 ta katta quvvatli transformator o‘rnatilgan birinchisi T- 1 TM-10000 kVa 35/10 ikkinchisi T- 2 TM-10000 kVa 35/10. “Piskent” podstantsiyasidagi T- 1 transformatori 1977 yilda o‘rnatilgan va ishga tushirilgan T- 2 transformatori 1988 yilda o‘rnatilgan va ishga tushirilgan. Xozirgi kunda ish jarayonida. “Piskent” podstantsiyasidan 8 ta otxodyashiy fider mavjud. Tanlama asosida Piskent fideri olindi va ilmiy texnikaviy taxlil utkazildi. Piskent fideriga 24 ta transformator punkti (TP) o‘rganilgan.

2024 yil avgust oyi uchun Piskent fideriga ulangan istemolchilar 8063,4 kVt elektr eneriyasi istemol qilgan. 1-jadvalda Piskent fidr TP lari va TP quvvatlari xakida ma‘lumotlar keltirilgan.

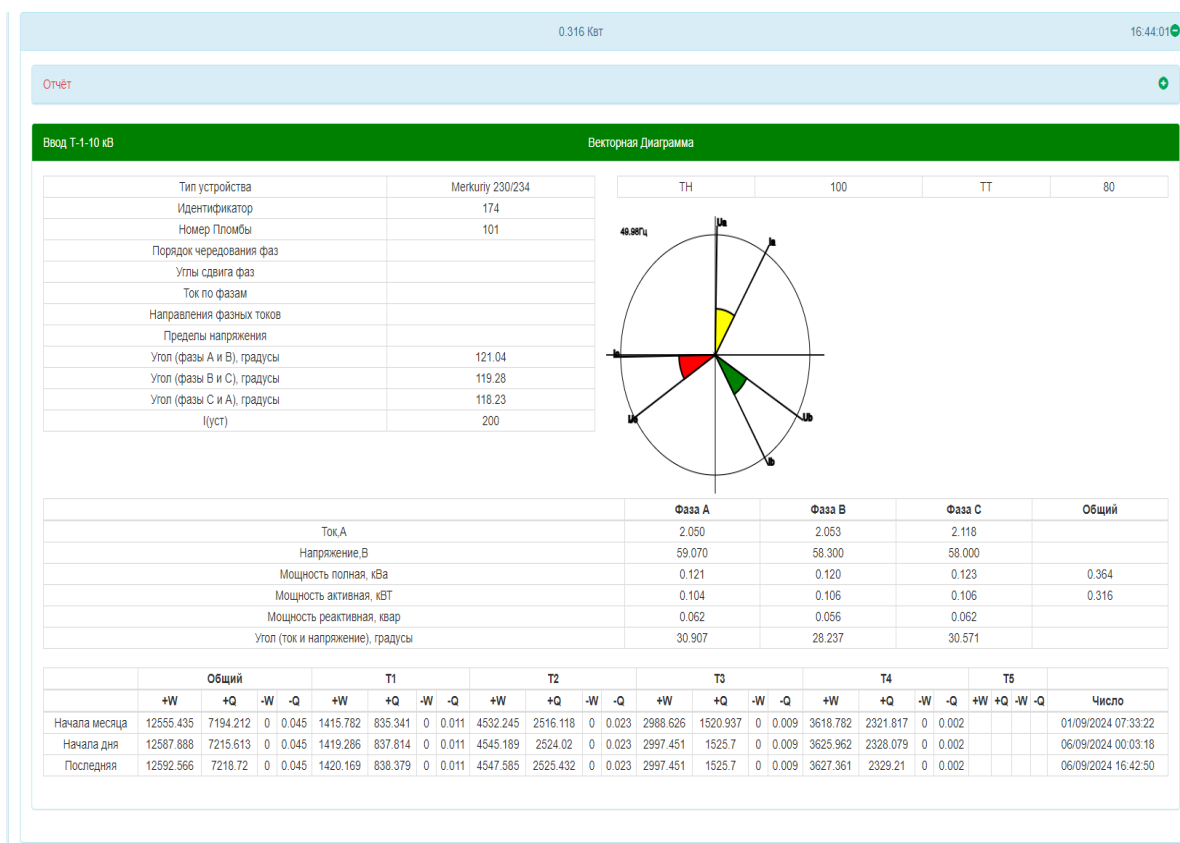
Jadval- 1

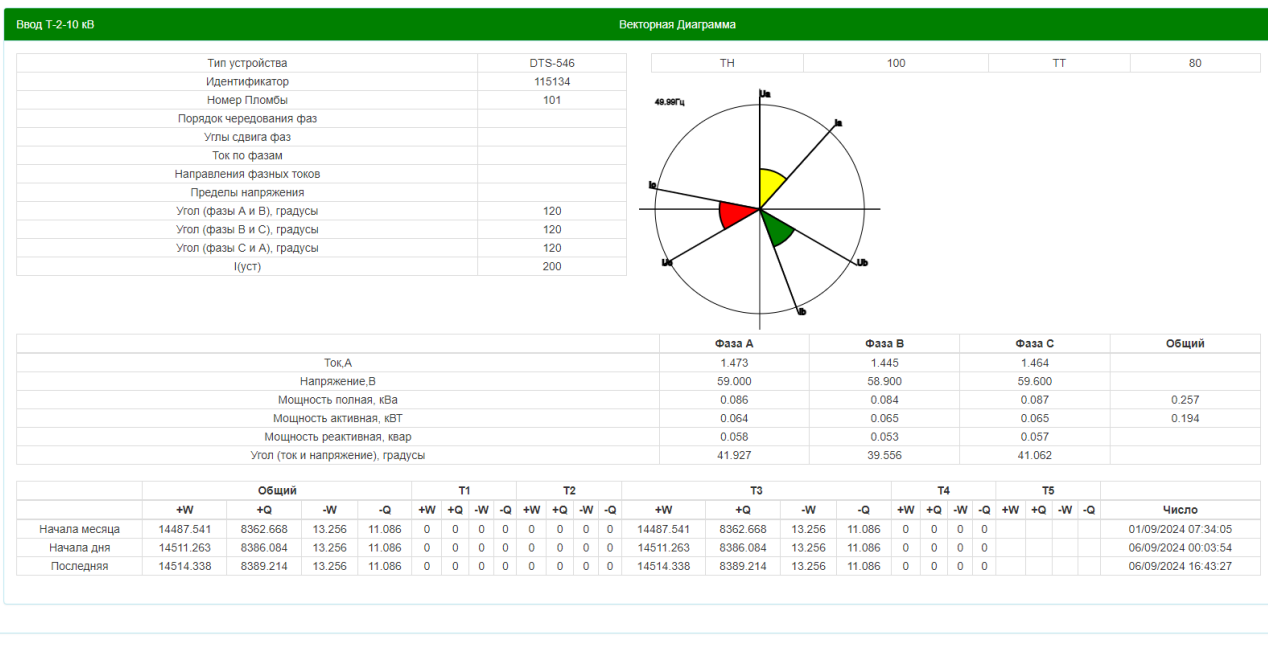
Piskent fidr		
№	TP lar raqami	Transformator nominal quvvati KVA
1	1	250
2	16	160
3	7	160
4	mchj	400
5	407	100
6	14	100
7	gaz 3	630
8	438	63
9	11	160
10	4	100
11	12	160
12	5	250

13	8	400
14	10	160
15	437	63
16	439	100
17	13	250
18	tp	63
19	15	100
20	421	250
21	2	160
22	6	320
23	37	160

2- jadvalda Piskent fiderining 2024 yil avgust xolati uchun TP larining quvvati, faza va liniyalardagi kuchlanishi, umumiy yuklanishi tugʻrisida maʼlumotlar keltirilgan.

Jadval- 2 radimer.uz

Piskent podstantsiyasining 2024 yil avgust oyidagi radimer.uz dagi tabiiy yenergiya isrofi 3 jadvalda kursatilgan.

Jadval- 3 radimer.uz

[illegible]

Tanlama asosida Piskent tumanidagi yuqori kuchlanishli tuman elektr tarmoqlariga tegishli “Piskent” podstatsiyasi ilmiy texnik tahlil qilinishi natijada quyidagi xulosalarni berdi.

1. “Piskent” podstatsiyasidagi 3 ta fider tarmoqlari taxlil qilinganda past kuchlanish tarmoqlarining 0.4 kV elektr tarmoqlarining 93 % zamonaviy kabel tarmoqlar (sip kabel) ga almashtirilmagan natijada manan eskirgan alyumin simli eski izolyatorlarga maxkamlangan tarmoqlar ishlatilmoqda (bu past kuchlanishli tarmoqlarda 5% gacha energiya yo‘qotilishiga olib keladi

2. “Piskent” podstatsiyasidagi 3 ta fider tarmoqlari taxlil qilinganda 0.4 kv li xavo tarmoqlaridagi elektr simlari bazi joylarda daraxt shoxlari tegib turibdi bu xam 4% gacha elektr energiya isrofiga olib keladi)

3. “Piskent” podstatsiyasidagi 1 ta fider tarmoqlari taxlil qilinganda past kuchlanish tarmoqlaridagi kuchlanishning nosinusoidallik xolati kuzatildi (sabab past kuchlanish 0.4 kV li tarmoqlardagi transformator punktlari oralig‘iga qayta

yerga ulagich uskunalar o'rnatilmagan bu yesa elektr energiyaning sifatsiz ishlatilishiga va malum bir energiya yuqolishiga olib keladi.

4. "Piskent" podstatsiyasidagi 1 ta fiderni taxlil qilish natijasida shu malum buldiki o'rnatilgan 4 ta transformator (1, 2, 10, 16 raqamli 10/0.4 kv transformatorlar) uzining kuvvatiga karaganda yoz-kish fasllarida 120 % i 130 % gacha yuklamada ishlayotgani aniklandi (bu 8-12% gacha bo'lgan elektr energiya isrofiga olib keladi). Bu esa transformatorni ishonchliligini kamaytiradi.

5. Aniqlangan holatlarni bartaraf qilish maqsadida tuman elektr ta'minoti korxonasi tomonidan liniyalardagi yuklamalarni balansirovka qilish, tarmoq uzunligini qisqartirish, transformatorlardagi texnik yo'qotishlarni kamaytirish, reaktiv kompensatorlarni joriy etish choralari ko'rilmogda

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Karimov, R. C., Kuchkarov, A. V., Xodjalimova, M. Z., Makhamadjanov, R. K., & Numonov, A. B. (2021, November). Analysis and study of energy efficiency by the operation of a voltage stabilizer. In *Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 2094, No. 5, p. 052050). IOP Publishing.

2. Shodiyev, O. A. O. G. L., Yuldashev, E. U., Uralov, J. T., & Nomonov, A. B. O. (2023). KONVEYER TRANSPORTINING ENERGIYA SAMARADORLIGINI OSHIRISH USULLARI VA TEXNIK YECHIMLARINI ISHLAB CHIQISH. *Academic research in educational sciences*, 4(2), 285-291.

3. Ашуров, Б. Н., & Матякубов, А. Б. (2019). ПОГЛОЩЕНИЕ ПРОМЫВочной ЖИДКОСТИ ПРИ БУРЕНИИ НЕФТЯНЫХ И ГАЗОВЫХ СКВАЖИН. *Редакционная коллегия*, 36.

4. Tog, A. S. O. G. L., Nomonov, A. B. O., & Shodiyev, O. A. O. G. L. (2023). KONVEYER TRANSPORTI ELEKTR YURITGICHINI HIMOYALASHDA TOK DATCHIKLARINING AHAMIYATI. *Academic research in educational sciences*, 4(4), 351-357.

**РЕЙТИНГОВАЯ ОЦЕНКА ЗНАНИЙ, УМЕНИЙ И НАВЫКОВ
СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ВЫПОЛНЕНИЯ ПИСЬМЕННОЙ
РАБОТЫ НА ЗАНЯТИИ РУССКОГО ЯЗЫКА В
НЕГОСУДАРСТВЕННОМ ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ
УЧРЕЖДЕНИИ ALFRAGANUS UNIVERSITY**

Шукурова Л. Р.

*Преподаватель русского языка и литературы негосударственного
высшего образовательного учреждения ALFRAGANUS UNIVERSITY*

Аннотация

Статья посвящена актуальным требованиям к развитию письменной речи в негосударственном высшем образовательном учреждении Alfraganus University на занятиях по русскому языку в межфакультетских группах по направлению «Стоматология» - СТОМАТОЛОГИЯ 24-8 и СТОМАТОЛОГИЯ 24-9.

Мы полагаем, что формирование компетенций в области письменной речи является неотъемлемой частью образовательного процесса для каждого студента. Для достижения данной цели в нашем учебном заведении на занятиях русского языка студенты активно занимаются следующими видами работы с лексикой: осуществляют выписывание новых лексических единиц с их дефинициями; проводят сопоставительный анализ данных слов с их синонимами и антонимами; группируют лексические единицы в соответствии с их семантическими значениями или работают с антонимическими парами; осуществляют согласование лексических единиц с местоимениями.

Ключевые слова: бумага, работа, объяснение, синонимы, антонимы, требования, сопоставление, группировать, анализ, согласование.

**RANKING ASSESSMENT OF STUDENTS' KNOWLEDGE, SKILLS, AND
ABILITIES IN THE PROCESS OF WRITING WORK IN RUSSIAN
LANGUAGE CLASSES AT ALFRAGANUS UNIVERSITY**

Teacher of Russian language and literature
Alfraganus University: Shukurova L. R.

Abstract

The article is dedicated to the current requirements for the development of written communication skills at the non-governmental higher educational institution Alfraganus University during Russian language classes in inter-faculty groups for the "STOMATOLOGIYA " program - STOMATOLOGIYA 24-8 and STOMATOLOGIYA 24-9.

We believe that the formation of competencies in written speech is an integral part of the educational process for every student. To achieve this goal, students at our institution actively engage in the following types of lexical work during Russian language classes: they write down new lexical units with their definitions; conduct comparative analysis of these words with their synonyms and antonyms; group lexical units according to their semantic meanings or work with antonymic pairs; and carry out agreement of lexical units with pronouns.

Keywords: paper, work, explanation, synonyms, antonyms, requirements, comparison, grouping, analysis, agreement.

Государственная политика Узбекистана в сфере образования нацелена на гуманистические принципы, акцентируя внимание на личностно-ориентированном подходе, который предполагает дифференцированное обучение. Об этом неоднократно упоминал в своих выступлениях Президент страны Ш.М. Мирзиёев.

В настоящее время знания, умения и навыки студентов становятся инструментом для решения образовательных задач различной природы. Система образования отказывается от традиционных представлений о результатах обучения. Качество усвоения знаний определяется разнообразием и характером универсальных учебных действий студентов в процессе обучения русскому языку в нашем негосударственном высшем образовательном учреждении Alfraganus University.

Таким образом, актуальность данной статьи обусловлена необходимостью обсуждения рейтинговой системы оценки знаний, умений и навыков студентов в процессе выполнения письменных заданий. Развитие письменной речи у студентов межфакультетской группы стоматологии, в частности в группе СТОМАТОЛОГИЯ 24-8 и СТОМАТОЛОГИЯ 24-9, представляет собой одно из ключевых направлений в методической практике преподавания русского языка в Узбекистане. Концепция «развитие письменной речи» имеет как философско-психологическое, так и педагогическое значение. Этот процесс представляет собой непрерывное освоение речевых навыков и механизмов на протяжении всей жизни индивида, находясь в тесной взаимосвязи с духовным развитием личности и обогащением её внутреннего мира. Духовная жизнь человека находит свое выражение не только в производственной и социальной деятельности, но также в «речевом поступке» — его языковом поведении, что находит отражение в текстах, создаваемых им.

Развитие речевой и коммуникативной деятельности обучающихся неразрывно связано с формированием их духовных интересов. Процесс развития письменной речи студентов подразумевает достижение высокой степени точности, логичности, выразительности, образности и связности, а также интонационной насыщенности. Как отмечает методист В. Ланин: «Особую роль играют многообразные речевые упражнения, различные виды пересказов, составление текстов, упражнений со словом, словосочетанием, проводимые в методической системе».

В практике преподавания русского языка и иностранным языкам в нашем университете сформированы определённые требования к развитию письменной речи, которые включают следующие аспекты:

- способность корректно оформить собственное высказывание на основе прослушанного текста;
- умение составить план (как простой, так и составной).

Для того чтобы эти механизмы были эффективно интегрированы в письменную деятельность студентов в процессе обучения, необходимо разработать специализированные упражнения. См. таблицу [1].

Методисты Узбекистана Л.Т. Ахмедова и О.В. Кон, определяя письмо как наиболее сложный вид письменной речи студентов, считают, что «у обучаемых должны быть сформированы следующие умения и навыки письменной речи.

- составление плана выступления, рассказа, доклада
- характеристика на литературных персонажей
- развернутая статья в форме собственных размышлений
- сочинения на литературные, критические и творческие тем
- аннотация
- отзыв о книге, о кинофильме, о спектакле, о телепередаче» и др.

Методисты российского региона В.И. Капинос и Н.Н.Сергеева к вспомогательным видам письменной речи относят:

1. записи, связанные со словарно-фразеологической работой;
2. ответы и вопросы;
3. составление плана;
4. цитирование;
5. списывание с различными творческими заданиями;
6. метаперевод (с русского языка на родной, с родного языка на русский);
7. письмо по памяти заученного наизусть монолога или стихотворения;

На наш взгляд, значимость вспомогательных видов письменных работ, выполняемых студентами, определяется тем, что они помогают им усвоить

содержание текста (духовно-нравственное воспитание); развивают навыки связной речи, способствуют закреплению орфографических и пунктуационных навыков и др.

Чаще всего на занятиях русского языка мы проводим словарную работу. При ее выполнении студенты выполняют следующие действия: записывают незнакомые слова с их пояснением, группируют слова по признаку смыслового сходства или различия (работа с синонимами и антонимами), группируют однокоренные слова; подбирают к существительному соответствующие части речи, например, прилагательным, глаголы и др.; записывают устойчивые словосочетания (идиомы, крылатые выражения) и др.

Рейтинговая система оценки знаний, умений и навыков студентов предусматривает и речевые тренировочные упражнения, которые способствуют закреплению грамматической темы. Для разработки методической системы организации письменной работы, преподаватель планирует свою деятельность по двум направлениям работы: во-первых, определяет основные виды упражнений по развитию письменной речи: (располагая их по уровню восприятия текста студентами); и. во-вторых, продумать правомерность организации письменной работы при изучении учебной темы.

При проведении письменной работы преподавателю следует помнить о трудностях, с которыми сталкиваются студенты: помнить, об отвлеченном характере письменной речи и учебная ситуация, связанная с письменной работой, требует от обучаемого двойной абстракции с одной стороны изучающей речи, с другой от речи собеседника, которого нет рядом.

В процессе проведения письменной работы на 1 курсе мы выявили уровни развития умений и навыков студентов, которые обозначены нами в приведенной таблице №2.

Так же мы подготовили информацию по развитию письменной речи в %. см таблицу №3.

Результаты наших наблюдений показали, что в первой группе «Стоматология» 24-8 результативный разностный показатель (на 0,7%) студентов меньше, чем в во второй группе 24-9 «Стоматология». По таким критериям как «Распространенность предложений», «Связь между предложениями», «Последовательность текста» «связь между словами» также показатели верно выполненного задания близки, что свидетельствует о доступности таких видов работ студентам двух групп, обозначенных нами в таблице.

Однако мы заметили, что коэффициент раскрытия учебной темы значительно ниже во второй группе (35,7%), что на 21,4% ниже, чем к первой группе; на 14,3% ниже показатель критерия «Замена значений» Этот факт

наших наблюдений позволяет нам говорить о том, что со студентами первой группы необходимо работать с речью, так как они испытывают затруднения при выполнении словарной работы и в осмыслении содержания текста.

Таким образом, диагностика уровня развития письменной речи студентов в двух группах направления «Стоматология 24-8» и «Стоматология 24-9» показывает, что обучаемые достигли фактически одинакового уровня. Однако качественные характеристики по отдельным критериям показывают явные отличия в готовности к письменной связной речи студентов двух групп.

Отметим, что все разнообразные виды работ обучаемых использованных на занятиях русского языка отражены в данных диагностики уровня развития речи студентов с учетом индивидуальных особенностей развития каждого обучаемого.

Таблица №1.

№	Вид упражнения	Источник	Частота применения
1.	Работа над каллиграфическим навыком	Доп. материал	Ежедневно
2.	Словарная работа	Учебник	Ежедневно
3.	Работа с пословицами, загадками и скороговорками	Учебник + доп. материал	Ежедневно
4.	Составление слов, предложений	Учебник	Ежедневно
5.	Полные ответы	Учебник	Ежедневно
6.	Фонетический диктант	Доп. материал	1 раз/нед
7.	Заучивание наизусть	Учебник	1 раз/мес.
8.	Редактирование предложений	Учебник	Ежедневно
9.	Списывание	Учебник доп. материал	Ежедневно
1.	Озаглавливание текстов	Доп. материал	2 раз/мес.
1.	Игры	Доп. материал	2 раз/мес.
1.	Сочинения	Учебник доп. материал	1 раз/мес.
1.	Пересказ (уст.)	Учебник доп. материал	1 раз/мес.
1.	Словарный диктант	Доп. материал	2 раз/мес.

Таблица №2

Уровни	Объем текста	Коэффициент раскрытия темы	Общее количество ошибок
Высокий	115-149	0,9-1	0-2
Средний	90 - 110	0,7-0,89	3 - 10
Низкий	70- 85	0,3 -0,69	13 -21

Таблица №3

№		Объем текста	Коэффициент раскрытия тема	Распространенность	Ошибки							
					Связь между предложениями	Последовательность	Связь между словами	Употребление слов	Грамматические	Пунктуационные	Замена значения	«Недопись» слов
Стоматология 24-9	В % верно	50	35,7	85,7	100	100	100	85,7	92,6	85,7	57,1	-
Стоматология 24-8	В % верно	57,1	57,1	78,6	92,9	100	92,9	100	85,7	100	71,4	

Рекомендуемая литература:

1. Андриянова В. И. Обучение русскому языку в школах Узбекистана на современном этапе. - Т.: 1996. -С. 17-18.
2. Ахмедова Л.Т., Кон О.В. Методика преподавания литературы — Т:2009. -С. 171-173.
3. Балыхина Т.М. Методика преподавания русского языка как неродного (нового): Учебное пособие для преподавателей и студентов – М.: Издательство РУДН, 2007.
4. Бубнова Г. И., Габровский Н. К. Письменная и устная коммуникации: Синтаксис и просодия. - М.: 1991
5. Капинос В.И., Сергеева Н.Н. и др. Развитие речи: теория и практика обучения. - М.: 1992. - С.87
6. Капинос В.И., Сергеева Н.Н. и др. Развитие речи: теория и практика обучения. - М.: 1992.
7. Кудашева З.К., Магдиева С.С. Методика обучения литературе - Т.: 2008
8. Ланин Б.А. Современные подходы к изучению литературы. М.: Проблемы современного образования. 2011, № 3. - С. 88-93
9. Щукин А.Н. Практическая методика обучения русскому языку как иностранному. М: 2003.

BOZOR IQTISODIYOTI SOHASIDA INVESTSIYA FAOLIYATI SAMARADORLIGI

Qaraqalpaqstan awıl xojalıǵı hám agrotexnologiyalar instituti

Mexanizaciya ham suw xojalǵı fakulteti

Agrobiznes hám investiciyalıq xızmeti qanıygeligi

*3-kurs studentı **Bayram Ashirbaev***

*hám 4-kurs studentı **Zuxra Jaqsimov***

Ilimiy basshı :Ekonomika ilimleri filosofiya doktori (PhD)

*dotcenti: **Gulbaxar Tajenova***

Abstract: This article discusses the effectiveness, opportunities, and performance characteristics of investment activities in a market economy. Specifically, the impact of investments on the market economy, the equilibrium of prices in market conditions, and their effectiveness have been analyzed on a scientific basis.

Аннотация: В этой статье речь идет об эффективности, возможностях и особенностях результативности инвестиционной деятельности в сфере рыночной экономики. В частности, с научной точки зрения проанализировано влияние инвестиций на рыночную экономику, сбалансированность и эффективность цен в рыночных условиях.

Annotatsiya: Ushbu maqolada bozor iqtisodiyoti sohasida investitsiya faoliyatining samaradorligi, imkoniyalari va natijadorlik hususiyatlari haqida soʻz boradi. Jumladan, investitsiyalarning bozor iqtisodiyotiga taʼsiri, bozor sharoitida narxlarning muvozanati va samaradorligi ilimiy asoslar bilan tahlil qilingan.

Keywords: Investment, investor, market economy, macro-micro level, discount, money circulation, price, operation.

Ключевые слова: Инвестиции, инвестор, рыночная экономика, макро-микроуровень, дисконт, денежный оборот, цена, операция.

Kalit soʻzlar: Investitsiya, investor, bozor iqtisodiyoti, makro-mikro daraja, diskont, pul aylanmasi, narx, operatsiya.

Mamlakatimizning iqtisodiy rivojlanishi bugungi kunda jadal tus olmoqda, ayniqsa, yurtimizda faoliyat yuritib kelayotgan tadbirkorlik sub'ektlari, ular faoliyatining asosiy bo'g'ini hisoblangan investitsiyalarni yuritimizga olib kirishi, dunyoning rivojlangan davlatlari investorlarining yurtimizga kirib kelishi Yangi O'zbekistonning xalqaro bozor iqtisodiyotida raqobatbardoshligini ta'minlashga o'z hissasini qo'shib kelmoqda. Bunga Prezidentimizning tadbirkorlarni qo'llab-quvvatlashi, ularga haqiqiy biznes muhitini yaratib bera olganligi, yurtimizga investitsiya faoliyatini to'g'ri yo'lga qo'yish kabi adolatli siyosati asnosida

ko‘rishimiz mumkin. Jumladan O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida»gi Qonunida investitsiya faoliyatini davlat tomonidan tartibga solish masalalari «O‘zbekiston Respublikasi hududidagi turli investitsiya ob‘ektlariga qo‘yilmalar uchun xavfsiz shart-sharoitlarni ta‘minlash maqsadida davlat boshqaruvi organlari va mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan amalga oshiriladi»[1]-deb alohida maqsad qilib belgilangan.

Albatta har qanday mamlakatning iqtisodiy rivojlanishida innovatsion investitsiyalar muhim ahamiyat kasb etadi. Ular harakatsiz aktivlarga qaratilgan investitsiyalar bo‘lib, ishlab chiqarish va ijtimoiy sohaga ilmiy va texnik ishlanmalarni joriy etishlashini ta‘minlaydi, ya‘ni miqdor va sifat dearli yaxshilanishiga olib keladi. Investitsiya - bu iqtisodiyotning turli sohalariga, infratuzilmaga, ijtimoiy dasturlarga, atrof-muhitni muhofaza qilishga, xorij va mamlakatlari ichida uzoq muddatli kapital qo‘yilma bo‘lib, zamonaviy bozor iqtisodiyotida investitsiyalarning katta qismi moliyaviy investitsiyalarni tashkil qilishi bilan ahamiyatli hisoblanadi.

Investitsiyalarning iqtisodiy kategoriya sifatidagi mohiyati ularning makro va mikro darajadagi roli va ahamiyatini quyidagicha oldindan belgilab beradi:

1) Makro darajadagi investitsiyalar – keڭ ko‘lamli milliy iqtisodiyotni rivojlantirish va ijtimoiy ishlab chiqarish samaradorligini oshirish uchun poydevor sifatida namoyon bo‘ladi. Bunda korxonalar ishlab chiqarish sohasining asosiy fond bazalarini muntazam ravishda yangilab borishi bilan birga ilmiy-texnik taraqqiyotni jadallashtirish, mahalliy tovarlarning sifatini yaxshilash va raqobatbardoshligini ta‘minlaydi [2].

Xalq xo‘jaligining barcha tarmoqlarini mutanosib rivojlantirib boradi, mamlakatning iqtisodiy salohiyatini oshirish va davlatning mudofaa qobiliyatini, ishlab chiqarish va muomala xarajatlarini kamaytirishda eksport tarkibini ko‘paytiradi va yaxshilash choralari ko‘riladi. Shuningdek, ijtimoiy muammolarni, jumladan, kambag‘allikni qisqartirish, ishga la‘eqatli shaxslarni ish bilan ta‘minlashda, xalq farovonligi, davlat iqtisodiyotda ijobiy tarkibiy siljishlar, mulkni xo‘jalik yurituvchi sub‘ektlar o‘rtasida qayta taqsimlash yo‘llari kabi ijobiy natijalarni o‘zida jamlaydi.

2. Mikro darajadagi investitsiyalar – bozor iqtisodiyoti rivojlanishida zarur bo‘lgan maqsadlarga erishish uchun ahamiyatli hisoblanadi. Ya‘ni, faoliyat sohasini ko‘paytirish va kengaytirishda asosiy ishlab chiqarish fondlarining haddan tashqari ma‘naviy va jismoniy eskirishiga yo‘l qo‘ymaslik, mahsulot ishlab chiqarish va sotish da tannarxini pasaytirish yoki bir maromda ushlab turishda ta‘sirchanligi yuqori bo‘ladi [3]. Bunda yangi texnika va texnologiyalarni joriy etgan holda ishlab chiqarishning texnik darajasini oshirib, mahsulot sifatini yaxshilaydi va uning raqobatbardoshligini ta‘minlaydi.

Shuningdek, xavfsizlik texnikasini oshirish va tabiatni muhofaza qilish tadbirlarini amalga oshirishda, raqobatbardoshlikni ta'minlashda va qimmatli qog'ozlarni sotib olish va mablag'larni boshqalarning aktivlariga jalb qilish, aksiyalarning nazorat paketini boshqarishda ahamiyatli hisoblanadi.

Bozorda talab va taklif o'rtasida muvozanat shakllansa iqtisodiy jarayonning natijadorligi narxlarda o'z aksini topadi. Masalan, bozorlarda tadbirkorlar o'z tovarlarini sotishni, sotish rejalarini amalga oshiradi va shu bilan birga imkon qadar yuqori foyda olishga intilishadi, bu ularning foydani maksimallashtirish tamoyili hisoblanadi [4]. Natijada har bir tadbirkor bir xil niyat bilan harakat qilgani uchun ular orasida o'zaro raqobat muhiti shakllanadi.

Tadbirkor raqobatda ustunlikni ta'minlashda tovarlarni arzon sotib olish yo'llarini izlaydi, chunki undagi pul aylanmalari o'ziga foyda keltirishi zarur. Buning uchun oldin o'rtacha narxda olgan tovarlar sonini ko'paytirish orqali mahsulot narxini pasaytirishga olib keladi. Bu esa to'g'ridan-to'g'ri ishlab chiqaruvchilar bilan aloqani o'rnatish imkoniyatini paydo qiladi. Ya'ni manfaatlarni tenglashtirish talab va taklifning o'zaro ta'siri orqali shakllanadigan aloqalarda, tovarning narxdagi nisbatini tenglashtiradi va sotuvchilar va xaridorlarning narxlar haqidagi tasavvurlari o'rtasidagi o'zaro manfaatlarni ifodalaydi.

Bozor iqtisodiyotida investitsiyalash odatda uzoq davom etadigan jarayon ekanligini hisobga olib, amaliyotida ko'pincha pul mablag'larini aylanmasining boshlanish nuqtasidagi qiymatini kelgusidagi foyda, amortizatsiyasi qiymati bilan taqqoslashga to'g'ri keladi. Pul mablag'lari qiymati va aylanmasini taqqoslash jarayonida ikkita usuldan foydalanish qabul qilingan asosiy tushunchalar - pul mablag'larining kelajakdagi qiymati va ularning hozirgi qiymati o'zining yahdilligini namoyon etadi.

Pul mablag'larining kelajakdagi qiymati hozirgi vaqtdagi investitsiya hisobidan aylantirilgan mablag'lar yig'indisidan iborat bo'lib, unga qo'yilgan sarmoya bugungi kunda ma'lum vaqtdan keyin, foiz stavkasi hisobga olinadi. Bu esa qiymatni aniqlash uning o'sish jarayoni bilan bog'liq bo'ladi va asta-sekin ko'paytirishdan iborat foyzlar qo'shib boriladi [5]. Pul mablag'larining haqiqiy qiymatini hisob-kitob qilishda diskontlash yo'li bilan kelajak qiymatini hisobga olgan holda amalga oshiriladi. Diskontlash - bu pulning kelajakdagi qiymatini uning bugungi qiymatiga keltirish usuli hisoblanadi. Kelajakda rejalashtirilgan summani olish uchun bugun qancha sarmoya kiritish kerakligini aniqlash jarayoni, ya'ni pul mablag'larini ko'paytirishga nisbatan teskari jarayonga aytiladi.

Pul mablag'larining haqiqiy aylanmasi muayyan davrdagi ma'lum foiz stavkasini hisobga olgan holda ularning kelgusidagi qiymatidan kelib chiqqan holda qayta hisoblanib joriy davrdagi pul mablag'larining aylanma qiymatini ifodalaydi.

Bozor iqtisodiyoti valyuta, qimmatli qog'ozlar, kapital yoki pul, oltin bozorlari tizimidan iborat bo'lib moliyaviy vositalar savdosining uyushgan yoki norasmiy [6]

tizimi xisoblanadi. Ushbu bozorda pul ayirboshlash, kredit berish va investitsiya kapitalni safarbar qilish kabi operatsiyalar amalga oshiriladi. Bunda asosiy rolni pul mablag'lari oqimini, qarz oluvchiga yo'naltiruvchi moliyaviy institutlar faoliyati asosiy rol o'ynaydi [7]. Aslida pul va qimmatli qog'ozlar degani bu tovar hisoblanadi. Har qanday bozor iqtisodiyoti ham moliyaviy resurslarning xaridorlari va sotuvchilari o'rtasida bevosita aloqalarni o'rnatish uchun mo'ljallangan bo'ladi.

Shunday qilib, investitsiyalar eng muhim iqtisodiy kategoriya bo'lib, ular makro va mikro darajada, birinchi navbatda, oddiy va kengaytirilgan takror ishlab chiqarish, tarkibiy o'zgarishlar, maksimal foyda olish va asosda ko'plab ijtimoiy muammolarni hal qilish uchun muhim komponentlarni o'z ichiga oladi.

Investitsiya kiritish orqali aksiyadorlik jamiyatlari kapitalidagi ulushni o'zgartirish, xo'jalik ob'ektlarining oldi-sotdi bitimlarida, kapitalni eksport va import qilishda, tashkilotlarning xo'jalik faoliyatini kreditlashda, ishlab chiqarish va ijtimoiy loyihalar hamda dasturlarni makro va mikro darajada amalga oshirishda ishtirok etish mumkin. Aynan shu investitsiyalar iqtisodiyotning tuzilishini, mehnat unumdorligini, ishlab chiqarishning material va energiya sig'imini, ishlab chiqarilayotgan mahsulotning iste'mol xususiyatlarini, ishlab chiqarilayotgan ishlarni va ko'rsatilayotgan xizmatlarni belgilaydi. Aslida ular iqtisodiyotning kelajakdagi qiyofasini belgilab beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida»gi O'RQ-598-son Qonuni 25-dekabr 2019-yil.
2. Qodirov A, Xashimov P.Z, va boshqalar «Iqtisodiyot nazariyasi» darslik 1-qism. Toshkent-2024. /342-bet/
3. Astankulov O. «Investitsiya faoliyatini boshqarishning asosiy tamoyillari va baholash xususiyatlari» // Society and innovations №5 2022. /18-19-bet/
4. Руткаускас Т. К. «Инвестиции и инвестиционная деятельность организаций» уч.пос Екатеринбург-2019. 316 с /105 стр/
5. Аскинадзи В.М. Инвестиционное дело: учебник /В. М. Аскинадзи, В. Ф. Максимова, В. С. Петров. - М.; М.: Market DS; Маркет ДС корпорейшн, 2017.- 509 с.
6. Басс А.Я. Теоретические основы перманентного инвестиционного процесса /А. Я. Басс, О. В. Брежнев; Ин-т экономики и орг. пром. пр-ва, Сиб. отд-ние Рос. акад. наук. - Новосибирск: ИЭОПП, 2017.- 103 с.
7. Болюх А.Я. Правовой режим иностранных инвестиций в России: учеб. пособие /Болюх А. Я., Шахов А. О., Силкин В. В.; Моск. гос. ин-т междунар. отношений (ун-т) МИД России. - М.: МГИМО-ун-т, 2016.- 263 с

ARAL TEÑIZINIŇ BÚGINGI KÚNDEGI JAĞAYÍ

*Qaraqalpaqstan awıl xojalıǵı hám agrotexnologiyalar institute
Zooinjeneriya fakulteti Agrobiznes hám investiciyalıq xızmeti qanıgeligi*

*3-kurs studenti **Zuxra Jaqsimov***

*hám hám 2-kurs studenti **Bayram Ashirbaev***

*Ilimiy basshı: Awıl xojalıǵı panleri boyınsha filosofiya doktori
(PhD) **Toqtamıs Nawrızov***

Annotaciya: Maqalada aral teñiziniń búgingi kúndegi jaǵdayı, onıń átirapı waqıt ótken sayın hádden tıs ziyanlanıp, túrli keselliklerdiń payda bolıwı haqqında maǵlıwmat berildi. Orta Aziya ushın bul qáwip hám oǵan ajratılıp atırılǵan ǵárezetler ajratılmaı atırılǵanlıǵı haqqında maǵlıwmatlar berildi.

РЕЗЮМЕ: Maqalada aral teñiziniń búgingi kúndegi jaǵdayı, onıń átirapı waqıt ótken sayın hádden tıs ziyanlanıp, túrli keselliklerdiń payda bolıwı haqqında maǵlıwmat berildi. Orta Aziya ushın bul qáwip hám oǵan ajratılıp atırılǵan ǵárezetler ajratılmaı atırılǵanlıǵı haqqında maǵlıwmatlar berildi.

SUMMARY: Maqalada aral teñiziniń búgingi kúndegi jaǵdayı, onıń átirapı waqıt ótken sayın hádden tıs ziyanlanıp, túrli keselliklerdiń payda bolıwı haqqında maǵlıwmat berildi. Orta Aziya ushın bul qáwip hám oǵan ajratılıp atırılǵan ǵárezetler ajratılmaı atırılǵanlıǵı haqqında maǵlıwmatlar berildi.

Tayanış sózler: Aral teñizi, shań-tozań, qurǵaqshılıq, Orta Aziya apatshılıǵı, klmittiń buzılıwı, itibarsızlıq, ajratılǵan qarjılar jumsalmawı.

Ключевые слова: Aral teñizi, shań-tozań, qurǵaqshılıq, Orta Aziya apatshılıǵı, klmittiń buzılıwı, itibarsızlıq, ajratılǵan qarjılar jumsalmawı.

Key words: Aral teñizi, shań-tozań, qurǵaqshılıq, Orta Aziya apatshılıǵı, klmittiń buzılıwı, itibarsızlıq, ajratılǵan qarjılar jumsalmawı.

Kirisiw. Aral teñizi-Orta Aziyadaǵı eń úlken tuyıq shor kól bolıp esaplanadı. Basqarıw tárepten Aral teñiziniń yarımınan kóbirek qubla-batıs bólegi Ózbekstan (Qaraqalpaqstan), shıǵıs-arqa bólegi Qazaqstan aymaǵında jaylasqan. Ótken ásirdiń 60-jıllarına shekem Aral teñizi maydanı atawları menen ortasha 68,0 mıń km² nı quraǵan. Úlkenligi tárepinen dúnyada tórtinshi (Kaspiy teñizi, Amerikadaǵı Joqarı kól hám Afrikadaǵı Viktoriya kólinen keyin), Evraziya materigi de (Kaspiyden keyin) ekinshi orında edi. Teñiz qubladan.-shıǵısqa qubladan-batısqa sozılǵan 428 km, eń keń jeri 235 km (45° qashıqlıqta.) bolǵan. Háviziniń maydanı 690 mıń km², suwınıń kólemi 1000 km³, ortasha shuqırılıqta jaylasqan. 16,5 m átirapında ózgerip turǵan. Háviziniń úlkenligi ushın teñiz dep atalǵan. Aral teñizi joqarı pliotsende. Jer qabıǵınıń iyilgen jerindegi oyıqta payda bolǵan. Túbiniń relyefi (batıs bólegin esapqa almaǵanda) tegis. Aral teñizinde júdá kóp yarım aral hám qoltıqlar bolǵan. shıǵıs.

qirg'aqlarida eng úlken qoltıqlaridan Chernishev, Paskevich, Sarichiganaq, Perovski, qubla-arqa hám arqa arqalı da Tushbas, Ashshıbas, Oqsaga, Sulu hám basqa, Ámiwdarya menen Sırdarya quyatuǵın jerlerinde Ajibay, Tallıq, -jıltırbas qoltıqları, Qulanlı hám Moynaq iri yarım atawları bolǵan. Aral teńizinde de áyyemnen suw beti geyde kóterilip, geyde tómelenip turǵan. Keyingi geologik dáwirde Sarıqamıs hám Uzboy arqalı Aral teńizi suwı waqıt-waqtı menen Kaspiyge quyılǵan, suw beti talay biyik bolıp, qubla.-shıǵısındaǵı bir neshe mın km² maydanlı jaǵa suw astında qalǵan. Aral teńizi onsha tereń emes. Tereń jerleri batıs bóleginde jayǵasqan. Qaraqalpaqstan Respublikasınıń Ústúrt tárepindegi tereńligi 69m ge shekem jetken.

Kóliniń sayız jerleri onıń arqa bólimlerine tuwrı kelgen.

Aral teńizi jaǵalarınıń morfologiyalıq dúzilisi júdá quramalı bolıp esaplanadı. Olar bir-birinen birqansha qásiyetleri menen ajralıp turadı. teńiz jaǵası biyik, ayırım jerleri tómelen, tereń bolǵan qoltıqlar bar. Arqa jaǵası tómelen, qumlı, júdá kóp mayda qoltıq hám atawlar bolǵan. Jaǵası Ámiwdarya deltasınan payda bolǵan.

Batıs jaǵası kem qırılǵan hám Ústúrt qumlıqlarınan ibarat. Aral teńizinde de 300 den artıq aral bolǵan. Olardıń 80% teńizdiń arqa bóleginde. Eń úlkenleri Kókaral (273 km²) hám Barsakelmes (133 km²) edi. Teńizge Ámiwdarya menen Sırdarya quyıladı. 60-jıllarǵa shekem-jılına Ámiwdarya Aral teńizi ga 38,6 km³, Sırdarya bolsa 14,5 km³ suw alıp barǵan. Suw balansında jawınlar da zárúrli orın iyelegen. Teńiz akvatoriyasına-jılına 82-176 mm jawın jawadı. Átiraptan teńizge-jılına 5,5 km³ jer astı suwı qosılıp turǵan.

Teńiz shól zonasında jaylasqanının onıń maydanınan hár-jılı 1 m qalınlıqtaǵı suw puwlanadı. Bul bolsa keyingi dáwirde teńizge dáryalar alıp kelgen suw, jawın hám jer astı suwınan artıq bolıp tabıladı. Sol sebepli ilimiy ózgerisler nátiyjesinde Aral teńizi suwınıń tıǵızlıǵı-jıllar dawamında ózgerip turǵan. Máselen, 1785-jıldan teńizde suw beti kóterilip baslaǵan bolsa, 1825-jıldan tómelenen, 1835-50-jıllarda taǵı kóterilgen, 1862-jıl azayǵan. Kók-kómbek aral teńizi 1880-jılda yarım aralǵa aylanıp qalǵan. 1881-jıl suw beti tómelenen. 1885-jıldan Aral teńizinde de suw beti taǵı kóterile baslaǵan. 1899-jılǵa kelip Kók-kómbek aral teńizi bolıp qalǵan. 1919-jıl teńiz maydanı 67300 km², suw muǵdarı 1087 km³ bolǵan bolsa, 1935-jılǵa kelip maydanı 69670 km², suwdıń muǵdarı 1153 km³ ga kóbeydi. Keyingi bir yarım ásir dawamında teńiz suwı beti talay ózgergen.

Aral teńizinde de suw betiniń-jıl dawamında ózgerip turıwı Ámiwdarya hám Sırdaryanıń báhár-jaz payıtlarında tamaqtasıwı menen baylanıslı. Báhárgi jawınnan da teńiz beti kóteriledi. Suwı betiniń jıl dawamında ózgeris amplitudası ortasha 25 sm ga teń bolǵan. Suwınıń shorlıǵı ortasha 10- 11 %". Suwdaǵı duzlardıń kóp bólegin as duzı hám sulfatlı magniy duzınan turadı. Ximiyalıq quramına kóre, suwı Kaspiy teńizi suwına uqsas. Aral teńizi suwınıń quramındaǵı duz 11 mlrd. t ǵa jaqın ekenligin anıqlanǵan. Bul duzlar sanaat áhmiyetine iye. Teńiz suwı, ásirese, oraylıq bóleginde

júdá tınıq. Átirapındağı haywanatlardıń nabıp bolıwına sebep boldı. Jergilikli ıqlım ózgerdi; jaz ıssı, qıs bolsa qurǵaqılay hám suwıqlaw bola basladı.¹

2010-jıl maǵlıwmatlarına kóre Aral teńizi maydanı 13,900 km² bolıp tabıladı.[3] 1996-jıl yanvarında Ózbekstan, Qaraqstan, Turkmenstan, Tájikstan hám Qırǵızstan ortasında Aral teńizi ekologiyalıq jaǵdayın jaqsılawǵa tiyisli shartnamaǵa qol qoyıldı.

Bunda, Aral teńizi ilgeri waqıtta dúnyadağı eń úlken ishki teńizlerden biri esaplanıp, ol jaǵdayda balıqshılıq, ańshılıq, transport hám jerkracion maqsetlerde paydalanılatuǵın edi. Teńiz suw rejimin oǵan quyılatuǵın Ámiwdárya, Sırdárya, jer astı suwı hám de atmosfera janılǵıları túsiwi hám sırttan suwdıń puwlanıwı quraydı. Áyyemgi tariyxıy dáwirlerde teńiz betiniń 1,5-2,10 ózgeriwi tábiyyı ıqlım qásiyeti menen bolıp, suwdıń kólemi 100-150 kub km, suw beti maydanı - 4000 kv, km di quraydı. Suwǵarılátuǵın dıyqansılıqtıń rawajlanıwı nátiyjesinde sorılıwına paydalanılátuǵın qaytpa suw hám qurqaqshılıq jılları Ámiwdárya hám Sırdáryanıń deltasına quyılátuǵın suw muǵdarı kemeydi. Sonday etip, házirgi waqıtta teńizdiń beti 1961-jılǵa salıstırǵanda 16,8 m ge azaydı. 1994-jıl 36,6 m ge azaydı. Bunda teńizdiń kólemi 3 ret, maydanı 2 ret, shorlanıw dárejesi 9 -10 ga dan 34-37 ga ǵa artadı ; 2000-jılǵa barıp 180-200 ga kóteriledi. Házirgi kúnde teńiz betiniń tómencelewı-jılına 80-110 sm qurap atır. Qıraq sızıǵı 60 - 80 km tómencelep, ashılıp qalǵanjerler 23 mıń km² quraydı. Ámiwdárya hám Sırdáryanıń tómengi aǵıslarında suwdıń sapası jamanlasadı, hám de ishiw ushın jaramsız bolıp qaladı. Bul ekologiyalıq sistemalar, ósimlik hám haywanlar tereń kriziske ushırmaqta. Eń jaman jaǵday Qubla aral bolıp tabıladı. Bul region óz ishine arqa batıs Qızıl qum, Zaungaóz, Qara qum, Qubla Ústirt hám Ámiwdárya deltası siyaqlı landshaft komplekslerin aladı. Aral teńiziniń ulıwma maydanı-473 mıń km² bolsa, onıń Qubla bólegi 245 mıń km² quraydı. Buǵan KKR aymaǵı, Ózbekstannıń Xorezm wálayatı, Turkmenistannıń Tashawwız wálayatları kiredi. Aral hám aral boyında júz berip atırǵan jedel túrdegi shorlanıw hádiyesi dúnya tájiriybesinde ushıratılmagan. Sol sebepli de muǵdar hám sapa tárepinen bahalaw talay qıynshılıqlarǵa dus kelip atır. Teńiz túbiniń ashılıwı hám dárya deltalarınıń qurıwı esabınan shól maydanları keńeymekte. Ashılıp qalǵan 1 mln ga maydan mayda duz bóleksheleri menen qaplanıp jańa formadaǵı qum qaplamalardı payda etedi. Sonday etip, oraylıq Aziya aymaǵında qum, duz ayrozonaların samal járdeminde kóshirip juretuǵın kúshli jańa derek payda boldı. Dáslepki maǵlıwmatlarǵa Qaraǵanda jılına atmosferaǵa 100-150mln tonnaǵa shekem shań-tozań kóteriliwi múmkin. Teńiz túbinen kóterilgen shań, duz tozańı atmosfera pataslanıwı 5% ten artıp jiberip atır. Shań-tozańlardıń atmosferaǵa kóteriliwi 1 ret 1875-jılı kosmostan baqlanǵan. Shań-shań uzınlıǵı 400 km, eni bolsa 40 km bolıp,

¹ L. Alebekov “Tábiyaattı qorǵaw hám tábiyyı resurslardan racional paydalanıw” Tashkent “Oqıtıwshı” 1982-jıl

radiusı 300 km quraydı. Duzlardın jer maydanında ushıp tarqalıwı nátiyjesinde paxtanın zúráátlılıǵı 5-15 % salınıń bolsa 3-6 % tómenelep ketti. Aral boyına kóterilip atırılǵan shań-duz bólekshelerinen ulıwma muǵdar ortasha 520 kgdı qurap, topıraq jaǵdayı jamanlasıwınıń tiykarǵı baslawshılardan biri bolıp qaldı. KKRdın sorılatuǵın maydanları shań-duz frakciyaları 250 kg nan Shımbay rayonında 500 t ge shekem baradı. Kebirlengen qum duzları jıl aral boyındaǵı 15 mın ga jayılp iyelep barmaqta. Awıl xojalıq ónimleri ónimi tómenelep ketpekte. Dáryanıń joqarı aǵımındaǵı aymaqlarda meliorativ jaǵdayı jamanlasıwı (Surxandárya, Qashqadárya, Buxara, Samarqand) II kategoriyada jerlerdın kóbeyiwine alıp kelip atır. Ámiwdáryanıń orta aǵımında jaylasqan. Turkmenstannıń suw xojalıq rayonlarında quramalı meliorativ jaǵday kelip shıǵıp atır. Ámiwdárya hám Sırdáryanıń tómengi aǵımlarında kópshilik maydanlar qanaatlandırarsız meliorativ jaǵdayı menen 3 hám 4 katigoriyaga tiyisli jerler esaplanadı.²

Atap aytqanda, qısta tınıq boladı. Jaz aylarında 24m uzaqlıqta teńizdın túbi kórinedi. Suwınıń reńi kóplegen bóleginde kók, jaǵalarga jaqını kógildir tusta boladı. Ámiwdárya menen Sırdáryanıń quyılıw ornında suwı ılaylı. Teńiz tek ortalarından mart aqırına shekem muzlaydı. Jazda suwdın joqarı bólegindegi temperaturası 27° ǵa jetedi. Ura artpaqtası menen temperatura tez páseyedi. Jazda 1 m urada temperatura 8°qa ózgeredi. Teńiz ústinde hawanın ortasha temperaturası jazda 24-26°, qısta -7°,-13, 5°. Aral teńizi sazan, shortan, sawyan, sıla, aq balıq, ılaqa, taran (tıran shabaq), pilmay Aral teńiziniń kosmostan alınǵan súwreti internet tarmaqlarınan tapsaq boladı.(2002-jıl).

Teńizde navınaciya máwsimi 7 ay dawam etken. Aralsk hám Moynaq siyaqlı iri portları iskerlik kórsetken. Aral teńizi átirapında xalıq kem bolǵan. Xalıq, tiykarınan, balıqshılıq menen hám diyqanshılıq, ondatra órshitiw hám palız eginleri menen shuǵıllanǵan. Ótken ásirdeń 90-jıllarına shekem teńizden balıq awlaǵan. Aralsk hám Moynaq qalaları jáne bul qalalar átirapında kóp sanlı balıq tutıw xojalıqları iskerlik kórsetken, Ámiwdárya deltasıda, Avan posyolkasında (Kók-kómbek aral teńizi o.), Búgin pasyolkasında (arqa jaǵa), Uyalı hám Uzunqır atawlarında balıq duzlaw zavodları islep turǵan.

Aral teńizinde birinshi ret A. I. Butakov 1848-49-jıllarda izertlegen hám kartaǵa túsirgen. Aral teńizi suwınıń beti Ámiwdárya hám Sırdárya suwınıń rejimi menen baylanıslılıǵınan, bul eki dárya suwı suwǵarıwǵa qansha kóp sarıplansa, teńizde suw sonsha azaya bergen. Ásirese, ótken ásirdeń 60-jıllarınan suwǵarılatuǵın egin maydanlarınń keńeytiriliwi nátiyjesinde teńizge Ámiwdárya hám Sırdáryadan quyılatuǵın suw muǵdarı jıldan jılǵa azayıp bardı. Aqıbette teńizde suw beti jedel pátte azaya basladı.

² Yu. Shodimetov “Social ekologiyaǵa kirisiv” Tashkent 1994-jıl

Aral teńizinde suw beti tóménlewiniń onıń suw maydanı hám suw sıyımlılıǵına tásiiri Aral teńizi de suw betiniń tóménlewı suw balansı elementleriniń bahalarına da keskin tásir kórsetti: 1911-60-jıllarda teńiz beti ortasha 53,04 m di qurap (Baltik, sistemasında), dáryalar teńizge quyatuǵın suw muǵdarı 56 km³, teńiz maydanına jawǵan atmosfera jawınları muǵdarı bolsa 9,1 km³ ga teń bolǵan. Sarıplanıw, yaǵnıy shıǵın bolsa, tiykarlanıp, puwlanıwdan ibarat bolıp, sol dáwirde ortasha 66,1 km³ di quraǵan. Sol dáwir ishinde suw balansında unamsız parq belgilengen. Teńiz hár jılı 1 km³ den, 1911-60-jıllar dawamında 50 km³ kólemdegi suwdı joǵaltǵan.

Házirgi kúnde Aral teńizi 3 bólekke bólingen: birinshisi kishi hám sayız keyingi bólegi (shorlıǵı 8-13 g/l); ekinshisi salıstırǵanda úlkenlew maydanǵa iye bolǵan hám sayız arqa bólegi (shorlıǵı 69-72 g/l); úshinshisi eń tereń esaplanǵan batıs bólegi (shorlıǵı 68-69 g/l). Rossiya konferensiyası Aral teńizi qurıwı páseytiwgenin juwmaq etip onı sol jaǵdayda saqlawǵa shaqırdı.

1960-jıllarǵa shekem maydanı 68, 000 km² bolıp, dúnyada úlkenligi boyınsha tórtinshi kól bolǵan. Biraq, onı támiyinlewshi Ámiwdárya hám Sırdárya suwlarınıń kóp muǵdarda irinaciyaǵa sarıplanıwı onıń kólemi keskin kemeyiwine sebepshi boldı. 2007-jılǵa kelip, Aral teńizi maydanı 50-jıl aldınǵına salıstırǵanda 90% bólegin joǵaltıp, úsh bólek kólǵa aylandı.

Shorlanǵan, kúshli shorlanǵan maydanlar 35- 70 % quraydı. Topıralardıń shorlanıwı esabına kishik xojalıq ónimleri ónimi Ózbekstanda-30 %, Turkmenstanda 40 %, Qaraqstanda-33 %, Tadjikistanda-1990 Qırǵızstanda-20 % tóménlep ketti. Kúshli shorlanǵan jer astı suwnıń jaylasıwı procesin kúsheytirmekte. Ámiwdárya hám Sırdárya jaǵaların tóménlew nátiyjesinde dáryalardıń tómengi bóleginde suw tasqınların azaytıp jiberedi. Bul óz gezeginde toǵay ósimlikleri maydanların qısqaırıwına, ilgeri gúmiske bay bolǵan utloki-batpaqlı topıraqlar paydasız utlok taqır shól, qumlı topıraqlarǵa aylanıwǵa alıp keledi. Sutmiziwshi haywanlar qus azayıp ketti. Qurıǵan maydanlar xalıq ushın qáwipli keselliklerdi tarqatıshı kemiriwshiler menen tolıp baratır. Aral boyınıń sanıtar-epidemiologik jaǵdayı aqırında awır xalıq oraylastırılǵan suwı menen támiyinlew 29-67 % ti quraydı. Xalıqtıń yarımı pataslanǵan ashıq suw háwızlerinen paydalanadı.

Aral teńizin saqlap qalıw múmkinbe? Aral mashqalası onı teńiz retinde saqlap qalıw basil maqset esaplanadı. Sonı atap ótiw kerek, Aral óz tariyxı dawamında ilimiy maǵlıwmatlarǵa qaraǵanda kóp ret óz formasın ózgertgenin hám kórip qalǵanı málim. Aral teńiziniń dáslepki absolyut biyikligin qayta tiklew ushın mın kub km den artıq suw kerek boladı. Aral teńizi mashqalası hám dıqqatqa ılayıq. Aral teńizi ásirese 80-jıllarda qurıy basladı. Házirgi waqıtta Orta Aziyanı ulıwma mashqalasına aylanıp úlgergen. Teńiz házirde „óli teńiz“ dep esaplanadı. Tiri organizm teńizde derlik joq. Teńizdiń qurıǵan jaǵalarındaǵı toplanıp qalǵan jerdegi duzlar samal eskenda shańlar menen aralasıp, insan salamatlıǵına jeterli dárejede qáwip tuwdıradı. Sol jerdegi xalıq ta suw mashqalası payda bolǵan. Bunnan tısqari derlik Aral teńiziniń yarımı qurıp

qalıp atırǵanınan, heshkim bas awırtpay atır. Aral teńizinde qayta tiklewge sırt el xarjıları ajratılǵanı menen sol aqsha teńizge ǵárezet jetilisiwin hesh kim óz qadaǵalawǵa almay atır. Bunnan kelip shıǵadı júynalǵan qarjılar sol jerge jumsalmay atır. Bunı qısqa qılıp sonday tariyplew múmkin, Orta Aziya mámleketlerinde qurǵaqshılıq payda boladı. Bunı jáhán hám keń jamiyetshiligi hám Oraylıq Aziya mámleketleri „pıshaq súyekke barıp taqalǵanda“ túsiniw jetedi. Ókiniw menen aytamız, Aral teńizi qurıp qalǵannan keyin bul mashqalanı járiyalaw jolları izlendi. Aral teńiziniń qurıwınıń tiykarǵı sebebi bul xojalıq mútajliklerine isljetilisiwi yaǵnıy paxta, biyday suwǵarılıwına Ámiwdárya hám Sırdáryadan kóp paydalanılǵanlıǵı ushın Aral teńizinde suw tamtarıslıǵı júz bergen. Sol sebepli Aral teńizi ólpeń qurıy baslaǵan.

Aral teńizi hám Aral boyı aymaǵı basqarıw tárepten Ózbekstan (Qaraqalpaqstan) hám Qaraqstan aymaǵında jaylasqan. Aral teńiziniń yarımınan kóbirek bólegi Ózbekstan aymaǵına qarawlı. Aralboyı Ámiwdárya hám Sırdáryanıń tómén bólegi hám de Aral teńizi átirapındaǵı aymaqlardı, sonıń menen birge, teńiz betiniń tóménlewı nátiyjesinde onıń arqa-shıǵıs hám qubla bóleginde payda bolǵan Aral shólin óz ishine aladı.

Aral teńiziniń jaqın ótken zaman daǵı jaǵdayı, Aral 1960-2010- jılǵı Aral teńiziniń 1960-2010-jıllardaǵı kórinisi. Aral teńizi Orta Aziyada hám dúnyadaǵı eń iri shor kóllerden biri esaplanadı. Jaqın ótken zamanda onıń maydanı atawlar menen birge derlik 68,0 mın kv km di, suwınıń kólemi 1000 kub km di quraǵan.

Teńizde kemeler reysi máwsimi 7 ay dawamında qatnawda bolǵan. Aralsk hám Moynaq sıyaqlı iri portları bolǵan. Aral teńizi átirapındaǵı xalıq, tiykarınan, balıqshılıq, sharwashılıq, terishilik (ondatra), palız eginleri-palızshılıq penen de shuǵıllanǵan. Aralsk hám Moynaq qalaları hám bir qansha atawlarda balıq tutıw xojalıqları, balıq duzlaw zavodları islep turǵan. Balıq tutıw ótken ásirdeń 90 -jıllarına shekem dawam etken. Aral teńizinde áyyemnen suw beti geyde kóterilip, geyde tóménlep turǵan. Keyingi geologik dáwirde teńiz suwı kóterilip, geyde Sarıqamıs hám Uzboy ózenleri arqalı Káspiý teńizine de qoyǵan.

Aral teńiziniń házirgi jaǵdayı. Teńiz shól regioninde jaylasqanınan onıń maydanınan hár jılı 1 m qalınlıqtaǵı suw puwlanadı. Ótken ásirdeń baslarınan suw beti azaya baslanǵan. Mısalı, 1911-1960-jıllar dawamında Aral teńizinde dáryalardan jawın menen birge bir jıldı, ortasha 65 kub, km suw kelip turǵan, suw maydanınan bolsa 66, 10 kub, km suw puwlanǵan. Solay etip, hár jılı teńiz 1 kub km 50 jıl dawamında bolsa 50 kub km suwdı joǵatǵan. Suw beti á sirese, ótken ásirdeń 60-jıllarından baslap suwǵarılatuǵın egin maydanlarınń keńeytiriliwi, Ámiwdárya hám Sırdárya suwınıń suwǵarıwǵa isljetilisiwi sebepli júdá azaya baslaǵan. Ótken 40-jıldan kóbirek waqıt dawamında Aral teńiziniń maydanı derlik 4 ret, suw beti 1,8 ese, ondaǵı suw kólemi 9 esege jaqın kemeydi. Teńiz suwınıń shorlanıwı 9 -10 g/l den 70-84 g/l ge shekem arttı. Házirgi kúnde teńiz tereńliginiń azayıwı jılına 80-110 sm di

quraydi. Ótken 40 jıl dawamında jaǵa sızıǵı 80-100 km tóménlegen. Bunıń áqibetinde 4,5 mln hektardan aslam teńiz túbi ashılıp qaldı. Házirgi kúnde Aral teńizi úsh bólekke bólinip ketken. Onıń sayız kishi arqa bóleginiń suwı kúshsiz mineralıasqan (8-13 g/l), anaǵurlım úlkenlew sayız arqa bólegi talay kúshli kebirlengen (68-72 g/l).³

Aral boyı aymaǵınıń ekologiyalıq máseleleri. Aral teńizi tiykarlanıp Ámiwdárya hám Sırdáryadan suw aladı. Sońǵı-jıllarda Sırdárya suwı suw bazaların toltırıwǵa hám suwǵarıwǵa paydalanılıwı sebepli Aral teńizinde etip barmaytuǵın boldı. Ámiwdárya jáne onıń irmoqlarıda suw bazaları qurılıp, kóp muǵdardaǵı suw kanallar arqalı egin atızlarına oqıza baslandı. Bunıń áqibetinde Zarafshon, Surxandárya hám Qashqadárya Ámiwdáryaǵa etip barmaytuǵın bolıp qaldı. Házirgi dáwirde Ámiwdáryadan suw alatıǵın kanallardıń ulıwma uzınlıǵı 170 mıń km den, suw bazaları sanı 50 den asıp ketti. Olardıń suw sıyımlılıǵı 16 -17 mld kubokilometrdi quraydı.

Suw rezervlarıdan orınsız paydalanıw Ámiwdáryanıń joqarı hám orta aǵıslarındaǵı aymaqlarda sizot suwınıń kóterilip, topıraқтаǵı ıǵallıq puwlanıwınıń kúsheyiwi hám bunıń áqibetinde topıraqlardıń shorlanıwınıń artıwına alıp keldi. Aral boyı aymaqlarında bolsa sizot suwı maydanı tóménlep, jer maydanı kebir hák topıraq penen qaplana basladı.

Juwmaqlap aytqanda, Aral teńizi suw betiniń tóménlewi menen jaǵa sızıǵı 100 km den artıqlaw keyin basıp chekindi. Teńiz túbi ornında 4 mln hektardan artıq maydandı iyelegen jas Aralqum shóli payda boldı. Áne sonday etip, Ámiwdárya hám Sırdárya suwınan orınsız paydalanıw 20 ásir aqırında 3 mln den kóbirek xalıq jasaytuǵınlıq aymaқта „Aral baxıtsızlıǵı“ dep atalǵan global ekologiyalıq apattı payda etti.

Aral teńizi ornında payda bolǵan Aralqum mayda duz hám topıraq bóleksheleri menen oralǵan. Samal eskenida duz hám topıraq bólekshelerinen ibarat shań hawaǵa kóterilip, uzaq aralıqlarǵa tarqaladı. Ayırım maǵlıwmatlarǵa qaraǵanda Qaraqalpaqstan Respublikasındaǵı suwǵarılatuǵın maydanlardıń hár hektarına bir-jıl dawamında 250 kg, ayırım aymaqlarda 500 kg ge shekem tuzlı shań mayıladı. Qurıǵan teńiz túbinen bir-jıl dawamında 15 mln den 75 mln tonnaǵa shekem shań eliriwi múmkin. Tuzlı shań tozańlardıń keńligi 40 km ga; uzınlıǵı 400 km ga etedi. Tuzlı shań Aralqumdan ónlab, hátte júzlegen km aralıqqa tarqalıp, tábiyiy otaqlar, oazislerdegi eginler, baǵlar, qalalar hám awıllar ústine mayıladı.

Aral shańı hátte Tyanshan hám Pamir tawları shıńlarıdaǵı mızlıqlarǵa da etip barıp, ol jerdegi muzlıqlardıń jeriwin tezlestirip jiberген. Shorlanıw hám shorlanıwdıń tezlasıwı áqibetinde sońǵı-jıllarda 50 mıń hektarǵa jaqın egin maydanı awıl xojalıǵında paydalanıwǵa jaramsız bolıp qaldı. Qolaysız ekologiyalıq jaǵday awıl xojalıq eginleri ónimin hám sharwa ónimleri keskin azayıwına alıp keldi.

³ Yu. Shodimetov “Social ekologiyaǵa kirisiw” Tashkent 1994-jıl

Aral teńiziniń qurıy baslawı ıqlımǵa da tásir kórsetti, ıqlım jáne de kontinen talasıp, qısqı temperatura ortasha eki gradusqa pasaydı, jazǵı temperatura bolsa eki gradusqa kóterildi. Bunıń nátiyjesinde suwıq kún jerde túsip, eginlerdiń pisip jetilisiwi keshige basladı. Aral boyı aymaǵında payda bolǵan ekologiyalıq krizis xalıq salamatlıǵına da tásir kórsete basladı. Xalıq ortasında júrek-qan tamır, as qazan-ishek, dem alıw shólkemleri kesellikleri (ókpe sili, dene basımınıń kóteriliwi, bronxit) kóbeydi. Aymaqta kemqanlıq keselligi 60-jıllarǵa salıstırǵanda derlik 20 ret asqanlıǵı baqlanǵan.

Ekologiyalıq krizis Aral boyı tábiyatı, ósimlikler hám hayanat dúnyasına da úlken zıyan jetkizdi. Suw rezervlarınıń azayıwı hám shorlanıwı nátiyjesinde jaylawlarda sharwa ushın azıq bolatuǵın ósimlikler túri hám sapası azayıp, otlaqlar maydanı derlik úsh retke qısqardı. Ámiwdárya hám Sırdárya suwınıń azayıwı, suw tasqınlarınıń bolmawı, dáryalardıń suw basatuǵın arqasında jer bawırlap jatatuǵın toǵaylardagı túrme-túr ósimliklerdiń qurıp, joq bolıp ketiwine alıp keldi. Olardıń ornın qurǵaqlıqqa shıdamlı jıńǵıl, shuvoq sıyaqlı shól ósimlikleri iyelep atır. Toǵaylardıń joǵalıp ketiwi kóplegen ósimlik hám haywan túrлерiniń qirilib ketiwine sebep boldı. Ótken 20 ásirdiń ekinshi yarımında Ámiwdáryanıń tómén bólegindegi toǵaylardıń aynıwı menen bul orınlardan jolbarıs, buxara buǵısı joǵalıp ketti. Qubla Aral boyındaǵı 60 tan artıq qustan 10 ǵa jaqın túri joǵalıp baratırǵanı hám 42 túrinen aslamı „ózgeshe“ túrge aylanıp atırǵanı haqıyqat bolıp tabıladı. Shorlanıwdıń keskin artpaqtası sebepli Aral teńizi bargan sayın óli teńizge aylanıp barıp atır. Aral teńizi hám Aral boyında suw hawızlerde tarqalǵan 28 tur balıqlardan 12 túri, atap aytqanda Ámiwdárya Gúrekburun, Aral murtdári joǵalıp ketip atırǵan hám kem ushraytuǵın túrlerge kiritilgen.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

- 1) Yu. Shodimetov “Social ekologiyaǵa kirisiw” Tashkent 1994-jıl
- 2) Vernadskiy “Biosfera” Moskhám 1967-jıl
- 3) G. A. Novikov “Osnohám obshey ekologii i oxrana prirodi”.
- 4) Sergeyiv “Injenernaya geologiya”
- 5) A. Xojaxonov “Átirap ortalıqtı qawipsizlik etiń” Tashkent “Ibn Sino” 1985-jıl
- 6) P. Baratov “Jer bolimi hám olkashunoslik” Tashkent “Oqitiwshi” 1990-jıl
- 7) A. Islamov “Ekologiya talım tárbiya”
- 8) R. Raxmetov Tashkent “Oqitiwshi” 1997-jıl
- 9) K. Hasanjonov “Ximiyalashtirish hám átirap ortalıqtı qorgaw”
- 10) Vernaskiy “Razmeshlinniy naturalis” Moskhám 1977-jıl
- 11) Novikov “Osnovi obshey ekologiya i oxrana prirodi” 1979 SP
- 12) A. Toxtayev “Ekologiya” Tashkent “Oqitiwshi” 1998-jıl
- 13) Z. Egamberdiyehám “Tábiyaat hám insan” Tashkent “Miyet” 1986-jıl
- 14) L. Alebekov “Tábiyaattı qorgaw hám tábiyiy resurslardan racional paydalanıw” Tashkent “Oqitiwshi” 1982-jıl

ҚУРЪОН ТИЛОВАТИНИНГ ОВОЗ ВА ОҲАНГ МАСАЛАСИДА УЛАМОЛАР ҚАРАШЛАРИ

*Раҳматов Иқболжон Иззатулло ўғли,
Ўзбекистон халқаро ислом академияси
“Исломишунослик ва ислом цивилизациясини
ўрганиши ICESCO кафедраси таянч докторанти*

Аннотация. Ушбу мақолада Қуръон тиловатида мобайнида овоз ва оҳанг илмининг аҳамияти, долзарблиги, унга оид илмий жиҳатлар ҳақида уламолар фикрлари ёритилади

Калит сўзлар. Қуръони карим, қироат, овоз, оҳанг, овоз тарбияси, овоз аппарати, овоз гигиенаси, оҳанг назарияси, нафас, вокал.

Қуръон қироатида “овоз ва оҳанг” масаласи катта аҳамиятга эга. Зеро, айнан мазкур жиҳатлар Қуръони Каримнинг таъсирчанлигини янада оширади, эшитувчиларнинг Қуръонга бўлган эътиборини янада жалб қилади, Қуръондаги турли маъноларнинг ҳар бирини ўзига хос тарзда янада таъкидлаб кўрсатишга хизмат қилади. Энг муҳими “оҳанг ва тараннум” савияси – қироат соҳибининг Қуръон тиловатида овоз билан зийнатлашга бўлган муҳаббат ва чанқоқлигини ҳам белгилаб беради. Чунки, Қуръонни ёд олиш ва Тажвид қоидалари асосида қироат қилиш қанчалик масъулият ва машаққат талаб қилса, унинг оҳанг тароватини юзага чиқариш, ёқимли садолар билан жилолантириш ва тараннум зийнатлари ила Унга зеб бериш ҳам шунчалик эътибор ва меҳнат талаб қилади.

Доктор Камал Башарнинг “Илму асват” номли асари тўрт бобдан иборат. Биринчи бобида “Овоз илмлари” ҳақида умумий маълумот, иккинчи бобда “Араб овозлари”, учинчи бобда “Араб тили фантикаси” ҳақида, тўртинчи бобда “тилшуносликда овоз илми ва унинг ўрни” каби махсус бўлимлардан иборат. Унда олимнинг “Фонетик тадқиқотлар миллий тилни тўғри ўрганишнинг энг яхши усулларида биридир. Бу уни илгари суриш ва сақлаш усулларида биридир. Талабалар, айниқса, дастлабки босқичларда, тилни талаффуз қилишда хатоликка йўл қўйиш ва уни тўғри бажариш усулидан четга чиқишга мойил. Бунинг сабаби шундаки, бу ўқувчилар турли минтақалардан келган ва турли хил ижтимоий муҳитларга тегишли. Уларнинг ҳар бири ўзининг маҳаллий шевасида ишлатадиган ўзига хос талаффуз одатларига эга”.¹

Достор Аҳмад Муҳаммад Салим аз-Завий “Холид ибн Аҳмат Роид илмул асват” рисоласида арабшунослик бу йўлда ИИ асрда ривожланди, бу илмларнинг ривожи Қур’они Карим тилига хизмат қилиш мотиви билан та’риф

¹Doktor Kamal Bashar. “Ilmu asvat” – 640 bet Dar g’orib lit tibati van nashr vat tavzi’Misr – Qohira 2000

ва таҳлил орқали фонетик мавзулар тилига хизмат қилиш, ўрганиш ва ўзлаштиришни ҳис қилиш еди. тилнинг товушларини яхши ўрганмасдан, уларни тўғри ижро етишни ўзлаштириб, уни оҳанг ва бузилишдан асрашга еришиб бўлмайди. Бу фонетик тадқиқотлар орасида Ал-Халил бин Аҳмад Ал-Фароҳидийнинг арабча товушларни ўрганиши ҳам бор, у фонетик тизимнинг аҳамиятини англаб етган ва “товушларни ўрганиш тилни ўрганиш учун зарурий муқаддима эканлигини тўлиқ англаган бу фаннинг соҳиби ва унинг илк кашшофидир. Ал-Халил ибн Аҳмад Ал-Фароҳидийнинг араб ҳарфларининг чиқиш йўллари бичинчи бўлиб аниқлаган ҳисобланиб, унинг ё‘л-ё‘риқлари билан Сибавайҳ ва бошқа араб олимлари ҳидоят қилганлар ва аъзоларни тавсифлашда умумлаштиришга мойил бўлганлар.²

Доктор Аҳмад Муҳаммад Қаддур “Асолату илм ал-асват” овоз илмига бағишланган китоб Ал-Халил бин Аҳмад Ал-Фароҳидийнинг “Ал-айн” китобининг муқаддимасини ўзига хос тарзда шархлаган. Унда кириш, Араблар орасида овоз илмининг пайдо бўлиши, овозни шакллантириш масалалари, овозга оид атамалар ўрганиш ва таҳлил қилишга қаратилган. Унда муаллиф “Фонетика фани араблар орасида замонавий сивилизация муҳитида вужудга келган ва бу фаннинг мақсади бошида амалий еди, чунки унинг алмашинуви ва маълумотлари араб грамматика, морфология, луғат ва бошқа адабий, танқидий ва риторик билимларнинг асоси бўлган. Замон тараққиёти бир томондан араб илмларида, иккинчи томондан еса Қуръон қироатларида тажвид илми пайдо бўлгунга қадар фонетик маълумотлардан фойдаланишни кучайтирди. Қуръон тиловатларига киритилган жиҳатлар ва бу илм соҳиблари тилшунос олимларнинг бу борадаги хулосаларини жиддий кузатиб бориш, илгари қўйилган асосларни сақлаб қолган ҳолда муаммоларни аниқлаб, бошқаларни ўзгартириш вазифасини қўйган”.³

Фаҳд бин Яҳё ал-Амморий “Зада қориу ал-Қуръан” асарида кўплаб тиловатга ва азон айтишга доир масалалар келтирилади. Мисол учун мақомат ҳақида “Ўзига хос оҳанг бўлиб, асли форсий бўлиб, қўшиқчиликда қўлланган, кейин араблар ше’р ва қўшиқчиликда қўллашган, кейин еса Қур’он ва азон чақиришда қўлланган”.

Қироатда товушларга тақлид қилиш ҳукми- агар у масҳара қилмоқчи бўлса, бу ҳаромдир, чунки масҳара қилиш ҳаром бўлиб, ғийбат тоифасига киради. Қасддан қилмаган бўлса, балки тасодифан содир бўлган бўлса, бу жоиздир. Ижрода тақлид қилиш жоиздир. Агар у шон-шуҳрат ва машхурилик

²Doktor Ahmad Muhammad “Asolatu ilm al- asvat” Dar al-fikr. 128 bet Damashq 1998.

³Fahd bin Yahyo al-Ammoriy “Zada qoriu al-Qur’an” 2021 Makka. Saudia Arabistoni. 106 b

учун сўров бўлса, унда бу жоиз эмас.⁴ Шу ўринда бир қатор илмий мулоҳазалар юзага келади. Масалан тиловат услублари ҳақидда фикр юритилар экан Шом ва Миср тиловат ёналишлари оҳанги билан кэскин фарқ қилиши илмий исботланган ва уламолар томонидан турли баҳсларга сабаб бўлган. Икки томоннинг бу борада ўқарашларини илмий аҳли қилиш вақтида томонлар бошқа томоннинг тиловат услубини мисол келтириши кузатилади ва аксар ҳолларда бу вақтда олимлар томонидан мисол келтирилиш ортиқча мад; харф сифатидаги камчилик; ҳаддан ортиқ мусиқий безак; тиловадаги оҳанг томонлама фарқларда баъзида бошқа томоннинг тиловатини ермак қилиш билан ўз фикрларини билдираётганларини гувоҳи бўламиз.

Профессор Мустафо Абдуллоҳ Иброҳим Тантавийнинг “Танмия ал-ваъй ас-совтий мадхул литаълим тилавати ал-Қуръан ал-Карим” асарида Қуръон ижросининг овози, унинг тушунчалари, унсурлари ва унга нисбатан олимларнинг қизиқишлари ҳақида ҳам тажвид қоидаларида инсон овоз сифатларига бағишланган кенг тушинчалар мавжуд. Қуръон тиловати уламолари Қуръон тиловатида инсон овоз ижросини яхши қиладиган бир қанча унсурларга йўл-йўриқ кўрсатиб, агар ўқувчи уларга риоя қилса унинг овози истаганидай гўзал чиқишини таъкидлашади. Абу Амр Ал-Данининг фикрича Қуръоннинг яхши ижросини ва гўзал овоз баёнотини тушунтириб, шундай дейди: “Тажвид ва уни тарк етиш ўртасида жағнинг ҳаракатларига боғлиқ”лигини айтади.⁵

Абу Абдуррахмон ибн Жамол ибн Иброҳим ал-Қарш “Зада ал-муқрин асна тилава ал-Китаб ал-мубин” асарида Қуръон тиловатидаги лаҳнларнинг турли кўринишлари ҳақида тажвид қоидалари мисолларида олим фикр юритади. Асар икки қисмдан иборат бўлиб унда Қуръони каримнинг граматик жиҳатлари ҳам тажвид қоидалари билан боғлиқ ҳолда таҳлил қилинади.

Али ибн Муҳаммад ибн Синан “Ал-Бурҳан фи маъна ат-тажвид ва ат-тағонни би ал-Қуръан” асари 1993 йил Мадина шаҳрида ёзилган уш бу асар саҳиҳ ҳадисларда учрайдиган тиловатлардаги гўзал овозда ўқиш ҳукми, унинг жоиз ва ножоизлиги, турли маросимларда, масжид имомлари билан намозда, Қуръон зиёфат ҳамда турли хил тадбирлардаги бидъат амаллар ҳақида фикр юритади.

Абдул Али ал-Масъул “Ал-Ийдох фи илм ал-қироат” 2004-йил Марокашда-Важда шаҳрида ёзилган ушбу асарида Қуръон ўқиш тарифи, услублари, етти ва ўн қироатлар ҳақида турли тиловат услублари,

⁴Fahd bin Yahyo al-Ammoriy “Zada qoriu al-Qur’an” 2021 Makka. Saudia Arabistoni. 106 b

⁵ Profssor Mustafo Abdulloh Ibrohim Tantaviy. Tanmiya al-va’y as-sovtiy madxul lita’lim tilavati al-Qur’an al-Karim. Qirol Fahd milliy kutubxonasi Misr – 2015.

талабаларнинг бу борада юқори малакага еришишлари учун турли услублар келтирилади.

“Ақвал ас-сиқот фи ҳукм қироат ал-Қуръан би ал-мақомат” китоби Аҳмад бин Фатҳий ал-Букайрий қаламига мансуб бўлиб унда мақомотлар таърифи, мақомотлар билан тиловат қилиш ҳукми, оҳанг билан ўқишнинг турли услублари, макруҳ ёки бидъат ҳолатлари ҳақида илмий далиллар келтирилади.

Шоз қироат турларининг асосчиларидан бири Ҳасан Басрий тиловат борасида айтади: “Қуръон амал қилиш учун нозил қилинган еди, одамлар унинг қироатини амал қилиб олдилар”.⁶

Охирги пайтларда кенг тарқалган ва фикҳдан тушунчаси бўлмаган қорилар орасида бу билан чалғиган ва кўпчилик бунини ётибордан четда қолдирган бидъатлар орасида Қуръонни тарозига қараб ўқиш бидъати ҳам бор. Ва бу мусиқий ритмлар "вокал тарози" ёки "оҳанглар" деб аталади.

Абдулмуҳсин ибн Муҳаммад ал-Қосим “Ат-тахзир мин ат-такаллуф фи қироат ал-Қуръан ал-карим“ 2022 – йил Мадина шаҳрида ёзилган ушбу асарида қироат турларида учрайдиган турли хил такаллуфлар борасида ва Пайғамбар а.с, хулофои рошидинлар, саҳобалар ва уламоларнинг тиловат усуллари ҳақида турли манбалар келтирилади.

Али ибн Саид ал-Ғомид ал-Маккий “Ал-лаҳн фи қироат ал-Қуръан ал-карим” асари тиловатда оҳанг турлари, чегараси, суннатга боғлиқлиги, оҳангда муболаға бўлиши ҳақида жуда қизиқарли манбалар келтирилади. Асарнинг катта қисми ҳадислар орқали мисол келтирилади.

Абу Муҳаммад Тоҳир ас-самовийнинг 2021-йил “Ҳукм қироат ал-Қуръан ли ал-жунуб” асарида еркак ва аёлларнинг жунублик вақтида Қуръон тиловати ҳақида ат-Термизийнинг саҳиҳ ҳаислар тўпламлари орқали далиллар келтирилади.

Шайх Бин Ҳанафийя ал-Абидиннинг “Ҳукм қироат ал-Қуръан жамаат” асарида Қуръон тиловатининг жамоавий ўқиш, услублари, ундаги учрайдиган турли муаммолар ва ундаги нуқсонлар ҳақида кенг фикр юритилади. Овозни аниқ тинглаб таълим олинишига, унинг жиддий саналишига ётибор қаратилади.

⁶Muhammad Ibn al-Jazariy “Talbis iblis”.

Абдулазиз ибн Али ал-Ҳазбийнинг 2010 – йилда ёзилган "Лаҳн ал-қовл" асарида инсон овози билан боғлиқ турли хиллик, дуода, азонда оҳанглардан фойдаланиш масалаларига қаратилади.

Имом Муҳаммад ибн Муҳаммад ибн Аҳмад ан-Набавий ан-маликий омонидан 2008 – йилда ёзилган "Рисала фи лаҳн ал-қурро" асарида кўплаб лаҳн турларига урғу берилади. Мисол учун "...техник жиҳатдан оҳандан фойдаланиш оқибатида қориннинг қироат пайтида грамматик, интонация ва ижро қоидаларини бузишига ёки томонларни аралаштириб юборишига, бу оҳанг талаффуз ма'носининг бузилишига олиб келиши мумкин".

Ториқ Муса Муҳаммад Насрининг 2020 йилда ёзилган "Ал-Қуръан ал-карим ва лаҳн жалий инда ат-тилават" рисолада тиловат вақтидаги ҳарфларни хато айтиш масалаларига қаратилади.

Америкалик олима Кристиан Нелсон ўзининг илмий ишларида Қуръон тиловатида гўзал оҳанглар яширинганини, мусиқий ритм борлигини, таҳлилларда диний соҳа вакиллариининг мусиқий ибораларни ишлатишда аксарият ҳолларда тортинишларини фикр қилади. Олима Миср тиловат усталари билан биргаликда тадқиқот амалиётларини олиб борганлигини таъкидлайди.

Достор Али ибн Сулаймон ал-Абид "Ал-важиз фи улум ал-Қуръан ал-азиз" Дар ат-тадмурийя нашри 2010 - йил Саудия Арабистонининг Ар-Риёд шаҳрида чоп етилган ушбу асар 25 та бўлимдан иборат бўлиб, Қуръон нозил бўлиши ва сабаблари, Қуръон илмлари, тиловат одоблари, тиловат қилиш ҳамда уни ешитишниш фазли ҳақида юқори даражада ёзилгандир.

"Ал-фатҳ ар-раббоний фи ҳукм қироат ал-Қуръан би алҳан ал-ағоний" асари Абу Аҳмад Носир бин Абдуллоҳ бин Аҳмад Абу Ғозалга тегишли бўлиб унда Қур'он тиловати, гўзал овоз Аллоҳнинг неъматини еканлиги, мақомат, оҳанг ҳақида ва булар ҳақида бир неча олимларнинг фикрлари, Қуръон тиловатида овозни гўзаллаштириш ҳақида турли фикрлар жамланган асар ҳисобланади. Мисол учун "Фалон қори... Абдо ал-Ҳамулий ё'лидан боради, фалон қори... мусиқа даҳоларини тинглайди, ўқиш ё'лини улардан олади. Қуръонни шундай куйлайдики, уларнинг баъзилари уд, гитара ёки пианино чалиб Қуръон ўқийдилар. Улар қўшиқчиларга ўхшаб, улардан ибрат оладилар, ўз услубларидан бир заррача ҳам оғишмайдилар, шунинг учун Раҳмоннинг сўзларини шайтоннинг сўзларига ўхшатадилар, қироатни тавозедан ўйин - кулгу, шодликка айлантирадилар.⁷

⁷Abu Ahmad Nosir bin Abdulloh bin Ahmad Abu G'ozal "Al-fath ar-rabboniy fi hukm qiroat al-Qur'an bi alhan al-ag'oniyy"

“Бу даврда Қуръонни чолғу асбобларида ёзишни талаб қилганлар ва уни муסיқий талқин қилганлар ҳам бўлган” дейилади мазкур асарда. Яъни бунда тиловатни муסיқий белгилар ёрдамида тизимлаштириш, уни маълум бир тартибга солиш ҳақида гап боради.

“...фалон қори мактаби ва фалон қори мактабида қорилар сика мақоми билан ўқийди, иккинчиси сибо мақомида ўқийди, учинчиси еса ҳижоз билан ўқийди. Қорининг биринчи навбатда тиловатни қарор (овознинг қуйи жарангидан) бошлаб, жавоб (юқори жаранг қисми) билан тугайдиган маълум бир мақомни ижро этиш ва унинг босқичларини босиб ўтишдир.

Қуръон қорининг асосий ғамхўрлиги барака олиш бўлди, аслида, фалон қори мактаби ва фалон қори мактаби қори сика билан ўқийди, иккинчиси сибо билан ўқийди, учинчиси еса ҳижоз билан ўқийди. Қорининг биринчи мақсади қарордан бошланиб, жавоб билан тугайдиган маълум бир мақомни ижро этиш ва унинг босқичларини босиб ўтишдир

Абу Мусо ал-Ашъарий розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам айтдилар: “Қуръон ўқиган мўмин ситрон дарахти мисолидир, унинг ёқимли ҳиди ва ёқимли таъми бор.

Ат-тибъан фи адаб ҳамлат ал-Қуръан” Имом Абу Закарийя бин Шараф Ан-Нававий ад-Димашқий томонидан Қуръон тиловатининг фазилати ва унинг маъноси, ҳар бир Қуръон ўқувчиси ва Қуръон ўқитувчиси учун ёзилган қўлланмадир. Тиловатнинг одоблари, унинг ҳурмати, ўқитувчи ҳар бир ўқувчидан таълими учун пул олмаслиги яъни савоб учун, ажр ва ризо учун ўқитиши ҳақида мисоллар келтирилади. Қуръон тиловати вақтида кулиш, йиғлаш, ҳар хил ҳис туйғуларга берилишнинг чегаралари ҳақида турли мисоллар келтирилади.

“Ал-ихтирос фи ал-Қуръан ал-карим” доктор Ҳанан бинту Қосим ибн Муҳаммад ал-Унзий томонидан ёзилган асарда Қуръон тиловати одоблари, тиловатда еҳтиёткор бўлиш ҳақида турли еслатмалар келтирилади.

“Масаил мухтарот фи ат-тажвид ва ал-қироат” асарида китоб ғояси Ислом имомлари ўзларидан олдинги даврлардан бери ғамхўрлик қилган Қуръон ижроси тизимини сақлаб қолишга интилишдан келиб чиқади. Ушбу тизимни сақлаб қолиш ва уни хатолардан ҳимоя қилиш тажвид илмида таснифлашнинг энг муҳим мотивларидан бири еди. Ўқишни тақдим этиш ва қироатни тўғрилаш амалдаги суннат еканлиги ижро аҳли томонидан қабул қилган ва асрлар давомида санъат аҳли ўртасида назорат ва ишлашни талаб қиладиган муаммолар сақланиб қолган. Имомларимиз бу ишнинг аҳамияти ва жиддийлигини ерта ҳам, кеч ҳам ҳис қилганлар ва бу ҳақида Абду ал-Ваҳҳоб

Қуртубий айтган: "-Уни ўқиганларнинг кўплари ўз сўзларини тузатишга еътибор бермаганлар, мен яширин оҳангда жуда кўп нопокликларни кўрдим ва улар уни лойқалигидан филтрлашни еътиборсиз қолдирдилар, кўшимча равишда мен қисқача ёзмоқчиман мақолада мен оҳангнинг тилдаги маъноси ва унинг одатдаги ҳақиқатини еслатиб ўтдим. Ва тавозе билан мен одамларни қироатни яхшилашга ундаб, ундан яхши қилишларини айтиб ўтаман".⁸

Фатҳ ал-Холининг "Қоваид ат-тартил ал-муяссар" асарида тажвид қоидалари ва Қуръонни тартил билан тиловат қилиш ҳақида бўлиб асарда "Тартил" сўзига шундай таъриф берилади: "Муқаддас Қуръони каримнинг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга нозил қилинганидек, диққат ва секинлик билан ўқиш ва тиловат қилиш, тажвид қоидаларига амал қилиб, унлилар ҳарфлар ва ундош ҳарфларни аниқлаштиришдир."

⁸Adnan bin Abdurrohman al-Urdiy. Masail muxtarot fi at-tajvid va al-qiroat. BAA. 2017.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI RIVOJLANISHIDA TASVIRIY FAOLIYATNING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK TADQIQOTLARDA O'RGANILISHI

Aziza Yusupova

Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

Maktabgacha ta'lim yo'nalishi magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni tasviriyl faoliyatini rivojlanishida pedagogik hamda psixologik tadqiqotlarda va adabiyotlarda o'rganilganligini tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: tasviriyl faoliyat, texnologiya, estetik tarbiya, idrok, tafakkur, ong, ahloqiy tarbiya, estetik tarbiya.

KIRISH

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda tafakkurning tahlil va sintez, taqqoslay bilish kabi uquvlari hali sust rivojlangan bo'ladi. Qurilish materialari yordamida o'tkaziladigan o'yinlar esa bolalarning tafakkurini, ijodiy qobiliyatini o'stiradi.

Maktabga bolalarni tayyorlashda tasviriyl faoliyat katta ahamiyat kasb etadi. rasm, loy, qurish yasash materiallari bo'yicha bilim, malakalarini egallash maktabda tasviriyl faoliyat darslari va mehnat darslarini muvaffaqiyatli egallashlariga asos bo'ladi. Ularni o'quv faoliyatiga tayyorlaydi. Pedagogni tinglashga, uning ko'rsatmalarini bajarishga o'rgatadi. Oldiga qo'yilgan vazifani hal etishda uning asosiy va muhim hal etish yo'llarini izlab topish bu o'quv faoliyatning asosiy sababchilaridan biridir. Tasviriyl faoliyat jarayonida o'z ishini nazorat qilib borish, maktabda vazifalarni bajarishda ham rol o'ynaydi. Shuningdek bola tasviriyl faoliyat jarayonida psixologik jihatdan ham tayyorlanib boradi. Maktabda qiziqishga xohish, yangiliklarni bilishga intilish, maqsad sari intilish, tartibli holda shug'ullanish va shu kabilar rivojlanadi. Shunday qilib, tasviriyl faoliyat jarayonida olgan bilim, ko'nikma, malakalar bolalarni maktab hayotiga tezda kirishib ketishiga asos bola oladi [1].

ADABIYOTLAR TAHLILI

Arastu kishilik tafakkuri tarixda birinchi bo'lib ruh va jon tananing ajralmas qismlari ekanligi g'oyasini ilgari surdi. Shu sababli ham Arastu psixologiya fanining otasi sifatida talqin qilinadi. "Psixologiya", ya'ni jon haqidagi fan so'zi (yunoncha "psyche" – ruh, jon, "logos" – fan, ta'limot ma'nosini anglatadi) bizning davrimizda ham saqlanib qolgan.

"Tibbiyotning otasi" Gippokrat (er.av. 460–377-yy.) tafakkur va sezgi organi miya ekanligini ta'kidlaydi. Uning yozishicha: "Mana shu qism bilan biz fikrlaymiz,

yaxshi va yomonni ajratamiz, tanamizning mana shu qismi bilan ko‘ramiz. Miya sog‘ holatda bo‘lgandagina biz sog‘ fikrlaymiz”. Gippokratning ishlari orasida eng katta shuhrat keltirgani temperament haqidagi ta’limotdir.

Uyg‘onish davrining buyuk rassomi va olimi Leonardo da Vinchi (Leonardo di ser Piero da Vinci, 1452-1519) tasviriy san’atni o‘qitish metodikasi rivojlanishiga katta ta’sir ko‘rsatgan. U o‘zining “Трактат о живописи” nomli ishida rassomlikni jiddiy ilmiy fan sohasi deb qaraydi. U ko‘p yillar davomida anatomiya faniga tayangan holda kishi a’zolari o‘rtasidagi mutanosiblik qonuniyatlarini ishlab chiqqan. U “Законы живописи” nomli asarida: “Yoshlar, ilm-fanda o‘zlarini sinamoqchi bo‘lsalar, avvalo rasm chizishni mukammal bilmoqlari lozim” degan edi.

Buyuk donishmand Aristotel bolalarning dunyoqarashining shakllanishida san’atning o‘rniga alohida e’tibor qaratib, tasvirlash, rasm chizish mashg‘ulotlari bolalarning har tomonlama rivojlanishiga turtki bo‘lishini ta’kidlab o‘tgan. Bu g‘oyani moziyning ilg‘or pedagoglari Ya.A. Komenskiy, I.G. Pestalotssi, F. Frebel kabilar ham ilgari surganlar.

Tasviriy san’atni o‘qitishni takomillashtirishda Uyg‘onish davrining nemis rassomlaridan Albret Dyurer (Albrecht Durer, 1471-1528) ning xizmati katta bo‘ldi. U birinchi bo‘lib rasm ishlashni yengillashtirish uchun geometrik metodni o‘ylab topdi. Uning fikricha, har qanday buyum, narsalar asosida geometrik jism shakli yotadi. Shuning uchun u yoki bu narsalarni tasvirlashda avval geometrik jism shakli chizib olinishi lozim, keyin ular umumlashtirilib, haqiqiy tasvir hosil qilinadi yoki notyurmort rasmini chizishda modelni iloji boricha eng umumiy chiziqlarga ajratib, chizib olish kerak. Umuman, estetik tarbiya - faqatgina soddalashtirilgan, biror-bir bolalarga xos bo‘lgan san’atni o‘qitishdan iborat, deb tushunish xatodir.

Tasviriy san’atning hamma umumiy ta’lim maktablarida o‘qitilishining foydali ekanligi buyuk chex pedagogi Ya.A.Komenskiy (1592-1670) tomonidan uning «Buyuk didaktika» asarida rivojlantirilgan.

Angliyada bolalar psixologiyasi yo‘nalishining asoschisi, taniqli ingliz psixologi Jeyms Selli (James Sully 1843-1923), “Очерки психологии детства” (1895) risolasida bola rivojlanishining asosiy qoidalarini bayon qilib, bolaning tasviriy faoliyatini chuqur o‘rgangan olim sifatida tanilgan. Jeyms Selli bola rasm chizish malakalarini rivojlanishining uch bosqichini ta’riflaydi:

- birinchi bosqich bolaning chizgan rasmlari shaklsiz tasvirlardan tashkil etishdan,
- ikkinchi bosqich boshlang‘ich chizmalı-sxematik, ya’ni g‘oyaviy ramziy chizmadan,
- uchinchi bosqich endi bola tabiatni taqlid qiluvchi tabiatshunos, garchi u ko‘pincha tabiatda uchramaydigan narsani aks ettirsa ham, masalan, otda o‘tirgan chavandozning ikkala oyog‘ini oldiga chizishdan iboratligini tasvirlaydi.

Italiyalik san'atshunos Richchi Korrado (Ricci Corrado, 1858-1934), "Дети художники" (1887) asarida bolalar rasmlarini psixologik tahlil qilgan muallif edi. Bolalarning ko'plab rasmlarini o'rganib, ular san'atining o'ziga xosligini tavsiflaydi. U o'z tadqiqotlariga asoslanib, bola rassomdek chizmaydi, degan xulosaga keladi, lekin uning xotirasida aniq nimaning yaratilganini yetkazadi. Bolalarga rasm ishlash texnikasini maxsus mashqlar tizimi orqali o'rgatish g'oyasi birinchilardan bo'lib italiyalik san'atshunos Korrodo Richchi tomonidan qo'llab-quvvatlangan bo'lib, ularsiz hatto kattalar ham bolalarning bilim saviyalari darajasida qolishi mumkinligini ta'kidlagan.

Akademik VM. Bexterev (1857-1927) o'zining "Первоначальная эволюция детского рисунка в объективном исследовании" nomli ilmiy risolasida qanday bo'lmasin, insoniyat hayotida ibtidoi davrdan san'atning rivojlanish qonuniyatlari va bolalar rasmlari rivojlanishining umumiy xususiyatlari bir xil ekanligini, ular chizgan rasmlarni tahlil qilish asosidagi ko'plab dalillarni keltirib, ularning rasmlarini bosqichma-bosqich evolyusiya qilish masalasini o'rgangan. V.M. Bexterev bolaning qalamni to'g'ri ushlab turish va undan foydalanish qobiliyatiga katta ahamiyat bergan. Bolalar chizgan rasmni o'rganishga bag'ishlangan asarida, u shunday yozgan edi: "Bola chizgan rasmning dastlabki evolyusiyasini o'rganish uchun, eng boshidanoq, bolaning qalamni to'g'ri ushlash qobiliyati paydo bo'lishi bilanoq, unga uch barmoq o'rtasida qalamni to'g'ri tutishga o'rgatish kerak".

Professor Frans Chijek (Frans Chizhek, 1865-1946) ilk bor 1897 yilda Vena dekorativ va amaliy san'at maktabi qoshida birinchi badiiy sinfini ochgan. Unda 4-14 yoshgacha bo'lgan bolalar shanba kunlari qatnashgan. Dars mashg'ulotlari mutlaqo erkinlik tamoyili asosida qurilgan bo'lib, sinfda tartib yo'q edi. Bolalar xohlagan vaqtda kelib-ketishlari mumkin edi. Turli yoshdagi bolalar o'zlari tanlagan yo'nalish bilan shug'ullanib, o'zlarining tasavvurlari asosida darsni o'zlashtirardilar: kimdir chizar, kimdir kashta tikar, kimdir yog'och kesish uchun taxta yasar edi. Professor bu haqida: "Mening usulim har qanday bosimdan xalos, menda reja yo'q. Bolalar bilan oddiydan murakkabga qarab boramiz. Bolalar xohlagan narsalarini, ichki intilashlari doirasidagi narsalarini qilishlari mumkin". U shu usul asosida bolalarga rasm chizishni o'rgatgan buyuk pedagog bo'lib tarixda iz qoldirdi.

Yuqorida keltirlangan ma'lumotlarga ko'ra ikki xil yondashuv qo'llanilganligini ko'rish mumkin. Birinchidan F.Chijek didaktikaning oddiydan murakkabga prinsipiga amal qilgan. Ikkinchidan, badiiy ta'limda 20 asrning boshlarida qo'llanilgan. "Erkin ijod" g'oyasiga amal qilingan, ya'ni bola o'zi hoqlagan ish bilan shug'ullangan. Bir qarashda bu yondashuv bolani individualligini to'laqonli e'tiborga olish imkonini bersada, zamonaviy pedagogikaning kompleks yondashish prinsipiga mos kelmaydi.

Frank Chijek bu usuli bilan tarixda "Chijekning metodi" bolalarni rasmga o'rgatish novator usulini o'rgatgan inson bo'lib tanildi va uning asoschisi hisoblanadi.

Professorning ushbu innovatsion usuli yevropa, AQSH, Hindiston va Yaponiyada erkinlik tamoyiliga asoslangan badiiy sinflarida keng joriy etilib, hozirgi kunda ham o'z kuchini yo'qotmagan. Shuningdek, Frank Chijek 1890 yilda "Bolalar rasmi" atamasini kiritgan, ammo atamaning umumiy e'tirof etilgan ta'rifi bo'lmagan.

Fransuz faylasufi Didro, bundan qariyb 300 yillar avval: "Qaysi bir mamlakatda rasm chizishni o'qish-yozish kabi bilsalar edi, bu mamlakat barcha sohalarda har qanday mamlakatni quvib yetadi va ortadi", degan edi. Har bir shaxsning grafika bilimiga ega bo'lishi uning o'ziga ham, jamiyatga ham suvdek zarurligi bugungi kunda ham o'z kuchini yo'qotmagan.

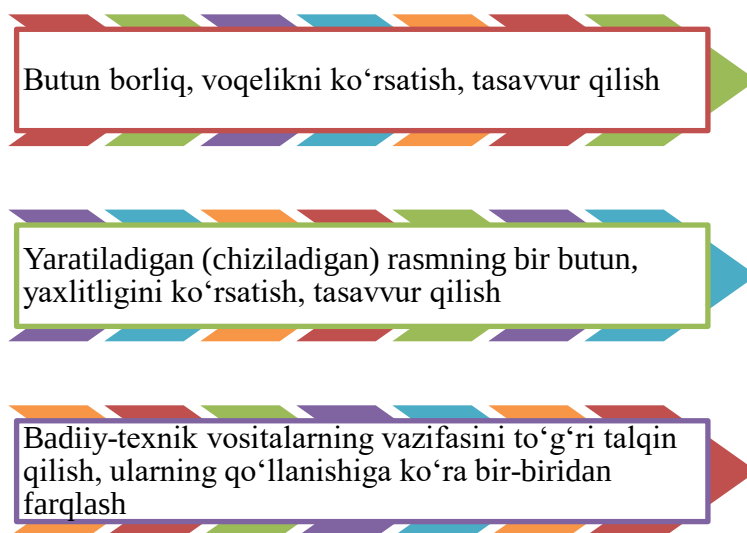
Filadelfiyadagi badiiy ishlab chiqarish maktabining direktori, akademik Liberti Tedd qo'lning chaqqonligi, uning harakatchanligini tasvir mazmunini ifodalashning muhim sharti sifatida qaragan. Uning fikrini qo'llab-quvvatlagan holda ta'kidlash joizki, qo'lning chaqqonligi rasm ishlash texnikasini egallash, keng ma'noda bolalarda tasviriy savodxonlik elementlarini shakllantirish, ko'pgina faoliyat turlaridan asqotadigan rassomlik mahoratini rivojlantirish uchun zarur. Shularni e'tiborga olgan holda Liberti Tedd rasm chizishda qo'l harakatlari uchun maxsus mashqlar tizimini ishlab chiqdi. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun mo'ljallangan bu mashqlarni bolalar jon-dillari bilan bajaradilar.

Ayrim olimlarning fikricha, bolalarning tasviriy faoliyatlariga kattalarning aralashuvi mumkin emas. Bunda o'quvchilarning o'ziga xos qobiliyatlari o'z ta'sir kuchini yo'qotishi mumkin, deb hisoblaganlar. Bu ta'limot "erkin badiiy tarbiya" deb atalib, XX asrning boshlarida umumiy o'rta ta'lim tizimidagi "Rasm" (hozirgi "Tasviriy san'at") darslariga tatbiq etishga urinishlar ham bo'lgan. Bir guruh pedagoglar, xususan, K.M.Lepilov, Y.V.Rezigroev, V.I.Beyerlar bolalarga ta'lim berishda rasm chizish texnikasini o'rgatishni ma'qullaganlar. Bolalarga ta'lim berishda rasm chizish texnikasini o'rgatishga qarshi bo'lgan olimlarga javob tariqasida K.M.Lepilov shunday deb yozadi: "Ba'zi bolalar - tugal rassomlardir, deb aytishadi. Agar ana shu nuqtayi nazardan qaraydigan bo'lsak, meningcha, ularni umuman o'qitish kerak emas. O'z holiga tashlab qo'yilgan bola ma'lum bo'sag'ada turib, o'zlari uchun aniq, sevimli bo'lgan mavzu va chizmalarda to'xtab qoladilar, ilgari ketmaydilar. Boshqa tomondan ular grafik savodxonlikka ega bo'lmaydilar". Bolalarni nimagadir o'qitish kerakligi haqidagi fikrni rivojlantirar ekan, u rahbarning bolalarni har xil materiallarning o'ziga xos xususiyatlarini egallashlari, ular bilan ishlash ko'nikmalarini o'zlashtirishlariga yordam berishi lozimligini ta'kidlaydi. Masalan, bolalarning qo'lga mo'yqalam, bo'yoqni berib, ular bilan ishlash va bo'yoqlarni qanday aralashtirish, qog'ozga surtishni, albatta, uning texnikasini bilgan mutaxassis amaliy ko'rsatishi va jarayonni izohlashi lozim.

R.Myuller badiiy tarbiyani yaxlitligicha yaxshilash ishlarini va jumladan tasviriy faoliyatni rivojlantirish imkoniyatlari haqidagi masalani tahlil qilib, buning uchun bolalar bilim, malaka, iqtidorlikni doimo uyg'unlikda egallashi kerak, degan

xulosaga keladi. Bu uyg'unlikka muallif bolalarning ko'rganlarini tasvirlashni bilishi qobiliyat sifatida e'tirof etadi. Tasvirni hosil qilish uchun bolalarda narsalar va atrof-muhitdagi hodisalar haqidagi tasviriy xususiyatlarini, kuzatuvchanliklarini rivojlantirish, predmet va hodisalardagi muhim ahamiyatga ega bo'lganlarini ajratish, u yoki bu predmetning o'ziga xos xususiyatlarini eslab qolishning uddasidan chiqish zarur. Ana shu asosda bolalarda nimalarning rasmini chizish lozim bo'lsa, shuni tasavvur qilishga intilish sifatlari shakllanadi. R.Myuller fikricha, yuqorida aytib o'tilgan komponentlarni tasvirlash uchun qobiliyatni rivojlantirishning o'zi yetarli emas. Bola muayyan tasvirni hosil qilishni uddalay olishi uchun, u texnika va materiallarni, bo'yoqlarning qo'llanilishini badiiy-texnik usulini va ulardan foydalanish tartibi, texnikasini bilishi lozim. U shuningdek, bolalar qo'l harakatlarini o'rganib, bilib olishi, ularni boshqarishni o'rganishi kerak, deydi. Chizish texnikasi va usullarini bilish va ularni qo'llay olish bolalarni ifodali vositalardan foydalanishga yordam berishi lozim.

Tasviriy faoliyatni o'rganib, bilib olish uchun deyarli yaxshi namuna bo'ladigan bu yo'lni nemis pedagog olimlaridan biri Regel ham e'tirof etgan. U badiiy tasvir muammosining uchta tomonini aniqlagan

Badiiy tasvir turlari

Nemis olimi R.Mayne bolalar ijodini real san'at nuqtai nazaridan qarab, bolalarning tasviriy faoliyat malakalarini egallab, o'rganib bilib olishlarini rivojlantirish ularning badiiy-texnik qobiliyatlarini shakllantirishning muhim shartidir, deb hisoblaydi. U unga tasviriy harakatni kiritib, ular maqsadga qaratilgan faoliyat jarayonida rivojlanishini ta'kidlaydi. Nemis pedagogining fikricha, bolalardan harakatlarning yuqori maqsadga yo'naltirilganligi va faoliyatning onglilik darajasiga erishish uchun ularning oldiga mazmunli, ta'sirchan va asosli talab, vazifalarni qo'yish kerak. Badiiy ijodda oxirgisini rivojlantirish uchun kichik yoshdagi bolalar oldiga qiziqarli va muayyan harakatlarni bajarishni talab etadigan

keng miqyosdagi vazifalarni qo'yish maqsadga muvofiq. Tasvirni yaratish jarayonida bola bilan maslahatlashib olish mumkin, diqqatni ishning o'xshashligiga, shuningdek, ularni bir necha bor qaytarilishiga ongli ravishda e'tibor berishini talab qilish lozim. Bolalar shu yo'l orqali o'zlarining harakatlarini ko'rib, nazorat qilishni o'rganadi [2].

Maktabgacha yoshdagi bolalik - bu inson hayotidagi asosiy bilim, ko'nikma va ko'nikmalarni o'zlashtiradigan, uning shaxsiyati va intellekti shakllanadigan davr. Eng muhim ruhiy yangi shakllanishlar orasida fikrlash bor davrdir. Uning yordami bilan bola o'zini va uning atrofidagi dunyoni bilib oladi. Erta yoshdagi bolalar erta maktabgacha yoshdagi fikrlashning vizual-samarali turi bilan tavsiflanadi, vizual-majoziy tip shakllanadi, kattaroq maktabgacha yoshda esa bolada og'zaki-mantiqiy fikrlash turi ochiladi (garchi majoziy fikrlash); yetakchi bo'lib qoladi). Bolaning tafakkurining rivojlanishi tajribaga bog'liq, shuning uchun bolaga dunyoni iloji boricha kengroq ko'rish imkoniyatini berish, shuningdek fikrlash qobiliyatini o'rgatish juda muhimdir.

XULOSA

Maktabgacha yoshdagi bolalar psixik taraqqiyoti nazariy jihatdan chuqur o'rganiladigan, amaliy jihatdan esa ulkan ahamiyatga ega bo'lgan mavzulardan biridir. Bolalarning rivojlanishi, xususan, ularning tasviriy faoliyatga bo'lgan qiziqishi va bu faoliyatni o'zlashtirish darajasi, nafaqat ijodiy qobiliyatlarini, balki psixologik rivojlanishlarini ham ta'minlaydi.

Tasviriy faoliyat bolalarning shaxs sifatida shakllanishida asosiy o'rinlardan birini egallaydi. Bolalar rasm chizish, bo'yash, turli shakllarni yaratish orqali o'zlarining his-tuyg'ularini ifodalaydi, dunyoqarashlarini kengaytiradi va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi.

FOYDALANILGAN ADAIYOTLAR RO'YXATI

1. N.Yusupova, M.U.Hamidova, N.Q.Abidova, M.Yu.Pardayeva Tasviriy san'at va qo'l mehnatiga o'qitish maxsus metodikasi. -T.: "Fan va texnologiya", 2018, 256 bet
2. Nurmatova M.Sh. Xasanova Sh.T. "Rasm buyum yasash va bolalarni tasviriy faoliyatga o'rgatish metodikasi" Cho'lpon, T. 2010 y.
3. Сакулина Н.П., "Рисование, лепка аппликация в детском саду", 1955 г., с.168
4. Eralieva O. «Maktabgacha katta yoshdagi bolalarning tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish» Tadqiqot jurnali, 2023y.

CHANGES IN URINE IN URINARY STONE DISEASE

Raxmonov Baxrom Baxtiyorovich*Fergana Public Health Medical Institute*brakhmonov96@gmail.com

Annotation: Urinary stone disease, also known as urolithiasis, is characterized by the formation of stones (calculi) in the urinary tract due to the crystallization of minerals. This condition affects the kidney, ureters, bladder, and urethra, leading to significant alterations in urine composition. Common changes in urine associated with urinary stone disease include altered pH levels, increased concentrations of calcium, oxalate, uric acid, or cystine, and reduced levels of citrate and magnesium, which are natural inhibitors of stone formation. These changes can also lead to hematuria, pyuria, and urinary tract infections. Understanding these alterations is critical for diagnosis, prevention, and treatment.

Key words: urinary stone disease, urolithiasis, urine composition, stone formation, crystallization, calcium oxalate, uric acid, citrate, magnesium, hematuria, pyuria, urinary tract infection

Urinary stone disease, or urolithiasis, is a prevalent medical condition characterized by the formation of stones (calculi) within the urinary tract, including the kidneys, ureters, bladder, and urethra. These stones result from the crystallization and aggregation of minerals and other compounds in urine. The condition affects millions of people worldwide and is associated with significant morbidity, impacting the quality of life of affected individuals. Understanding the changes in urine composition in urinary stone disease is essential for accurate diagnosis, effective prevention, and targeted treatment strategies.

1. Urine Composition in Urolithiasis

The primary changes in urine in individuals with urinary stone disease are alterations in its chemical and physical properties. These include changes in pH, increased levels of stone-forming substances, and decreased concentrations of inhibitors that prevent stone formation.

pH Levels: Urinary pH is a critical factor in the formation of different types of stones. A persistently acidic pH favors the crystallization of uric acid and cystine stones, while an alkaline pH is conducive to the formation of calcium phosphate and struvite stones.

Calcium Levels: Hypercalciuria, an increased concentration of calcium in urine, is one of the most common risk factors for stone formation. Excess calcium binds with oxalate or phosphate to form insoluble crystals, which eventually aggregate into stones.

Oxalate Levels: Elevated urinary oxalate (hyperoxaluria) contributes to calcium oxalate stone formation. Oxalate is derived from dietary sources and metabolic processes, and its excessive excretion increases the risk of crystallization.

Uric Acid Levels: High levels of uric acid in urine (hyperuricosuria) can lead to uric acid stones. Uric acid is a byproduct of purine metabolism and is influenced by diet and genetic predisposition.

Cystine Levels: Cystinuria, a rare genetic disorder, results in excessive excretion of cystine, a poorly soluble amino acid, predisposing individuals to cystine stone formation.

Inhibitors of Stone Formation:

Citrate and magnesium are natural inhibitors that prevent crystal aggregation. Hypocitraturia (low citrate levels) and hypomagnesuria (low magnesium levels) reduce the urine's ability to inhibit stone formation, increasing the risk of urolithiasis.

2. Physical Characteristics of Urine

Cloudy or Discolored Urine:

The presence of stones can cause hematuria (blood in urine), resulting in pink, red, or brown discoloration. Additionally, cloudy urine may indicate pyuria (pus in urine) due to an associated infection.

Urine Volume:

Low urine output (oliguria) or dehydration significantly increases the risk of stone formation by concentrating stone-forming substances. Maintaining an adequate urine volume through proper hydration is crucial for prevention.

3. Associated Urinary Tract Infections (UTIs)

Urinary stones can predispose individuals to UTIs by obstructing urine flow and creating a favorable environment for bacterial growth. Struvite stones, in particular, are associated with infection by urease-producing bacteria, which raise urinary pH and promote stone formation. Common symptoms include frequent urination, painful urination (dysuria), and foul-smelling urine.

4. Diagnostic Evaluation of Urine

The evaluation of urine is an integral part of diagnosing urinary stone disease. Common diagnostic methods include:

Urinalysis: Routine urinalysis helps identify hematuria, pyuria, and crystalluria (presence of crystals in urine). It also provides insights into urine pH and the presence of infection.

24-Hour Urine Test: This test measures the concentration of stone-forming substances (e.g., calcium, oxalate, uric acid) and inhibitors (e.g., citrate, magnesium) in a day's urine output. It is instrumental in determining the metabolic abnormalities underlying stone formation.

Urine Culture: In cases of suspected infection, urine culture is performed to identify the causative bacteria and guide antibiotic therapy.

5. Management Strategies

Managing urinary stone disease involves addressing the underlying changes in urine composition and preventing recurrence. Key strategies include:

Dietary Modifications:

Reducing intake of oxalate-rich foods (e.g., spinach, nuts, and chocolate) and purine-rich foods (e.g., red meat and seafood) can lower the risk of calcium oxalate and uric acid stones.

Increasing dietary citrate through the consumption of citrus fruits can enhance stone inhibition.

Maintaining adequate hydration ensures a urine output of at least 2–2.5 liters per day, reducing the concentration of stone-forming substances.

Medications: Thiazide diuretics are used to reduce calcium excretion in urine.

Potassium citrate is prescribed to increase urinary citrate levels and alkalinize the urine.

Allopurinol is effective in managing hyperuricosuria by reducing uric acid production.

Lifestyle Changes:

Regular physical activity and maintaining a healthy weight can reduce the risk of stone formation, particularly in individuals with metabolic disorders.

6. Prevention of Recurrence

Preventing recurrent stones requires long-term monitoring and individualized treatment plans based on the patient's urinary risk profile. Repeated 24-hour urine testing and adherence to dietary and pharmacological recommendations are vital for successful prevention.

7. Future Perspectives

Advances in understanding the molecular mechanisms of stone formation and the development of novel biomarkers in urine are paving the way for more precise diagnostic and therapeutic approaches. Research into the role of the microbiome and genetic predisposition in urolithiasis may further enhance prevention and management strategies.

8. Types of Stones and Their Relationship with Urine Composition

Different types of stones form under varying urinary conditions. Understanding their composition and relationship with urine is crucial for targeted management:

Calcium Oxalate Stones: These are the most common type, typically forming in urine with high calcium and oxalate levels or low citrate levels. They are influenced by dietary habits, genetic predisposition, and hydration status.

Calcium Phosphate Stones: Often associated with alkaline urine, these stones may result from conditions like renal tubular acidosis.

Uric Acid Stones: These form in persistently acidic urine and are linked to diets high in purines or conditions such as gout. Unlike calcium-based stones, uric acid stones may dissolve with alkalinization therapy.

Struvite Stones: These stones are composed of magnesium ammonium phosphate and are associated with chronic urinary tract infections caused by urease-producing bacteria. They grow rapidly and can lead to significant complications if untreated.

Cystine Stones: Forming in individuals with cystinuria, these stones are rare and caused by excessive cystine excretion in urine. Maintaining a high urine volume and alkalinity is key to managing these stones.

9. Urinary Changes During Stone Passage

The passage of stones through the urinary tract often results in significant symptoms and changes in urine:

Pain and Hematuria: Stones can cause sharp pain (renal colic) and visible or microscopic blood in the urine as they irritate the lining of the urinary tract.

Obstruction and Stasis: Large stones may obstruct urine flow, leading to stasis, which increases the risk of infection and further stone growth.

Infection: Obstruction caused by stones often results in secondary bacterial infections, producing cloudy, foul-smelling urine.

10. Risk Factors Influencing Urinary Changes

Several risk factors contribute to the alterations in urine composition that promote stone formation:

Genetics: A family history of kidney stones increases the likelihood of developing the condition. Genetic conditions like cystinuria are direct causes of specific stone types.

Dietary Habits: High sodium intake increases calcium excretion, while low dietary calcium can promote oxalate absorption, both of which elevate stone risk.

Dehydration: Insufficient fluid intake concentrates urine, increasing the saturation of stone-forming substances.

Obesity and Metabolic Syndrome: Obesity and related conditions are associated with altered urinary pH and increased excretion of stone-forming substances.

Medications:

Certain drugs, such as loop diuretics, corticosteroids, and antacids, can influence urinary composition and increase the risk of stones.

Urinary stone disease significantly alters the composition and characteristics of urine, leading to the formation of stones and associated complications. Identifying these changes through diagnostic evaluation is essential for effective management and prevention. By addressing the underlying factors, including pH imbalances, hypercalciuria, and hypocitraturia, clinicians can tailor treatment strategies to individual patients. Furthermore, ongoing research promises to revolutionize the

understanding and management of this condition, ultimately improving patient outcomes.

REFERENCES

1. Coe, F. L., Evan, A., & Worcester, E. (2005). Kidney stone disease. *The Journal of Clinical Investigation*, 115(10), 2598-2608. <https://doi.org/10.1172/JCI26662>
2. Pearle, M. S., Calhoun, E. A., & Curhan, G. C. (2005). Urolithiasis. *Journal of Urology*, 173(3), 848-857. <https://doi.org/10.1097/01.ju.0000152082.14384.d9>
3. Moe, O. W. (2006). Kidney stones: Pathophysiology and medical management. *The Lancet*, 367(9507), 333-344. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(06\)68071-9](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(06)68071-9)
4. Romero, V., Akpinar, H., & Assimos, D. G. (2010). Kidney stones: A global picture of prevalence, incidence, and associated risk factors. *Reviews in Urology*, 12(2-3), e86-e96.
5. Tiselius, H. G. (2011). Urinary stone disease: Etiology, diagnosis, and medical management. *Urological Research*, 39(6), 383-387. <https://doi.org/10.1007/s00240-011-0411-y>
6. Worcester, E. M., & Coe, F. L. (2010). Calcium kidney stones. *The New England Journal of Medicine*, 363(10), 954-963. <https://doi.org/10.1056/NEJMc1001011>
7. Kok, D. J. (1998). The role of crystallization inhibitors and promoters in calcium nephrolithiasis. *Urological Research*, 26(2), 77-86. <https://doi.org/10.1007/s002400050037>
8. Finkelstein, V. A., & Goldfarb, D. S. (2006). Strategies for preventing calcium oxalate stones. *Canadian Medical Association Journal*, 174(10), 1407-1409. <https://doi.org/10.1503/cmaj.050623>
9. Lieske, J. C., & Rule, A. D. (2020). Medical and dietary therapy for kidney stone prevention. *BMJ*, 370, m502. <https://doi.org/10.1136/bmj.m502>
10. Scales, C. D., Smith, A. C., Hanley, J. M., & Saigal, C. S. (2012). Prevalence of kidney stones in the United States. *European Urology*, 62(1), 160-165. <https://doi.org/10.1016/j.eururo.2012.03.052>

THE EFFECT OF URINARY STONE DISEASE ON THE NEPHRON

*Raxmonov Baxrom Baxtiyorovich**Bozorov Shaxzod**Fergana Public Health Medical Institute.*brakhmonov96@gmail.com

Annotation: Urinary stone disease, also known as urolithiasis, is a prevalent medical condition characterized by the formation of calculi within the urinary system. This condition can significantly affect nephron function by inducing structural and functional changes, leading to impaired renal performance. The article discusses the pathophysiology of urinary stone disease, focusing on its impact on nephron segments, including glomeruli and tubules. It highlights mechanisms such as obstructive uropathy, inflammation, ischemia, and oxidative stress, which contribute to nephron damage. The review also explores diagnostic methods, potential complications like chronic kidney disease (CKD), and strategies for prevention and management to mitigate nephron-related damage.

Key words: Urinary stone disease, Urolithiasis, Nephron function, Obstructive uropathy, Chronic kidney disease (CKD), Renal impairment, Inflammation, Oxidative stress

Urinary stone disease, commonly referred to as urolithiasis, is a global health concern affecting millions of people annually. This condition involves the formation of crystalline deposits, or calculi, within the urinary system, including the kidneys, ureters, bladder, and urethra. The prevalence of urinary stone disease has increased over the years due to dietary changes, sedentary lifestyles, and genetic predispositions. Beyond its immediate symptoms, such as pain and hematuria, urolithiasis has a profound impact on renal function, particularly on the nephron—the functional unit of the kidney.

Anatomy and Function of the Nephron

Each kidney contains approximately one million nephrons, which are responsible for filtering blood, regulating electrolyte balance, maintaining fluid homeostasis, and eliminating waste products. The nephron consists of the glomerulus and tubular components, including the proximal tubule, loop of Henle, distal tubule, and collecting duct. Damage to any part of the nephron due to urinary stone disease can lead to a cascade of complications, ultimately impairing renal function.

Pathophysiology of Urinary Stone Disease

Urinary stones develop when there is an imbalance in the urinary solutes and inhibitors of crystallization, resulting in the aggregation of crystals. The most common types of stones include calcium oxalate, calcium phosphate, uric acid, and

struvite stones. Risk factors such as dehydration, hypercalciuria, hyperuricosuria, and infection play a significant role in stone formation. Once stones form, they can obstruct the flow of urine, causing back pressure on the kidneys and nephrons. This obstruction leads to hydronephrosis (swelling of the kidney) and ischemic injury to the renal parenchyma. Additionally, stones can cause local inflammation, oxidative stress, and structural damage to the renal tissue.

Effects on the Nephron

1. Obstructive Uropathy

The mechanical obstruction caused by urinary stones can lead to increased intraluminal pressure within the nephron. This pressure compromises the filtration process in the glomerulus and disrupts tubular function, leading to reduced urine output and retention of waste products. Prolonged obstruction can cause irreversible damage to the nephrons, leading to renal atrophy and scarring.

2. Ischemic Injury

Obstruction also reduces renal blood flow, causing ischemia (oxygen deprivation) in the kidney. The glomeruli and tubules, being highly vascularized, are particularly vulnerable to ischemic injury. Prolonged ischemia results in tubular necrosis, further impairing nephron function and promoting the progression of chronic kidney disease (CKD).

3. Inflammation and Oxidative Stress

Urinary stones induce an inflammatory response characterized by the release of cytokines and reactive oxygen species (ROS). These inflammatory mediators damage the renal epithelium and disrupt the delicate balance of the nephron's microenvironment. Chronic inflammation can lead to fibrosis, a hallmark of progressive kidney disease.

4. Tubular Damage

Stones can directly damage the tubular epithelium through mechanical abrasion. This damage disrupts the reabsorption of essential substances such as sodium, potassium, and water, contributing to electrolyte imbalances and volume depletion.

5. Risk of Infection

Stasis of urine caused by obstruction creates a favorable environment for bacterial growth, increasing the risk of urinary tract infections (UTIs). Recurrent infections further damage the renal parenchyma and exacerbate nephron dysfunction.

Diagnostic Approaches

Accurate diagnosis of the impact of urinary stone disease on the nephron involves a combination of clinical evaluation, imaging studies, and laboratory tests.

Imaging Studies: Ultrasound, computed tomography (CT), and X-rays are used to identify the size, location, and number of stones, as well as assess the degree of obstruction.

Renal Function Tests: Blood and urine tests measure levels of creatinine, blood urea nitrogen (BUN), and electrolytes, providing insights into nephron function.

Urine Analysis: Identifying crystals, pH changes, and infection markers in urine helps determine the underlying cause of stone formation.

Complications Associated with Nephron Damage

1. Chronic Kidney Disease (CKD):

Persistent nephron damage caused by repeated episodes of urolithiasis increases the risk of CKD. Patients with CKD experience reduced glomerular filtration rates (GFR) and are at higher risk of developing end-stage renal disease (ESRD).

2. Acute Kidney Injury (AKI):

Sudden and severe obstruction by stones can precipitate AKI, a condition characterized by abrupt loss of renal function. Prompt intervention is crucial to prevent permanent nephron damage.

3. Hypertension:

Damage to the renal vasculature and nephrons can lead to secondary hypertension, a significant risk factor for cardiovascular disease.

4. Electrolyte Imbalances:

Impaired tubular function can cause imbalances in sodium, potassium, and calcium levels, leading to complications such as arrhythmias and neuromuscular disturbances.

Prevention and Management Strategies

1. Lifestyle Modifications:

Adequate hydration is essential to reduce the concentration of urinary solutes and prevent crystal formation. Dietary adjustments, such as reducing sodium, oxalate, and animal protein intake, can also minimize the risk of stone formation.

2. Pharmacological Interventions:

Medications like thiazide diuretics, potassium citrate, and allopurinol are used to prevent recurrence in patients with specific metabolic abnormalities.

3. Surgical Interventions:

In cases of large or obstructive stones, surgical techniques such as extracorporeal shock wave lithotripsy (ESWL), ureteroscopy, or percutaneous nephrolithotomy (PCNL) are employed to remove stones and restore urine flow.

4. Monitoring and Follow-Up:

Regular monitoring of renal function and imaging studies are crucial for patients with a history of urinary stones to detect early signs of nephron damage and prevent complications.

Urinary stone disease has significant implications for nephron health, ranging from acute damage to chronic complications. Understanding the pathophysiology of stone-induced nephron injury is essential for developing effective prevention and

management strategies. Early diagnosis and comprehensive care can help preserve renal function and improve the quality of life for patients affected by this condition.

REFERENCES:

1. Khan, S. R., Pearle, M. S., Robertson, W. G., et al. (2016).
"Kidney stones." *Nature Reviews Disease Primers*, 2(16008).
2. Moe, O. W. (2006).
"Kidney stones: Pathophysiology and medical management." *The Lancet*, 367(9507), 333-344.
3. Rule, A. D., Lieske, J. C., Li, X., et al. (2014).
"The ROKS nomogram for predicting a second symptomatic stone episode." *Mayo Clinic Proceedings*, 89(12), 1568-1576.
4. Türk, C., Petrik, A., Sarica, K., et al. (2016).
"EAU guidelines on diagnosis and conservative management of urolithiasis." *European Urology*, 69(3), 468-474.
5. Sakhaee, K., Maalouf, N. M., Sinnott, B. (2012).
"Kidney stones 2012: Pathogenesis, diagnosis, and management." *The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism*, 97(6), 1847-1860.
6. Sorokin, I., Mamoulakis, C., Miyazawa, K., et al. (2017).
"Epidemiology of stone disease across the world." *World Journal of Urology*, 35(9), 1301-1320.
7. Curhan, G. C. (2007).
"Epidemiology of stone disease." *Urologic Clinics of North America*, 34(3), 287-293.
8. Taylor, E. N., Stampfer, M. J., Curhan, G. C. (2005).
"Dietary factors and the risk of incident kidney stones in men: New insights after 14 years of follow-up." *Journal of the American Society of Nephrology*, 16(12), 3941-3945.
9. Scales, C. D., Smith, A. C., Hanley, J. M., Saigal, C. S. (2012).
"Prevalence of kidney stones in the United States." *European Urology*, 62(1), 160-165.
10. Stoller, M. L., Meng, M. V., Abrahams, H. M. (2007).
"Urinary stone disease: The practical guide to medical and surgical management." Springer Science & Business Media.

DINIY TURIZMNING RIVOJLANISHIDA GEOGRAFIK OMILLARNING TA'SIRI

*“Alfraganus university” nodavlat oliy ta’lim
tashkiloti, Turizm va mehmondo’stlik
mutaxassisligi 1-kurs magistranti:
Zuparova Nargiza Aribjanovna
E-mail:zuparovanargiza7@gmail.com*

Annotatsiya: Dunyo miqyosida diniy hamda ziyorat turizmini rivojlantirish jarayonida ichki turizmning roli va o’rni, ichki turizmni rivojlantirish yo’nalishlari va mintaqalarda turistik resurslardan samarali foydalanishni rivojlantirishga ta’sir etuvchi omillar bayon etilgan. Mazkur turim turining rivojlanishiga ta’sir etuvchi ommillar o’rganilgan va uni rivojlantirish oid takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so’zlar: Muqaddas qadamjolar, madaniy-tarixiy maskanlar, arxeologik joylar, madaniyat, etnografika, din.

Hozirgi kunga kelib, dunyoda ibodat va ziyoratgohlarni o’rganishga qiziqish kuchaygan, chunki ziyoratgohlar insonlar kundalik hayotining ajralmas qismi bo’lib kelmoqda. Ziyorat turizm bozori ziyorat turlarni: muqaddas joylarni ziyorat qilish qadimdan bizgacha yetib kelgan masjid, cherkov, ibodatxonalarda ziyorat amallarini barajrish uchun sayohat mahsulotlarini qamrab oladi. Dunyo miqyosida so’nggi bir necha yil ichida halol turizm, shuningdek, ma’naviy turizmga bo’lgan talab o’sib bormoqda. Diniy motivatsiya turistlar oqimiga sezilarli ta’sir ko’rsatadi. Diniy turizmning tarixi asrlarga borib taqaladi. Diniy maqsadlarda sayohat qilish haqidagi eng qadimgi, ishonchli tasdiqlangan ma’lumotlar antik davrga to’g’ri keladi. Qadimgi yunonlar va rimliklar ziyoratgohlar va ibodatxonalarga tashrif buyurishgan. O’rta asrlarda diniy sabablarga ko’ra migratsiya rivojlanishda davom etib, yangi xususiyatlarga ega bo’lgan. Salb yurishlarining o’ziga xos ko’rinishida ziyorat ommaviy tus oladi. Ular musulmonlarga qarshi kurash va nasroniylarning muqaddas joylarini ulardan ozod qilish bayrog’i ostida kurash olib borishgan.

Ziyorat harakati XV-asrda va ayniqsa, XVI-asrlarda sezilarli darajada kengaydi. Uning ko’lamining o’sishi bilan birga oqimlarning soni ortib borgan. Muqaddas zaminga borganlarning ko’pchiligi uchun ziyorat faqat o’z manfaatlarini ro’yobga chiqarish uchun niqob bo’lib xizmat qilgan, boshqalari esa dindan xabardor bo’lishmagan. Ziyoratchilar orasida Quddusda Muqaddas qabrda ritsar unvonini olishga intilayotgan zodagonlar, diniy bilimlarni olishga intilayotgan qirollarning siyosiy va harbiy agentlari, Yustus Tenellus va Uilyam Postel kabi ijodkorlar bor edi. Ular Fransiya qiroli Fransisko II topshirig’iga binoan Falastinda Parij kutubxonalari

uchun noyob qo'lyozmalar topish ilinjida, savdo maqsadida sayohat qilayotgan savdogarlar bo'lishgan.

Bugungi kunda, ko'p asrlar oldin bo'lgani kabi, diniy e'tiqodlar sayohat qilishning asosiy motivlaridan biridir. Har yili dunyoda 200 milliondan ortiq kishi haj ziyoratiga boradi. Ulardan 150 millioni nasroniylar, 20-30 millioni hindular, 40 millioni buddistlar, musulmonlar, yaxudiylar va hokazolar... Dindorlar orom topish, og'ir xastalikdan xalos bo'lish, birdamlikni his etish umidida ziyoratgohlarga sajda qilish uchun ma'naviy yaqin insonlar bilan sayohat qilishadi. Ular ibodat amallarini bajarish, yuqori kuchlarga o'zlari erishgan inoyat uchun maqtov aytish yoki shunchaki hayotlarini ma'no bilan to'ldiradigan imonga minnatdorchilik bildirish uchun sayohatga chiqishadi.

Geografik jihatdan ziyoratning keng va juda xilma-xil tasvirini o'rganish uchun mintaqalashtirish qo'llaniladi. Dunyo miqyosida ziyoratning 11 ta makromintaqalari mavjud:

1. Xristian Yevropa.
2. Xristianlik va boshqa ko'plab dinlar mavjud bo'lgan Shimoliy Amerika.
3. Xristianlik va mahalliy an'anaviy dinlar ustunlik qiladigan Lotin Amerikasi.
4. Islom dini keng tarqalgan Shimoliy Afrika.
5. Islom diniga amal qiluvchilar ko'pchilikni tashkil etadigan, shuningdek, nasroniylik va an'anaviy dinlarning alohida markazlari joylashgan G'arbiy va Sharqiy Afrika.
6. G'arbiy Osiyoda islom dini ustunligi va nasroniylik va iudaizm anklavlari.
7. Janubiy Osiyoda hinduizm va buddizm tarqalgan, shuningdek, xristianlik, jaynizm, sikhizm va islom markazlari mavjud.
8. Buddizm, islom, nasroniylik va hinduizm anklavlari mavjud bo'lgan Janubiy-Sharqiy Osiyo.
9. Buddizm, konfutsiylik, islom va nasroniylik hududlari hukmron bo'lgan Sharqiy Osiyo.
10. Buddizm (asosan lamaizm) hukmronligi ostidagi Markaziy Osiyo.
11. Islom dini keng tarqalgan O'rta Osiyo.

Har bir makromintaqa, birinchi navbatda, o'zining ziyorat markazlari bilan mashhur. Ular dindorlarning xalqaro oqimini qabul qiladilar va ko'pincha diniy ixtisoslikni ma'muriy, sanoat, madaniy va turistik markazlarning funktsiyalari bilan birlashtiradilar. Bundan tashqari, makromintaqalarda milliy va mahalliy ahamiyatga ega bo'lgan diniy ibodat ob'yektlari mavjud.

Quddus dunyodagi eng yirik diniy markazlardan biridir. Quddus dunyoning diniy markazlari orasida alohida o'rin tutadi - uchta din : yahudiylar, nasroniylik va islom tarafdorlari uchun muqaddas joydir. Xristianlik asosan eng qadimgi monoteistik din bo'lib, yahudiylikka e'tiqod qiluvchi yahudiylar G'arbiy devorni ziyorat qilish uchun Muqaddas shaharga boradilar. Bu yerda, Devor oldidagi kichik

maydonda bir paytlar arablar tomonidan vayron qilingan ibodatxonaga motam tutadilar. To‘liq qora kiyingan pravoslavlar Xudo Yahye (Yahyo)ga chaqirishlarining ichki ritmiga muvofiq tebranadilar.

Xristianlar uchun Quddus Iso Masihning yerdagi yashashi (qolishi) bilan bog‘liq. Ularning ziyorat dasturining eng muhim nuqtasi - nasroniylik dunyosining asosiy ziyoratgohi – Tirilish (voskreseniye) cherkovidir. Har bir imonli dindor bu cherkovni ziyorat qilishga, uning qoldiqlarini – Golgofeni, Moylangan toshni, Tangrining hayotbaxsh etuvchi qabrini - hurmat qilishga va ibodat qilishga intiladi. Xudoning O‘g‘lini dafn etilgan joyini anglatuvchi kript turli xristian konfessiyalarining ibodatxonalari bilan mahkam o‘ralgan. Rim katoliklari motamli sukunatda bosh egib ta‘zim qilgan arman ruhoniylari yonida Xudoga shon-sharaf keltirishadi. Suriyalik pravoslav nasroniylar darhol ibodat so‘zlarini pichirlashadi. Xor qo‘shiqlarining afrikalik ritmlari va xushbo‘y tutatqi tutuni bilan to‘ldirilgan ibodatxonada efiopiyaliklar o‘zlarining marosimlarini bajaradilar. Qo‘shni joylashgan boshqa xorda yunonlar ibodat qilishadi. Hech kim hech kimni bezovta qilmaydi, hamma o‘ziga e‘tibor qaratadi.

Eng kuchli taassurot, Pasxa arafasida Quddusga tashrif buyurgan ziyoratchilarda, Muqaddas shanba kuni Tirilish (voskreseniye) cherkovida “Muqaddas olovning tushishi” sodir bo‘lganda qoladi. Imonlilar uchun bu voqea alohida ma’noga ega va Xudo insoniyatga yana bir yil umr berishini anglatadi. Quddus Patriarxi to‘g‘ridan-to‘g‘ri Muqaddas qabr tepasida qurilgan ibodatxonaga kiradi. Eshiklar muhrlangan, ularning atrofini soqchilar qo‘riqlashadi. Butun dunyodan kelgan ko‘plab nasroniy ziyoratchilar patriarxning paydo bo‘lishini his hayajon bilan kutishadi. Nihoyat, u yonayotgan shamlar bilan paydo bo‘ladi, undan jo‘shqin faryodlar va ko‘zlarida quvonch yoshlari bilan yig‘ilganlar shamlarini yoqadilar.

Musulmonlarning Quddusda o‘z belgilari bor. Ularning diqqatga sazovor joyi Xazrati Umar masjidi - bugungi kungacha saqlanib qolgan eng qadimgi islom diniy binosidir. Uning gumbazi diniy e‘tiqodga ko‘ra payg‘ambarimiz Muhammad s.a.v. osmonga ko‘tarilgan muqaddas qoyaning ramzidir. Muazzinlar tomonidan ko‘p marta yangrayotgan azonning baland ovozi qadimiy shahar tepaliklarida kuniga besh marta jaranglab, mo‘minlarni nomozga chorlaydi.

Xulosa qilib aytganda, diniy hamda ziyorat turizmining omillarini o‘rganish va rivojlantirish yo‘nalishlari belgilash butun dunyodan xorijiy sayyohlarning jalb qilmoqda. Sayyohlik kompaniyalarining maxsus diniy hamda ziyorat turlarini ishlab chiqishi, turistik tashkilotlar tomonidan ziyorat turizmining yangi segmentlaridan foydalanish, madaniy meros obidalariga, ziyoratgohlarga va qadomjolarga borish uchun sifatli tashish xizmatlarini tashkil etish, turizmini yanada barqaror rivojlanishida ijobiy ta‘sirini ko‘rsatadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Сайфутдинов, Ш. (2022). Ўзбекистонда Зиёрат туризмини ривожлантиришнинг ижтимоий-иқтисодий механизмлари. Архив научных исследований.
2. Александрова А.Ю. Международный туризм. Учебник. М.: Аспект Пресс, 2002. 470 с.
3. Don Tapscott, Alex Tapscott. Blockchain Revolution: How the Technology Behind Bitcoin is Changing Money, Business, and the World, 2016, 324 p.
4. www.uzbektourism.uz - O'zbekiston Respublikasi Turizmni rivojlantirish davlat qo'mitasi sayti.

BUILDING AND PROMOTING A FASHION BRAND IN UZBEKISTAN

Mushtariybonu Rasulova– co-author;

student of Millat Umidi University; Business Management faculty
(Pearson BTEC)

Mukhlisa Shukurillayeva – co-author;

student of Millat Umidi University; Business Management faculty
(Pearson BTEC)

Abstract: This essay examines key strategies for building and promoting a clothing brand with an emphasis on style, design, and marketing techniques that will make a company achieve a high level of trade among competitors. Promoting a brand successfully takes time, high-quality materials, and consistency in putting in the effort to create exceptional value and delivering it through influential marketing campaigns. To create corporate, business, and functional-level strategies that ensure dedication in each aspect of business, as brand name, company vision, goals, customer experience, sales, and marketing play a core role in achieving success. Both primary and secondary resource collection methods are employed in the paper.

Key words: design, stylization, advertisement, investment, fashion, brand, development, awareness, news.

Introduction

The industry of fashion is evolving in a fast-paced way where new trends, designs, and brands emerge continuously. But only a few of them become popular and top brands that are internationally recognized by customers. The paper examines success factors and strategies relating to building and promoting such a recognizable clothing brand in Uzbekistan while observing both national and international markets. In a crowded market, strategic positioning of a company through understanding customer needs and comfort, the stylishness of a cloth can offer makes a company stand out.

Brand

The brand turns out to play the main role in promotion. Since the catchiness of a beautiful, attractive brand name can raise the authority of the product. Thus, the brand name should be thought up from about 5-6 letters. Customers can easily remember and differentiate a brand from others; it also makes customers perceive the company as an accessible and communicative one. For instance, “Zara” or “H&M” are short, easily pronounced names that are easily differentiated from their competitors, serving as a marketing tool.

Quality

If we talk about the quality of clothes, then Uzbek clothes differ from international

ones. Therefore, to create clothes, first of all, focusing on the quality of the material, tailoring, and the curves of the clothes should be prioritized to stand out. For example, beginners or those who do not invest in materials usually use low-quality materials and thus destroy the reputation of the brand without even strengthening it in the first place. For example, low-quality clothes may cause discomfort and get old easily. When there is no such case in the history of a brand, it becomes easy to attract and make customers loyal to it. For example, famous brands such as "Valentino, Prada, and Louis Vuitton" have their highest place with high-quality material, tailoring, and style.

Design stylization

Design plays an important role in not only creating an aesthetic garment but also making it comfortable for everyday wear. To establish a brand, an experienced designer is needed to produce clothes that are relevant to market needs and practical to wear. Product design must be developed, planned, and designed with every detail clearly, beautifully, and conveniently so that each user is comfortable. At this estimate, the task of design for clothes, that is, a well-planned design. Nowadays, many people have a problem with design; for example, in the process of planning the design of clothes, mismatches of design with clothes, or a problem with the color scheme, too provocative decoration, or too banal and rough colors on clothes occur too often. A brand that overcame all these obstacles and could offer minimalistic design, like "Uniqlo," would have a big number of potential customers and a competitive advantage.

Development

It is essential for a company to continuously evolve, and in the example of a fashion brand, to remain relevant to the ever-changing fashion industry, trends can be done by experimenting with different designs, expanding the line of products, and attending fashion shows, staying updated about them through the internet. For example, "H&M" is a brand that often releases seasonal collections that are aligned with real-time trends. Following them while keeping an eye on local trends keeps a clothing brand in Uzbekistan competitive and generates high revenue (H&M, 2024).

Advertisement

In this digital age, promoting clothes on social media pages has become a must since all sizes of businesses and audiences of all ages are there. TikTok and Instagram are essential platforms for fashion brands to reach their potential customers. Well-established influencers and content marketing with customer engagement generate a significant amount of leads, and with consistency, customer satisfaction, the company can achieve a high bottom line. But it is more of a dependent topic; for example, the majority of people older than 40 are audiences of Facebook, so if the clothes are specialized for them, companies should be directed to that platform (Kemp, 2024).

Investment

To implement any idea, to create a brand, the owner needs investment, but to make it international, the owner needs both capital and consistent effort. To make it international, the brand needs advertising, a quality product, and quality material for the product. To promote a brand, it is necessary to make quality advertising, not one, but several. And this comes back to investments. All brands attract customers with the help of advertising. As founder of “Coco Chapan,” Abdurakhmonova (2024) suggested brand owners must be open to investing in products of their own, marketing campaigns, and developing a webpage to reach a bigger scale of audience.

Primary research

For the primary research, we used both online and offline surveys. The main objective of our survey is to promote the clothing brand and clothing style to customers. Increasing the quality of clothing design and raising the level of promotion. We distributed our survey among the citizens of Uzbekistan. Middle-aged people, students, and people aged 18 to 25. More than fifty people participated in our survey. We aimed to identify and study the areas where emerging clothing brands are lagging behind using the research questions listed below. They are as follows:

1. Does the name of a clothing brand matter to you? 2. What factors do you pay attention to when buying clothes? 3. Do you follow fashion? 4. Do you shop for clothes online? 5. Do you prefer more traditional clothes or more modern ones? 6. How often do you shop in clothing stores? 7. What does shopping for clothes mean to you? 8. What style of clothing do you wear most often? 9. Do you make purchases during discount periods?

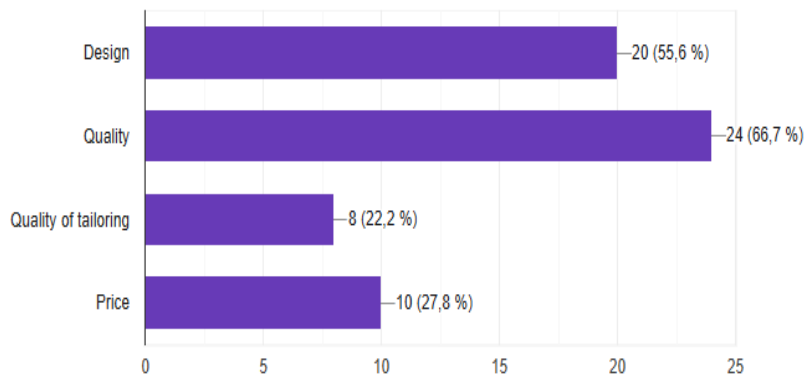
Secondary research

An offline survey was conducted with Nadira Abdurakhmanova, the founder of the “lamaisondutchapan” in Uzbekistan. The following questions were asked:

1) What aspects do you pay attention to? 2) What to do to achieve success in the fashion industry? 3) What advice would you give to new brands and those who want to enter the international market? 4) Do you think all clothing brands set appropriate prices for their products? 5) Do advertisements and investments help a brand achieve greater recognition? Or does it not depend on this

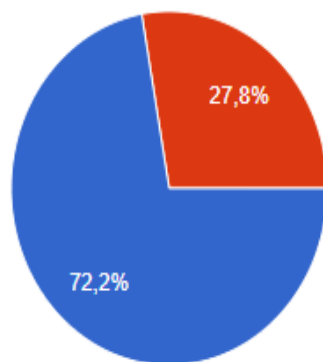
According to Nadira Abdurakhmanova, first of all, she pays attention to the names, design, and quality of clothes. Because this is the very first thing that other people pay attention to. Nadira Abdurakhmanova advises brands to choose quality materials for the pleasure of buyers and to set appropriate prices for products so that she responds to customer requests. She also, as the founder of the Chapan House Museum, also has her own clothing brand "Coco Chapan", so she advises to invest more and strengthen advertising and websites of the clothing brand, because people nowadays spend more time on social networks such as Instagram, Telegram, etc.

Result

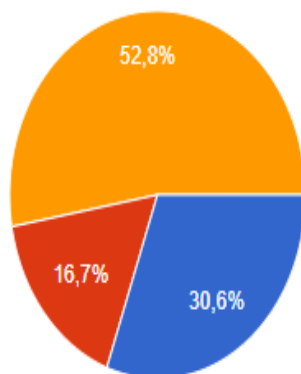
To the question: **"What factors do you pay attention to when buying clothes?"** More than 65% of people chose that they pay attention to the quality of the clothes. Because many brands use low-quality materials, people have doubts about buying clothes of a new brand. Quality plays an important role in every business,

especially in the clothing industry, because all people want to wear quality clothes. For example, there are brands like "Zara," "Louis Vuitton," "Prada," etc. They have already taken an international place with their quality brand among people.

● Yes
● No

To the question: **"Do you follow fashion?"** 70% of people chose "yes." Looking at this diagram, we can say that many have started to follow fashion, so that's why to promote a clothing brand, the creator of the brand needs to not stop developing. Since in our time, design styles change day by day, new fashions and styles appear very quickly.

● classic
● sport
● casual

To the question: **"What style of clothes do you wear most often?"** 50% of people chose casual style. And the remaining percentage chose sports and classics. Many people now choose and wear casual style, as this style has become more comfortable for people and convenient. So therefore, novice designers who open a brand create more comfortable and stylish clothes.

Discussion

The findings indicated some challenges Uzbek clothing brands are facing. One of the major issues is the lack of enthusiasm for investing in quality materials and advertising practices. That is limiting brands from reaching their potential. Since survey results showed customers are eager to retain quality products. If a brand fails to meet their expectation, the brand image will be destroyed even before it is built

(Huang, 2022). And overreliance on designing pretty cloth while ignoring its functionality and comfort also leads to poor customer experience and loss of brand reputation.

The advertisement of products is underrated, although the digital presence of the Uzbek audience is growing rapidly. To increase brand awareness, it is an essential factor.

To achieve long-term success, a new brand should follow the footsteps of the companies that are in the position new ones look for. It is often achieved by continuous improvement and adapting to changes in the needs of the market. It is a key factor for a company to maintain its compatibility and international recognition.

Conclusion

In conclusion, to build a successful brand means making it multifaceted, which includes focusing on design, quality, continuous innovation, and effective marketing strategy. Investing in quality makes Uzbek local brands successful in the region and the globe when they believe in what they do, matter, and put continuous effort into reaching their goal.

Reference list:

Lundin, K. (2018). 6 Important Reasons Your Fashion Brand Needs Good Design. [online] crowdspring Blog. Available at: <https://www.crowdspring.com/blog/fashion-branding-identity-design/>.

Manesntails (2007). What is fashion design? [online] www.fibre2fashion.com. Available at: <https://www.fibre2fashion.com/industry-article/2860/what-is-fashion-design>.

The4 (2024). The Importance of Quality in Fashion: Why it Matters. [online] Le Chemin. Available at: <https://lecheminofficial.com/blogs/news/the-importance-of-quality-in-fashion-why-it-matters-1>.

Top, P.-S.A-Line. (2024). Investments Clothing Line | ShopStyle. [online] ShopStyle. Available at: <https://www.shopstyle.com/browse/womens-clothes?fts=investments+clothing+line> [Accessed 23 Dec. 2024].

Xue, Z. and Huang, Z. (2022). Current Development and Future Prospects of Designing Sustainable Fashion. *Autex Research Journal*, 0(0). doi:<https://doi.org/10.2478/aut-2022-0013>.

PSYCHOSOMATIC ASPECTS OF ACNE

*Mirvasidov Mirkamol Mukhtar ugli**Assistant of the department of dermatovenerology and cosmetology
Tashkent Medical Academy*

Abstract. In today's modern cosmetology, acne is an important problem. This article discusses the modern methodology of acne treatment.

Keywords: acne, comorbid mental disorders, anxiety, depression, temper, psychological types of reaction to disease

Foreign authors classify acne as a group of dermatoses that cause somatopsychic resonance due to real or perceived aesthetic discomfort. [1]. In this case, the skin problem in the case of psychological fixation on one's illness is a psychotraumatic factor [2]. A negative impact has been found acne on self-esteem and self-perception of patients, assessment state of one's own health, interpersonal interactions and social functions [2-5]. Against the background of acne, avoidance behavior, social phobias, anxiety, depression [4-6]. Acne can provoke sensitive reactions and hypochondriacal disorders, leading to the formation of suicidal thoughts and attempts [4, 5, 7]. All mental disorders that develop against the background of acne, are the causes of maladaptation in social, professional and family life, and are capable of disrupting compliance with the treatment carried out for skin pathology therapy [8, 9]. The formation of mental disorders secondary to somatic pathology depends on a number of factors social and demographic factors, characteristics course of the underlying disease, premorbid properties personality. In relation to acne, this issue has not been studied enough. Enough. In terms of the premorbid background of personality, the influence of accentuations is of scientific research interest. character on the development of secondary mental disorders. Accentuation is a vivid expression of a personality trait is considered as an extreme variant of the norm, since adaptation and a stable social position are preserved [10, 11]. According to the classification of K. Leonhard, 10 types are distinguished accentuations: demonstrative, pedantic, stuck, excitable, hyperthymic, dysthymic, anxious-fearful, cyclothymic, affectively exalted, emotive [12]. Against the background of accentuation it is possible an increased risk of developing a mental disorder, especially in cases where a specific (fitting as a "key to a lock"), unfavorable for this type of psychotraumatic situation. Thus, the personality type determines reactions to psychotraumatic events [11]. K. Bonhoeffer argued that the symptoms of mental diseases do not reflect its cause, but the characteristics of the patient's response [11]. In 1977, A.G. Luria proposed the term "internal picture of the disease", reflecting the patient's attitude towards his illness, which plays a significant role among psychological and social influences on the

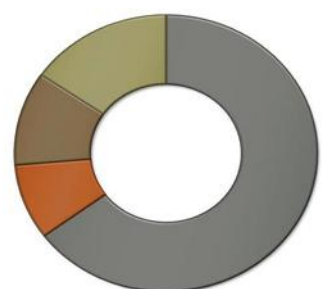
patient himself [13, 14]. According to the classification of A.E. Lichko and N.Ya. Ivanov, there are 12 types of response to disease, which can be combined into 3 blocks. The first block includes harmonious, ergopathic and anosognosic types. Within the framework the first block maintains psychological adaptation patient. The second and third blocks are characterized by the formation of psychological maladaptation with a predominantly intra- or interpsychic focus.

The structure of mental disorders in the study group. response to the disease accordingly. The second block includes anxious, hypochondriacal, neurasthenic, melancholic, apathetic types of attitude; the third is sensitive, egocentric, dysphoric and paranoid [15]. Internal picture of the disease as the main complex secondary symptoms, psychological in nature diseases, in some cases can complicate the course of the disease, hinder the success of treatment measures, and slow down the rehabilitation process. Secondary the symptom complex itself can become a source persistent mental maladaptation of the patient [14]. A.B. Smulevich asserts: "under the combined influence of a number of unfavorable factors, the reaction the disease can acquire such a pronounced character, that its relief in the first stages of therapy seems to be no less an important task than direct treatment of somatic suffering" (cited from [13]). The aim of this study is to investigate comorbid acne mental disorders and factors that determine the formation of the latter. The presented work revealed the frequency of mental disorders of the anxiety-depressive spectrum Among acne patients, initial indicators of quality of life were determined, and an analysis of psychosomatic relationships in the structure of the pathology under study was conducted.

Materials and methods. Clinical and statistical analysis of acne patients carried out on the basis of the Central City Hospital (Central City Hospital) No. 2 named after A.A. Mislavsky, Central City Hospital No. 3, Dermatovenereology Department No. 2 (Ekaterinburg). Inclusion criteria: diagnosis of acne, male and female subjects aged 16–45 years. Exclusion criteria: presence of chronic diseases. in the stage of decompensation or incomplete remission, severe infectious processes in the anamnesis (including including HIV, tuberculosis, hepatitis B and C), the presence of mental disorders of a psychotic level, abuse of alcohol and drugs by patients and psychoactive substances, for women - the period of pregnancy and lactation. Table 1 Clinical characteristics of mental disorders degrees of severity Mental disorder Anxiety Depression Lightweight stump 0 4 Moderate degree number of patients 22 Heavy degree 0 5 15 Research methods: clinical examination with assessment severity of acne according to the classification of G. Plewig, M. Kligman, modified by the Russian Society of Acne (2004) [16], determination of quality of life indicators (DLQI), psychosocial impact of acne (APSEA) [17], clinical psychodiagnostic examination, testing according to scales anxiety (ZARS) [18], depression (CES-D) [19], definition the presence and type of character accentuation (K. Leonhard test)

[12], psychological diagnostics of the type of attitude towards the disease (TOBOL test) [15]. Statistical processing of the results was carried out using the Mann-Whitney U test, χ^2 -criterion. In each the average value is calculated for a group of homogeneous data and standard deviation. The applied package was used Microsoft Excel programs.

Results and discussion. The study involved 91 outpatients with acne (33 men and 58 women) aged 16 to 35 years (mean age 22.55 ± 3.95 years; in men 21.39 ± 3.55 years, in women 23.21 ± 4.04 years). The ratio of men to women is 1:1.75. Grade I acne severity was observed in 41 (45%) patients (4 men, 37 women), grade II - in 42 (46.2%) patients (21 men, 21 women), grade III - in 8 (8.8%) men.

- Отсутствие симптомов психических расстройств, $n=59$ (64,8%)
- Клинически выраженная тревога, $n=8$ (8,8%)
- Клинически выраженная депрессия, $n=10$ (11%)
- Тревожно-депрессивное расстройство, $n=15$ (15,4%)

Table 1

Clinical characteristics of mental disorders
degrees of severity

Mental disorder	Lightweight stump	Moderate degree	Heavy degree
	number of patients		
Anxiety	0	22	0
Depression	4	5	15

Table 2

Life quality indicators (DLQI) in the study group, taking into account gender factor and the presence of mental disorders

Subject group	Women	Men	Total
General sample	8.05 ± 5.58*	5.42 ± 4.68*	7.10 ± 5.40
Patients without mental disorders	6.48 ± 4.60*	5.19 ± 3.55	5.92 ± 4.60*
Patients with mental disorders	10.12 ± 6.16*	6.29 ± 7.93*	9.28 ± 6.64*

* — $p < 0,005$.

Table 3

APSEA acne psychosocial impact scores by gender and mental health conditions (mean ± standard deviation)

Subject group	Women	Men	Total
Total sample	64.24 ± 23.32*	49.30 ± 20.02*	58.82 ± 23.22
Patients without mental disorders	54.18 ± 20.50*	44.39 ± 16.39*	49.86 ± 19.28*
Patients with mental disorders	77.52 ± 20.23*	67.57 ± 22.89*	75.34 ± 20.87*

* — $p < 0,005$.

Table 4

Distribution of patients by acne severity

Degree gravity	General sample		Patients			
			without mental sci- disorders		with mental disorders	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
I	41	45	25	42.4	16	50
II	42	46.2	28	47.5	14	43.8
III	8	8.8	6	10.1	2	6.2

Table 5

Distribution of patients by presence/absence character accentuations

Accentuation character	Patients			
	without mental disorders		with mental disorders	
	abs.	%	abs.	%
Absence	22	42.3	9	31
Availability	30	57.7	20	69

In 32 (35.2%) patients, mental disorders of the anxiety depressive cluster were diagnosed, in 22 (24.2%) - clinically expressed anxiety, in 24 (26.4%) — depression. The structure of mental disorders in the surveyed group is presented in the figure. Anxiety-depressive disorders were detected in 25 (43.1%) women and in 7 (21.2%) men, which corresponds to statistically significant differences ($p < 0.005$). Assessment of the severity of mental disorders was carried out on the basis of the results clinical psychodiagnostic examination, testing on anxiety and depression scales (Table 1). Average value of the quality of life indicator on the scale DLQI in the general group was 7.10 ± 5.40 , in the group of patients without mental disorders - 5.92 ± 4.60 , with mental disorders - 9.28 ± 6.64 . Gender differences in the quality

of life indicator taking into account anxiety-depressive disorders are presented in Table 2. When analyzing the obtained data, statistically significant differences in the indicator in groups of patients of both sexes with and without mental disorders, as well as among women compared to men regardless of the factor presence of mental disorders ($p < 0.005$). However, among men, no statistically significant correlation was found. lation of the quality of life indicator with the presence of mental disorders ($p > 0.005$). Assessment of the psychosocial impact of acne using a scale APSEA is presented in Table 3. The average value of the indicator in the general group was 58.82 ± 23.22 , in the group patients without mental disorders - 49.86 ± 19.28 , s mental disorders - 75.34 ± 20.87 . Analysis of the obtained data revealed the presence of statistically significant correlation between the APSEA score and gender factor, presence or absence of mental disorders ($p < 0.005$). % 31 69 The severity of the skin process in the groups of subjects with and without mental disorders is presented in Table 4. Statistically significant correlation between the severity of acne and anxiety depressive disorders no cluster was identified ($p > 0.005$). The premorbid background of the personality of patients with acne was considered in the aspect of character accentuations. The presence or absence of accentuated features was examined. 81 patients, including 52 patients without signs of mental disorders and 29 with anxiety-depressive spectrum disorders. In the group of mentally healthy subjects, accentuations were detected in 30 (57.7%) patients, in the group of patients with anxiety and depression - in 20 (69%), which corresponds to statistically significant differences ($p < 0.005$) (Table 5). Psychological diagnostics of attitude towards illness was conducted on 40 patients (30 patients without signs of mental disorders and 10 with anxiety-depressive spectrum disorders). The results of the study on the subject types of personal response are presented in Table 6. A statistically significant correlation was found between the presence of mental disorders and pathological types response to the disease, accompanied by psychological maladjustment of patients ($p < 0.005$). All patients were prescribed treatment in accordance with clinical recommendations of the Russian Society of Ophthalmologists for acne therapy (systemic doxycycline, external baziron gel AC, gel klenzit S, gel klenzit in accordance with the regulated. Patients with identified mental disorders were referred for consultation to a psychiatrist. Individuals diagnosed with anxiety ($n = 8$) were prescribed mebicar (Adaptol) at a dosage of 0.5 g 2 times a day for 2 weeks. In the presence of depression in in accordance with the recommendations of the psychiatrist, patients ($n = 10$) received fluoxetine (Prozac) at a dose of 0.2 g per day within 2 weeks. In case of combination of anxiety and depression ($n = 14$) — mebicar (Adaptol) at a dose of 0.5 g 2 times a day in within 2 weeks The observation period for patients was 8 weeks. 2 weeks after the start of psychotropic therapy, a repeat test was performed clinical psychodiagnostic examination and testing on the anxiety scale (ZARS) and depression scale (CES-D). Reduction of anxiety was observed in 100%

of cases (22 patients), depression - in 100% of cases (10 patients) of fluoxetine use, in 71.4% of cases (10 patients) of mebicar use. Side effects due to taking psychotropic drugs were not detected. After 8 weeks from the start of treatment, all patients underwent an assessment of the dermatological status. All patients showed significant improvement of the skin process. Dermatological treatment was continued in accordance with clinical recommendations of the Russian Children's Fund.

Conclusions 1. The prevalence of mental disorders of the anxiety-depressive spectrum among outpatients diagnosed with acne is 35.2%, anxiety - 24.2%, depression - 26.2%, a combination of anxiety and depression - 43.74% 2. Quality of life is significantly lower among patients acne with anxiety-depressive disorders than in the category of persons suffering from acne, but without identified mental symptoms. The association of life quality indicators (DLQI) and the psychosocial impact of acne (APSEA) with mental disorders reflects the relationship of the skin process with the development of anxiety and depression. 3. Females are more susceptible development of mental disorders. The influence of the severity of the skin process on the development of anxiety-depressive No disorders were identified. 4. The development of mental disorders is interrelated with individual personality traits. The presence of accentuation can be considered as a premorbid background, risk factor for the development of anxiety and depression. In addition Moreover, mental disorders are interconnected with pathological types of personality reactions to illness, which are secondary psychological symptom complexes and capable of independently leading to social maladjustment. 5. Use of psychotropic drugs - atypical tranquilizer (mebicar), antidepressant from group of selective serotonin reuptake inhibitors (fluoxetine) - leads to the relief of comorbid mental disorders of the anxiety-depressive spectrum

REFERENCES

1. Acne and rosacea / ed. N.N. Potekaeva. – M.: Binom, 2017. – 216 p.
2. Albanova V.I., Zabnenkova O.V. Acne. – M.: GEOTAR-Media, 2014.
3. Akhtyamov S.N., Butov Yu.S. Practical dermatocosmetology / textbook. allowance. – M.: Medicine, 2013. – P.270–277.
4. Zabnenkova O.V. Complex treatment of acne vulgaris and correction of post-inflammatory skin changes using alpha-hydroxy acids: abstract. dis. ...cand. honey. Sci. – M., 2014.
5. Kardasheva D.Z. // Aesthetic medicine. – 2011. – No. 10. – P.3–8.
6. Margolina A., Hernandez E. New cosmetology. Volume 1. – M.: Cosmetics and medicine, 2015.
7. Parfenova I.A., Yudina D.N. // Mesotherapy. – 2011. – No. 3. – P.50–57
8. Kungurov N.V., Kokhan M.M., Kurilko O.N., Zhukova T.N., Kenikfest Yu.V., Ivashkevich A.G. etc. Acne - how Medical and social problem of youth. Ural Medical Journal. 2004; 3: 4-8.
9. Bez Y., Yesilova Y., Kaya MC, Sir A. High social phobia frequency and related disability in patients with acne vulgaris. Eur. J. Dermatol. 2011; 21(5): 756–60.
10. Leonhard K. Accentuated personalities. Moscow:

Academy; 2004. 11. Zharikov N.M., Tyulpin Yu.G. Psychiatry. Moscow: Medical news agency; 2009. 12. Mironova E.E. Collection of psychological tests. Part I. Minsk: Women's Institute ENVILA; 2005. 13. Sidorov P.I., Soloviev A.G., Novikova I.A. Psychosomatic medicine. Moscow: MEDpress-inform; 2006. 14. Sokolova E.T., Nikolaeva V.V. Personality traits in borderline disorders and somatic diseases. Moscow: SvR-Argus; 1995. 15. Wasserman L.I., Iovlev B.V., Karpova E.B., Vuks A.Ya. Psychological diagnostics of attitudes toward illness. St. Petersburg: V.M. Bekhterev Research Psychoneurological Institute; 2005. 16. Kubanova A.A., Bakulev A.V., Butareva M.M., Gluzmin M.I., Dubensky V.V., Zaslavsky D.V. et al. Acne. Kubanova A.A., ed. Moscow: DEKS-Press; 2010. 17. Adaskevich V.P. Diagnostic indices in dermatology. Moscow: Medical Book; 2004. 18. Zung WWK How normal is anxiety? Current Concepts. Kalam azoo: Upjohn Company; 1980. 19. Smulevich A.B., Dubnitskaya E.B., Andryushchenko A.V., Drobizhev M.Yu. Psychometric scales for assessing depression and methods of their application. Depressions in somatic and mental illnesses. Smulevich A.B. M.: Medical information agency; 2007: 324–64

ЛИРИКАДА ФОЖИАВИЙЛИК

Абдусаломова Дурдона Валиулло қизи

АДУ таянч докторанти

Аннотация: Мазкур мақолада лирика жанридаги фожиавийлик тушунчаси илмий нуқтаи назардан таҳлил қилинган. Аристотелнинг фожиавийлик назариясига таянган ҳолда, унинг замонавий талқинлари ёритилган ва лирик фожиавийликнинг ўзига хос хусусиятлари муҳокама қилинган. Лирикадаги драматик жанрларга хос бўлган шакл ва мазмуннинг янгича тарзда намоён бўлиши, лирик қаҳрамон ва ташқи олам ўртасидаги муносабатлар, шунингдек, "hamartiya", "anagnorisis" ва "peripetia" каби тушунчалар лирика жанридаги талқинлари мисоллар орқали ёритилган. Шунингдек, шеърӣ намуналар асосида лирикадаги фожиавийликнинг моҳияти ва ўзига хосликлари таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: Лирика, фожиавийлик, трагедия, Аристотел, hamartiya, anagnorisis, peripetia, лирик қаҳрамон, бадий модус, шеър таҳлили.

Илмий адабиётда фожиага турлича таъриф берилади. Илк шарҳ Аристотелнинг “Поэтика” асарида ва фожиавийлик жанр-трагедия учун асосий озуқа сифатида кўрсатилади. Шу аснода Аристотел фожиани саҳна асари таркибида таҳлил этади. Унга кўра, фожиа яхлит ва тўғри шаклланган бўлиши-аниқ боши, ўртаси ва охири бўлиши лозим ва тўрт турдан бирига мансублик ҳам муҳим- мураккаб, содда, азоб-укубатга ёки характерга асосланган. Олимнинг фикрича фожианинг устунлиги у орқали катарсиснинг пайдо бўлишида.¹ Кейинчалик фожиавийлик саҳनावийликдан ажралиб, бадий пафос сифатида тадқиқ этилади. (В. Г. Белинский, Е. Г. Руднева, Г. Н. Пospelов)

Адабий-танқид оламида В.И.Тюпанинг фожиа атамасига бўлган ёндашуви кенг тарқалган, олим унга бадий модус сифатида баҳо берган. Тюпа ушбу модусни қуйидагича таърифлайди: “Фожиа модуси “дунё тартибларини қабулланишнинг аянчли табиати” ҳисобланувчи модуслар гуруҳининг учинчиси², агар шахснинг ўзини ўзи белгилаш чегараси “мен” бўлса, трагик модусда қаҳрамон дунё тартибини бузиб ўтади, мана шу сабаб тартиб олдида айбдор деб топилади.”³ Демак, фожиавийлик модус сифатида қаҳрамон “мен”идан ташқи олам босими сабаб “чиқиш”и сифатида баҳоланади.

¹ <https://www.litcharts.com/lit/poetics/terms/tragedy>

² Тюпа В. И. Литература как род деятельности: теория художественного дискурса // Теория литературы: учеб. пособие для студ. филол. фак. высш. учеб. заведений: в 2 т. / под ред. Н. Д. Тamarченко. Т. 1. М.: Издательский центр «Академия», 2008.-626

³ Тюпа В. И. Литература как род деятельности: теория художественного дискурса // Теория литературы: учеб. пособие для студ. филол. фак. высш. учеб. заведений: в 2 т. / под ред. Н. Д. Тamarченко. Т. 1. М.: Издательский центр «Академия», 2008.-646

Аристотел фожиа воқеъ бўлиши учун 3 муҳим аспектни кўрсатади-
“hamartiya, anagnorisis, peripetiya.”

“Hamartiya” бу- фожиавий қаҳрамоннинг ёки фожиа қурбонининг алоҳида камчилиги- охир-оқибат унинг ўз-ўзини тарк этиши учун асос бўлгувчи характер жиҳати.

“Anagnorisis” ёки кашф вақти яъни фожиали қаҳрамон ўзи ҳақида йўлиққан ҳақиқатни тан олиши.

“Peripetiya” бу эса асардаги кескин бурилиш- бахтнинг кулфатга айланиш нуқтаси. Айни шу лаҳза қаҳрамон фожиа томон ёналади. Ва ҳамон Аристотел трагедия учун шарт сифатида қўйган талаблар ўз ўзини оқлай олади ҳамда фожиавийлик акс этган асарда ўрин эгаллайди. Бироқ биз ўрганаётган ҳолат лирика таркибидаги фожиавийлик ҳисобланади. Биламизки, лирика-бу оний ҳис-туйғуларнинг ифодаси, шу сабаб унда ҳамиша ҳам драматик асар сингари образлар тўқнашуви бўлмай, лирик қаҳрамон ва ташқи олам муносабати ётади. Лирик фожиада биз, шеърнинг бошиданок трагик ҳолатнинг айни ўчоғига кириб борамиз-яъни Аристотел томонидан талаб қилинган шакл анъанаси-боши, ўртаси ва охирга эгалик тамойили янгиланади. Оралиқ нуқтага ва ёки айни охирги паллада тасвирланади лирик қаҳрамон. Шу ўринда лирикага берилган таърифга назар ташлаймиз : “Алоҳида субъект кечинмаларини ифодалагани учун лирикада монологик нутқ шакли устувор, унда учрайдиган диалогик нутқ кўринишлари эса монологик нутқнинг таркибий элементига айланади.”⁴ Яъни лирикада образларнинг ўртасида бўлаётган суҳбат ҳам айни пайтда лирик қаҳрамоннинг нутқи тааллуқли. “Оний кечинмани тасвирловчи Лириканинг бадиий вақти ҳамиша – “ҳозир”: у айни ҳозир кўнгилда кечаётган ҳис-туйғуларни тасвирлайди, шеър қачон ёзилганидан қатъий назар, шеърхон уни ҳозир кўнгилда кечаётган туйғу каби қабул қилади.” Лирик асар кўнгилдан кечаётган ҳис-туйғуни ифода этар экан ундаги ўлим ҳам трагик ҳолат ҳам фақатгина қалб ва руҳга боғланади.

Менга ўлим тила.

Фароғат ўлим.

Кўзимнинг ёшида сузар юлдузлар.

Осмонга тирғалди ўар икки кўлим.

Биз вазиятнинг айни охир палласидан кириб келдик шеърга, ўлим сўраш охирга нажот, охирги чиқиш йўли. Уни бу ҳолгача нима олиб келди, яъни бошланиш қисми-лирик қаҳрамоннинг ўлимдан чора излашига мажбур қилган босим, ўзлигидан чиқарган куч яширин.

Гуноҳкор бўлдимми?

На бўлса бўлар...

⁴ Qurunov D., Mamajonov Z., Sheraliyeva M. (2010) Adabiyotshunoslik lug'ati.

Умидлар шодаси кесди бўйнимни.

Қисматни қарғасам, ҳаққим кетар, дўст.

Ёзғирма.

Ҳар мусулмон учун, тақдирга розилик иймон белгиси ҳисобланади. Ўлим сўраш сабаб ўзининг гуноҳкор бўлганини сўйлаётган қаҳрамон аста ўзликдан чиқиш сабабларини сўзлай бошлади. Бизда шакл ўзгарди сўнгдан кейин бош, яъни аввали натижа ва кейин сабаб берилмоқда. Тинимсиз қилинган умиднинг бесамарлиги бўйинни кесгани бу такрор такрор бўлганидан ҳатто қисмат лаънат айтишга ҳам арзимас экани ҳақида сўз боради. Шу пайтгача қилинган умид ишончни англагани ҳолда лирик қаҳрамон айтиши мана шу нуқтада бесамар эканини англаб етди. Бу паллани биз англаш они- Перипетия дейишимиз мумкин. У энди умидлари пуч эканини тушуниб етди.

Жон берган эрка гулимни

Эртақлар якуни еб қўйди туйқус.

Бамисли эрмакдай одамий тақдир –

Забунига чопар бир зум тўхтамай;

Ўаёт ва нур сўраб айланади Ер

Қуёш – ҳаракатсиз олов нуқтадан.

Ер-инсонлар тимсоли, унинг тинимсиз ҳаётини лаззат қидириб Қуёш-ўлим атрофида айланиши, унинг эса ҳаракатсиз экани баробарида ловуллаб ёниб тургани тақдир билан қийосланади. Башарият тақдири эрмакдек ҳар эртақнинг охирида гуллар-қачондир яшнаган, очилган ва сўлган- еб битирлади, унинг ўзи забунлик томон чопиб боради.

Нечун бутун эмас бахт ё муҳаббат?

Тугаса – не учун берилган ҳаёт?

Нимадир, нимадир одамий қисмат,

Ўлим нарёғидан изласак имдод?

Қандайин яралган девона бу қалб

Саволлар зулмидан йўқдир ҳаловат.

Тинимсиз ўртага ташланган саволлар, инсон қисматиани англашга бўлган интилиш. Анаргонис яъни қаҳрамоннинг ўзи ҳақ деб билган оламдаги камчиликлар ҳақида айтиши паллада тушуниб етиши. Бахт ва муҳаббатнинг ҳеч вақт тўлиқ бўлмагани етмаганидек, яна тугаши аниқ болган ҳаётнинг берилиши, яшашдан завқланиб турган онингда яна ўлимдан йўл излаш қалбнинг хоҳишлари эмасми?

Ой-да алдаб ўтар бизларни фақат –

Ёғдулар ўғирлаб балқар дамодам.

Кўксимга бош қўяр қондай лолалар,

Уфққа қадалиб қолгандай йўлим.

Булутдан узилмай турган жоламан.

Узилсам – ҳаётми? Ёки бу ўлим?⁵

Ой атрофдаги юлдузларнинг нурини қайтарувчи ҳисобланадики, бу табиий жараён ҳам шеърда атрофдаги ҳамма ёлғончи мана ой ҳам ҳатто бизни алдаябди-ку деган таъна учун асос вазифасини ўтайди. Қалбнинг қизил лолалар рангига киргани йўлнинг уфққа- қуёш ботиши ёки қуёш чиқиши тарафга қадалгани- Лирик қаҳрамоннинг узилишига оз қолган бир булут томчисига қиёсланади, узилса- яхшиликми ва ёки ёмонлик ўқувчига ҳавола этилади. Шеър бошдан оёқ тушкун кайфиятга қурилади, лекин тантанавор якунга эга- аслида ўлим энгилиш ёки тамомланиш эмас деб нуқта қўйилгандек.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI:

1. D.Quronov. Adabiyot nazariyasi asoslari. –Toshkent: Akademnashr, 2018. – 480 b
2. Д.Қуроноф. Мутолаа ва идрок машқлари. Тошкент: Академнашр, 2013. – 336 б.
3. Нодира Афоқова. -Узлат –Т.:Муҳаррир нашриёти, 2022. – 167 б
4. Ҳамдамов У. XX аср ўзбек шеърини бадиий тафаккур тадрижининг ижтимоий-психологик хусусиятлари: Филол.фан.докт... дисс. – Т.: 2018. – 252 б.
5. Ҳамдамов У. Янги ўзбек шеърини. Тошкент: Адиб, 2012. –304-б
6. Тюпа В. И. Литература как род деятельности: теория художественного дискурса // Теория литературы: учеб. пособие для студ. филол. фак. высш. учеб. заведений: в 2 т. / под ред. Н. Д. Тмарченко. Т. 1. М.: Издательский центр «Академия», 2008.
7. Қуроноф Д. ва бошқалар. Адабиётшунослик луғати. – Тошкент: “Академнашр”, 2010. –400 б.
8. <https://www.litcharts.com/lit/poetics/terms/tragedy>

⁵ Nodira Afoqova. Muharrir nashriyoti tosh 222 Uzlat. 70-bet

**ZAMONAVIY SHAROITLARDA MOTOO‘QCHI QO‘SHINLARINI
QO‘LLASHDA ILG‘OR XORIJIY DAVLATLAR TAJRIBASI**

**ADVANCED FOREIGN EXPERIENCE IN THE APPLICATION OF
MOTORIZED INFANTRY IN MODERN CONDITIONS**

**СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ПРИМЕНЕНИЯ МОТОПЕХОТНЫХ
ВОЙСК: ОПЫТ ПЕРЕДОВЫХ ЗАРУБЕЖНЫХ ГОСУДАРСТВ**

To‘ychiboyev Bektemir Jumaboyevich

Annotatsiya

Ushbu maqolada motoo‘qchi qo‘shinlarining zamonaviy jangovar operatsiyalarda tutgan o‘rni va ilg‘or xorijiy davlatlarning tajribalari o‘rganiladi. AQSh, Germaniya, Rossiya va Xitoy tajribalari asosida motoo‘qchi bo‘linmalarni boshqarish va ularning texnologik imkoniyatlarini takomillashtirish bo‘yicha innovatsion yondashuvlar tahlil qilinadi. Zamonaviy harbiy texnologiyalar va ularning jang maydonida qo‘llanilishi alohida yoritilgan.

Abstract

This article examines the role of motorized infantry troops in modern combat operations and explores the experiences of advanced foreign countries. Based on the practices of the USA, Germany, Russia, and China, innovative approaches to managing motorized units and improving their technological capabilities are analyzed. Special attention is paid to modern military technologies and their application on the battlefield.

Аннотация:

В данной статье рассматривается роль мотопехотных войск в современных боевых операциях и анализируется опыт передовых зарубежных стран. На основе практики США, Германии, России и Китая изучаются инновационные подходы к управлению мотопехотными подразделениями и совершенствованию их технологических возможностей. Особое внимание уделено современным военным технологиям и их применению на поле боя.

Kalit so‘zlar: Motoo‘qchi qo‘shinlari, harbiy texnologiyalar, jangovar operatsiyalar, AQSh tajribasi, Germaniya tajribasi, Rossiya tajribasi, Xitoy tajribasi, integratsiyalashgan strategiyalar, sun‘iy intellekt, dronlar, harbiy boshqaruv.

Keywords: Motorized infantry, military technologies, combat operations, US experience, German experience, Russian experience, Chinese experience, integrated strategies, artificial intelligence, drones, military management.

Ключевые слова: Мотопехотные войска, военные технологии, боевые операции, опыт США, опыт Германии, опыт России, опыт Китая, интегрированные стратегии, искусственный интеллект, дроны, военное управление.

XXI asrda qurolli kuchlarning rivojlanishi asosan yangi texnologiyalarni joriy etish va harbiy operatsiyalarda ilg'or yondashuvlarni qo'llash orqali amalga oshirilmoqda. Motoo'qchi qo'shinlari (mexanizatsiyalashgan piyodalar) zamonaviy qurolli kuchlar tarkibida asosiy bo'linma bo'lib, harakatlanish tezligi, o't ochish kuchi va mudofaa qobiliyati bilan ajralib turadi. Ular mobil jangovar operatsiyalarni amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqolada ilg'or xorijiy davlatlar – AQSh, Germaniya, Rossiya va Xitoy tajribalari batafsil ko'rib chiqiladi.

Motoo'qchi qo'shinlari piyodalar va texnikaning kombinatsiyasi bo'lib, ularga zamonaviy jang maydonida ko'p qirrali operatsiyalarni amalga oshirish imkonini beradi. Ularning vazifalari raqib mudofaasini yorib o'tish va hududlarni nazorat qilish, strategik ob'ektlarni himoya qilish va raqibning hujumini qaytarish, maxsus operatsiyalar, mahalliy jangovar harakatlarda tezkorlik bilan ishtirok etish va h.k. Motoo'qchi qo'shinlari zamonaviy uskunalar, aloqa vositalari va qurollar bilan jihozlangan bo'lishi kerak. Bu nafaqat ularning jangovar qobiliyatini oshiradi, balki harbiy operatsiyalarni aniq va tezkor amalga oshirishga imkon beradi.

AQSh Qurolli kuchlari motoo'qchi qo'shinlaridan foydalanishda innovatsion yondashuvlari bilan ajralib turadi. Motoo'qchi bo'linmalari M2 Bradley jangovar mashinalari va JLTV (Joint Light Tactical Vehicle) kabi texnikalar bilan jihozlangan. Bradley yuqori tezlik va qurol-yarog' bilan ta'minlangan bo'lib, piyodalarni himoyalash va hujum qilishda katta samaradorlikka ega. JLTV mashinalari esa yengil

zirhli va ko'p qirrali bo'lib, baland tezlikda harakatlanadi. AQSh strategiyasi bo'yicha motoo'qchi qo'shinlar faqat yerda emas, balki havo, kiber va kosmos yo'nalishlarida ham operatsiyalar olib boradi. Bu qo'shinlarni universal qiladi. AQSh muntazam ravishda NATO a'zolari va boshqa davlatlar bilan ko'p millatli mashg'ulotlar o'tkazadi. Ushbu mashg'ulotlarda motoo'qchi bo'linmalarining turli sharoitlarda qanday harakat qilishi o'rganiladi.

Germaniya Bundesverining motoo'qchi qo'shinlari zamonaviy jangovar texnologiyalar va mudofaa strategiyalarini qo'llaydi. "Puma" piyodalar jangovar mashinalari: Bu texnika yuqori himoya darajasi va zamonaviy qurol tizimlari bilan jihozlangan. Puma zamonaviy kommunikatsiya tizimlariga ega bo'lib, qo'shinlar o'rtasidagi muvofiqlikni ta'minlaydi. Integratsiyalashgan mudofaa strategiyasi: Germaniya motoo'qchi qo'shinlari NATO doktrinalariga moslashgan holda harakat qiladi. Bundesver axborot-kommunikatsiya tizimlarining xavfsizligini ta'minlash orqali real vaqt rejimida samarali aloqa va koordinatsiyani amalga oshiradi.

Rossiya Qurolli kuchlari motoo'qchi qo'shinlarini rivojlantirishga katta e'tibor qaratib kelmoqda. BMP-3 va Kurganets-25: Rossiya motoo'qchi bo'linmalari zamonaviy texnikalar bilan ta'minlangan. BMP-3 yuqori o't ochish kuchi va harakatchanligi bilan mashhur. Elektron urush tizimlari: Raqib aloqa tizimlarini ishdan chiqarish va dronlarni neytrallashtirish uchun Rossiya ilg'or elektron urush tizimlarini qo'llaydi. Desant bo'linmalari bilan hamkorlik, Rossiya motoo'qchi qo'shinlari havo-desant kuchlari bilan birgalikda operatsiyalarni amalga oshiradi.

Xitoy Xalq-Ozodlik Armiyasi (PLA) motoo'qchi qo'shinlari so'nggi yillarda texnologik rivojlanish orqali sezilarli darajada takomillashdi. ZBL-09 zirhli texnikasi: Xitoyning motoo'qchi bo'linmalari tez harakatlanish va himoyalaniish imkonini beruvchi zamonaviy texnika bilan jihozlangan. Xitoy motoo'qchi bo'linmalari real vaqt rejimida jangovar vaziyatni tahlil qilish va qarorlar qabul qilish uchun AI texnologiyalaridan foydalanadi. Xitoyning motoo'qchi qo'shinlari dronlar yordamida dushmani kuzatish va jang maydonida ustunlikka erishish imkoniga ega.

O'zbekistonda motoo'qchilar jangovar bo'linmalari (motoo'qchi brigadalar, polklar va rotalar) o'zining yuqori harbiy tayyorgarligi, mobilizatsiya qobiliyati va jangovar samaradorligi bilan ajralib turadi. Ushbu bo'linmalar O'zbekiston armiyasining muhim qismlaridan biri bo'lib, ular harbiy amaliyotlarda piyada qo'shinlarini jangovar qo'llashda asosiy rol o'ynaydi. O'zbekistondagi motoo'qchi bo'linmalari tarkibi o'ziga quyidagi birliklarni oladi:

- o **Motoo'qchi brigadalar va polklar** – Bu bo'linmalar jangovar kuchlarni tashkil etadi va yuqori darajada tayyorlangan harbiy mutaxassislarni o'z ichiga oladi.
- o **Jangovar mexanizmlar** – Yengil va og'ir zirhli texnika, masalan, BMP-2 va BTR-80 kabi motorizatsiya qilingan transport vositalari qo'llaniladi.

- o **O'q otish va maxsus qurollar** – Raketalar, o'qotar qurollar, granatomyotlar, avtomat tizimlar va boshqa jangovar texnikalar.

O'zbekistondagi motoo'qchi qo'shinlari, zamonaviy qurollar va texnologiyalar bilan ta'minlangan. Yangi texnologiyalar, masalan, avtomatik tizimlar, snaryadlar va zirhli transport vositalari, jangovar samaradorlikni oshiradi. Shuningdek, motoo'qchilarning harbiy amaliyotlarda ko'proq tezkorlik, zarbalar va qat'iyatlilikni talab qiladigan operatsiyalarda ishtirok etishi ta'minlanadi. Motoo'qchi bo'linmalarining tarkibiga qo'shimcha ravishda, ular ko'pincha maxsus kuchlar bilan birgalikda operatsiyalarni amalga oshiradilar. Maxsus harbiy bo'linmalar, masalan, hujum, razvedka yoki sabotaj vazifalarini bajarish uchun ishlatiladi. Bu bo'linmalar an'anaviy piyada qo'shinlaridan farq qiladi, chunki ular kichik guruhlarda harakat qilib, dushman orqasida amalga oshiradigan operatsiyalarni o'z ichiga oladi. O'zbekistonda motoo'qchi qo'shinlari, so'nggi yillarda murakkab operatsiyalarda ishtirok etishgan. Ularning jangovar tajribasi asosan ichki xavfsizlikni ta'minlash, terrorizmga qarshi kurashish va barqarorlikni ta'minlash bilan bog'liq. Motoo'qchi bo'linmalari jangovar harakatlarga tayyor bo'lish uchun ko'plab xalqaro hamkorliklar, o'quv mashg'ulotlari va tajriba almashishlar o'tkazdi.

Xulosa

Motoo'qchi qo'shinlari zamonaviy jang maydonida hal qiluvchi rol o'ynab, harbiy strategiyalarda innovatsion yondashuvlarni talab qiladi. Ilg'or xorijiy davlatlarning tajribasi shuni ko'rsatadiki, yuqori texnologiyalarni qo'llash, keng qamrovli mashg'ulotlar va turli kuchlarning integratsiyalashgan harakati muvaffaqiyatning asosiy omillaridan biridir. O'zbekiston Qurolli Kuchlari uchun bu tajriba o'rganilib va mahalliy sharoitlarga moslashtirilgan holda amalga oshirilib kelinmoqda. O'zbekistondagi motoo'qchi bo'linmalari, yuqori mobilizatsiya qobiliyati va jangovar tayyorgarlik bilan zamonaviy harbiy operatsiyalarni muvaffaqiyatli amalga oshirishga qodir. Ular nafaqat ichki xavfsizlikni ta'minlashda, balki xalqaro operatsiyalarda ham muhim rol o'ynaydi. Motoo'qchi qo'shinlarining jangovar samaradorligini oshirish uchun yangi texnologiyalar va jangovar metodlar doimiy ravishda takomillashtirilmoqda.

Manbalar:

1. "Modern Armored Warfare" – Michael Green
2. "The Art of War: The Practice of Motorized Infantry" – John F. Antal
3. "Armored Infantry: The Modern Warfare Handbook" – David Doyle
4. "The Evolution of Motorized Infantry Tactics" – H. S. Robinson
5. "The Development of Armored Infantry" – Alexander K. Ross
6. "Motorized Infantry and Modern Warfare" – Glenmore S. Smith
7. "Combat Infantryman: Tactics and Procedures for the Modern Soldier" – Joseph R. Howard
8. "The Role of Motorized Infantry in Urban Warfare" – Steven P. Douglas
9. "Tactics of Motorized Infantry" – Jeffrey D. Green

**IKKINCHI JAHON URUSHI YILLARIDA MUDOFAA JANGINI OLIB
BORISHNING NAZARIY ASOSLARI VA RIVOJLANISHI**

**THEORETICAL FOUNDATIONS AND DEVELOPMENT OF
DEFENSE WARFARE DURING WORLD WAR II**

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И РАЗВИТИЕ ОБОРОННОЙ
ВОЙНЫ ВО ВРЕМЯ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ**

Amonqulov Yunus Yusupovich

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqola Ikkinchi Jahon Urushi yillarida mudofaa jangining nazariy asoslari va uning rivojlanishini tahlil qilishga bag'ishlangan. Maqolada harbiy strategiyalar, yangi texnologiyalar va jangovar taktikalarning o'zgarishi, mudofaa kuchlarining resurslarni boshqarishdagi samaradorligi, shuningdek, Ikkinchi Jahon Urushida muvaffaqiyatli mudofaa olib borishning ilmiy asoslari ko'rib chiqilgan. Urushning harbiy-amaliy tajribalari asosida mudofaa jangini olib borishning yangi metodologiyalari, Blitzkrieg taktikasi, havo mudofaa tizimlari va tanklar kabi elementlarning rivojlanishi tahlil qilinadi.

Abstract: This scientific article is dedicated to analyzing the theoretical foundations and development of defense warfare during World War II. The article examines military strategies, the evolution of new technologies, and changes in combat tactics, the effectiveness of resource management in defense forces, as well as the scientific principles behind successful defense warfare during WWII. Based on military-practical experiences, the article explores new methodologies for conducting defense warfare, including Blitzkrieg tactics, air defense systems, and the development of tanks.

Аннотация: Данная научная статья посвящена анализу теоретических основ и развития оборонной войны во время Второй мировой войны. В статье рассматриваются военные стратегии, развитие новых технологий и изменений в боевых тактиках, эффективность управления ресурсами в оборонных силах, а также научные основы успешного ведения оборонной войны в период Второй мировой войны. На основе военных практик рассматриваются новые методологии ведения обороны, такие как тактика блицкрига, системы воздушной обороны и развитие танков.

Kalit so'zlar: Ikkinchi Jahon Urushi, mudofaa janglari, Blitzkrieg, harbiy strategiya, havo mudofaa tizimlari, tanklar, harbiy texnologiyalar, jangovar taktika, resurslarni boshqarish, mudofaa tizimi, urush tajribalari.

Keywords: World War II, defense warfare, Blitzkrieg, military strategy, air defense systems, tanks, military technologies, combat tactics, resource management, defense system, war experiences.

Ключевые слова: Вторая мировая война, оборонная война, блицкриг, военная стратегия, системы воздушной обороны, танки, военные технологии, боевые тактики, управление ресурсами, оборонная система, военный опыт.

Kirish

Ikkinchi Jahon Urushi (1939-1945) insoniyat tarixida eng keng ko'lamli va halokatli mojarolardan biri bo'lib, o'zida ko'plab harbiy inqiloblarni, yangi texnologiyalarni va yangi strategiyalarni o'z ichiga oldi. Ushbu urushda harbiy amaliyotlar va jangovar taktikalar jiddiy ravishda o'zgarib, yangi nazariyalar va metodologiyalar ishlab chiqildi. Urushning harbiy jihatlari nafaqat bevosita jangovar maydonda, balki keng miqyosda ishlab chiqilgan mudofaa va hujum strategiyalarida ham o'zgarishlarni ko'rsatdi. Ushbu maqolada, Ikkinchi Jahon Urushi yillarida mudofaa jangini olib borishning nazariy asoslari va rivojlanishi, yangi texnologiyalar va usullarning joriy etilishi, shuningdek, urushda amalga oshirilgan muhim harbiy strategiyalar va taktikalar keltiriladi.

1. Mudofaa jangining nazariy asoslari

Mudofaa jangining nazariy asoslari Ikkinchi Jahon Urushi davrida o'zgara boshlagan harbiy amaliyotlar va yangi strategiyalarning shakllanishiga ta'sir ko'rsatgan muhim omillardir. Urushning o'ziga xos sharoitlari, harbiy texnologiyalarning tez rivojlanishi va resurslarni samarali boshqarishning zarurati mudofaa jangini olib borishda yangi metodologiyalarni ishlab chiqishga olib keldi. Shuningdek, mudofaa jangining asosiy maqsadi dushman hujumlarini to'xtatish, qo'shni hududlardan yoki hujumga uchragan hududlardan zarar ko'rmaslik, resurslarni saqlab qolish va o'z xalqining qarshiligini qo'llab-quvvatlashdan iborat bo'ldi.

1.1. Mudofaa va hujumning muvozanati

Mudofaa jangining nazariy asoslaridan biri hujum va mudofaa o'rtasidagi muvozanatni saqlashdir. Ikkinchi Jahon Urushi davomida bir tomondan hujumga o'tish, dushman kuchlarini yengish va uning harbiy salohiyatini kamaytirish, boshqa tomondan esa mudofaa choralari yordamida o'z hududini himoya qilish harbiy strategiyalarni ishlab chiqish zarurati yuzaga keldi.

Germaniya "Blitzkrieg" taktikasi (yong'in yig'ilishlari)ni ishlab chiqdi, bu taktika dushman hududlariga tezkor hujum qilish va o'z kuchlarini himoya qilishga vaqt qoldirmaslikni ta'minladi. Blitzkrieg metodida, yuqori tezlikda havo kuchlari, tanklar va piyodalar bilan birgalikda hujum amalga oshirildi. Ushbu taktikada mudofaa kuchlarining reaksiya qilish imkoniyatini cheklash uchun dushman kuchlarini jismoniy va psixologik jihatdan zaiflashtirish maqsad qilingan edi.

Sovet Ittifoqi o'zining mudofaa strategiyasini asosiy ravishda hujum va mudofaaning birikmasi sifatida shakllantirdi. Dushman hujumini qaytarib, o'z hududini saqlashdan so'ng, Sovetlar "qarshi hujum" strategiyasiga o'tdilar. Bu jarayon dushman kuchlari zaiflashgan paytda amalga oshirildi va Sovet qo'shinlari dushmanning mudofaa tizimlarini yorib o'tish uchun yangi taktikalar ishlab chiqdilar. Sovetlarning bu strategiyasi, mustahkam mudofaa liniyalarini yaratishga asoslangan edi, shuningdek, dushman hududidagi resurslarni to'planish va to'planib ularga qarshi hujum qilishga imkon yaratdi.

1.2. Mudofaa tizimlarining yangi texnologiyalarga moslashuvi

Ikkinchi Jahon Urushi davrida mudofaa janglari yangi texnologiyalar bilan uzviy bog'liq bo'ldi. Havo kuchlari, tanklar, zirhli mashinalar, radar tizimlari va raketa texnologiyalari jang maydonida yangi imkoniyatlar yaratdi. Yangi texnologiyalarning o'zaro integratsiyasi va samarali qo'llanishi mudofaa jangining nazariy asoslarini tubdan o'zgartirdi. Germaniya, Britaniya va Sovet Ittifoqi yangi texnologiyalarni ishlab chiqishda va mavjud imkoniyatlardan maksimal darajada foydalanishda faollik ko'rsatdilar. Germaniya Blitzkrieg taktikasi asosida yangi tanklar va bombardimonchilardan foydalandi. Sovet Ittifoqi "T-34" tankini ishlab chiqib, o'zining mudofaa tizimlarini mustahkamladi. Bu tank yuqori tezlik, mukammal zirh va qudratli qurolga ega bo'lib, jang maydonida katta muvaffaqiyatlarga erishdi. Havo kuchlarining rivojlanishi ham yangi nazariyalarning shakllanishiga olib keldi. Britaniya radar tizimlarini ishlab chiqdi va nemis bombardimonchilariga qarshi kurashishda samarali foydalanishga muvaffaq bo'ldi. Radar orqali dushman havo kuchlarining kelishini oldindan aniqlash, mudofaa kuchlarini tayyorlashga imkon berdi. Shuningdek, havo mudofaa tizimlari ham o'zgarishlarga uchradi. Britaniya "Spitfire" va "Hurricane" samolyotlaridan foydalanib, nemis Luftwaffe'siga qarshi muvaffaqiyatli kurash olib bordi. Havo kuchlarining rivojlanishi jangovar maydonning texnologik rivojlanishiga to'g'ri kelib, mudofaa janglarining samaradorligini oshirdi.

1.3. Resurslarni ta'minlash va harbiy logistika

Mudofaa jangining muvaffaqiyati faqat jangovar strategiyalar va taktikalar bilan cheklanib qolmadi. Shuningdek, harbiy resurslarni to'g'ri ta'minlash, logistika tizimlarini samarali boshqarish muhim rol o'ynadi. Ikkinchi Jahon Urushi davomida, katta hududlarni egallash va uzoq masofalarda bo'linmalarni saqlab qolish uchun samarali ta'minot tizimlari zarur bo'ldi.

Sovet Ittifoqi o'zining hududida resurslarni ishlab chiqarish va yetkazib berish bo'yicha muhim qarorlar qabul qildi. Harbiy logistika tizimi faqat qurollar va materiallar bilan ta'minlashni emas, balki jangovar bo'linmalarni oziq-ovqat, yoqilg'i va dori-darmonlar bilan ta'minlashni ham o'z ichiga olgan. Sovet Ittifoqi logistika tizimini mukammallashtirish orqali o'zining qarshi hujumlari va mudofaa operatsiyalarini muvaffaqiyatli amalga oshirdi.

Germaniya, o'z navbatida, ta'minot tizimlarida jiddiy qiyinchiliklarga duch keldi. Ular o'zining jangovar maydonlarini kengaytirgan sari ta'minotning uzilishlariga olib keladigan masalalar yuzaga keldi. Dushman hududlarida resurslar yetishmasligi va ta'minot yo'llarining uzilishi Germaniya mudofaa kuchlarining samaradorligini pasaytirishga sabab bo'ldi.

2. Mudofaa jangidagi yangi taktikalar va texnologiyalar

Ikkinchi Jahon Urushi davrida, texnologiyalar va yangi taktikalar rivojlanish bilan birga, jangovar strategiyalarning o'zgarishi ham kuzatildi. Harbiy texnologiyalar va jangovar amaliyotlarning yangi usullari mudofaa janglarining samaradorligini oshirishga xizmat qildi.

2.1. Blitzkrieg (yong'in yig'ilishlari)

Germaniya tomonidan ishlab chiqilgan Blitzkrieg taktikasi jang maydonida inqilobiy yangilik bo'ldi. Blitzkrieg dushman hududiga tezda kirib, ularni bir necha soat yoki kunlar ichida mag'lub etish maqsadida amalga oshirildi. Germaniya Blitzkrieg orqali birinchi navbatda piyodalar va tanklarning, keyin esa havo kuchlarining birgalikda ishlashini ta'minladi. Bu usul, dushman kuchlarini to'planishga vaqt bermasdan, katta maydonlarni tezkorlik bilan egallashga imkon yaratdi.

Germaniya Blitzkrieg usulidan Polsha, Fransiya va boshqa mamlakatlarga qarshi hujumlarda muvaffaqiyatli foydalandilar. Bu taktika nafaqat jangovar harakatlarning tezkorligini ta'minladi, balki dushmanlarni psixologik jihatdan zaiflashtirishga ham yordam berdi. Blitzkrieg, ayniqsa, dushman mudofaa choralari zaif bo'lgan hududlarda juda samarali bo'ldi.

2.2. Havo mudofaa tizimlari

Ikkinchi Jahon Urushi davomida havo kuchlarining roli ortdi. Havo hujumlariga qarshi mudofaa tizimlari va samolyotlar ishlab chiqildi. Radar texnologiyasining rivojlanishi orqali Britaniya Germaniyaning bombardimonchilari hujumlarini aniqlash va ularni samarali ravishda to'xtatish imkoniyatiga ega bo'ldi. Britaniya "Radar" tizimi yordamida Luftwaffe ning hujumlarini oldindan aniqlash, shuningdek, ularni qaytarish uchun havo kuchlarini tayyorlashda samarali bo'ldi.

Shuningdek, samolyotlarning yangi turlari ishlab chiqildi. Britaniyaning "Spitfire" va "Hurricane" samolyotlari, Germaniyaning "Messerschmitt" samolyotlari jang maydonida muhim rol o'ynadi. Havo kuchlari jangda yangi texnologiyalar yordamida jangovar muvaffaqiyatlarni oshirdi va dushmanning havo hujumlariga qarshi samarali kurashdi.

2.3. Zirhli mashinalar va tanklar

Zirhli mashinalar va tanklar Ikkinchi Jahon Urushining ikkinchi bosqichida jang maydonining asosiy vositalariga aylandi. Sovet Ittifoqi "T-34" tankini ishlab chiqdi, bu tank o'zining mukammal zirh, kuchli qurollar va tezlik bilan ajralib turdi. Germaniya "Panzer" tanklarini ishlab chiqqan holda, jang maydonida katta muvaffaqiyatlarga erishdi.

Tanklar, jang maydonida tezkor harakat qilish va dushman mudofaa tizimlarini yorib o'tish imkonini yaratdi. Tanklar va zirhli mashinalar yordamida harbiy amaliyotlar yanada samarali va tezkor bo'ldi.

Xulosa

Ikkinchi Jahon Urushi davrida mudofaa jangini olib borishning nazariy asoslari va rivojlanishi, harbiy texnologiyalar va yangi taktikalar asosida shakllandi. Blitzkrieg, havo mudofaa tizimlari, radar texnologiyalarining joriy etilishi, tanklar va zirhli mashinalarning rivojlanishi mudofaa janglarini olib borishdagi yirik o'zgarishlarga sabab bo'ldi. Shuningdek, resurslarni ta'minlash va logistika tizimlarining samarali boshqarilishi harbiy muvaffaqiyatning asosiy omili bo'ldi. Bu jarayonlar mudofaa jangining samaradorligini oshirish va urushdagi yirik g'alabalarga olib keldi.

Adabiyotlar:

1. **Guderian, H.** (2001). *Panzer Leader*. New York: Da Capo Press.
2. **Liddell Hart, B. H.** (2015). *Strategy: The Indirect Approach*. London: Faber & Faber.
3. **K. J. M. Baker, P. A. D. Brown (eds.)** (2004). *The Oxford Companion to Military History*. Oxford: Oxford University Press.
4. **Browning, C. R.** (2004). *The Origins of the Second World War*. London: Longman.
5. **Soviet General Staff** (1987). *The Great Patriotic War of the Soviet Union 1941-1945*. Moscow: Military Publishing House.
6. **Zhukov, G. K.** (1985). *Memoirs of Marshal Zhukov*. Moscow: Progress Publishers.

ARTILLERIYA BO'LINMALARINING O'T OCHISH

MASHQ QILISH TAJRIBALARI

FIRING PRACTICE EXPERIENCES OF ARTILLERY UNITS

ОПЫТ ПРОВЕДЕНИЯ ОГНЕВЫХ УПРАЖНЕНИЙ

АРТИЛЛЕРИЙСКИХ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ

Ishturdiyev Xasanboy Nurdilloevich

Annotatsiya

Ushbu maqola artilleriya bo'linmalarining o't ochish mashqlarini o'rganish, ularning samaradorligini oshirish va jangovar tayyorgarlikni takomillashtirishga qaratilgan. Artilleriya qurollarining zamonaviy texnologiyalar bilan integratsiyasi, raqamli boshqaruv tizimlari, GPS, dronlar va sun'iy intellektning qo'llanilishi o't ochish mashqlarining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Maqola artilleriya o't ochish mashqlarini turli metodologiyalar orqali tahlil qilib, jangovar sharoitlarda o'quvchilarni tayyorlashning muhimligini yoritadi. Bundan tashqari, simulyatsiyalar, virtual realnost va real jangovar sharoitlar asosidagi mashqlar artilleriya xodimlarining malakalarini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqolada o't ochish mashqlarini takomillashtirishning yangi yo'llari va metodologiyalari ko'rib chiqilgan.

Annotation:

This article explores the artillery units' firing practice experiences, aimed at improving their efficiency and enhancing combat readiness. The integration of modern technologies, including digital control systems, GPS, drones, and artificial intelligence, significantly increases the effectiveness of firing exercises. The article analyzes various methodologies for artillery firing practices and emphasizes the importance of preparing personnel for combat situations. Additionally, it highlights the role of simulations, virtual reality, and real combat scenario-based exercises in improving the skills of artillery personnel. The article also examines new ways and methodologies for improving artillery firing practices.

Аннотация:

В данной статье рассматриваются опыт артиллерийских подразделений в проведении огневых упражнений, направленных на повышение их эффективности и улучшение боевой подготовки. Интеграция современных технологий, таких как цифровые системы управления, GPS, дроны и искусственный интеллект, значительно увеличивает эффективность огневых упражнений. В статье анализируются различные методологии огневых упражнений артиллерии и подчеркивается важность подготовки личного состава к боевым ситуациям. Также рассматривается роль симуляций, виртуальной реальности и упражнений, основанных на реальных боевых

условиях, в совершенствовании навыков артиллеристов. В статье также рассматриваются новые пути и методологии совершенствования огневых упражнений артиллерии.

Kalit soʻzlar:

- Artilleriya boʻlinmalari
- Oʻt ochish mashqlari
- Jangovar tayyorgarlik
- Zamonaviy texnologiyalar
- GPS tizimlari
- Dronlar
- Sun'iy intellekt
- Simulyatsiyalar
- Virtual realnost
- Jangovar sharoitlar

Keywords:

- Artillery units
- Firing exercises
- Combat readiness
- Modern technologies
- GPS systems
- Drones
- Artificial intelligence
- Simulations
- Virtual reality
- Combat scenarios

Ключевые слова:

- Артиллерийские подразделения
- Огневые упражнения
- Боевая подготовка
- Современные технологии
- GPS системы
- Дроны
- Искусственный интеллект
- Симуляции
- Виртуальная реальность
- Боевые условия

Kirish

Artilleriya harbiy qurollar tizimi sifatida tarixan eng samarali jangovar vositalardan biri bo'lib kelgan. O't ochish mashqlari esa artilleriya bo'linmalarining jangovar tayyorgarligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqola artilleriya bo'linmalarining o't ochish mashqlarini kengroq yoritib, ularning tajribalarini, samaradorligini, zamonaviy texnologiyalar bilan integratsiyasini va ushbu jarayonni takomillashtirish bo'yicha tavsiyalarni o'rganishga bag'ishlangan. Maqsad – artilleriya o'quv mashqlarini samarali o'tkazish, ular orqali bo'linmalarni jangovar sharoitlarga tayyorlash, shuningdek, artilleriya texnologiyalari va taktikalaridagi zamonaviy yutuqlarni hisobga olgan holda mashq jarayonini yaxshilashdir.

1. Artilleriya bo'linmalarining tarixiy rivojlanishi va o't ochish usullari

Artilleriya qurollari o'tkazgan tarixiy rivojlanish jarayoni jangovar samaradorlikni oshirishga xizmat qilgan. O't ochish texnikasi esa, avvalo, artilleriya qurollarining o'q otish qulayligi, tezligi va aniqligini oshirishga qaratilgan. Artilleriyaning paydo bo'lishi bilan birgalikda, o't ochish jarayoni ham bir necha bosqichdan o'tgan:

1. **XVII–XVIII asrlar:** Artilleriya qurollari bo'linmalarda faol qo'llanilgan davr. Ushbu davrda o't ochish ko'proq qo'lbola tizimlar orqali amalga oshirilgan bo'lib, o'qqa tutishning aniq usullari shakllanmagan edi. Mashqlar, asosan, jangovar holatlar va an'anaviy taktikalar asosida olib borilgan.

2. **XIX asr:** Artilleriya qurollarining texnologik jihatdan rivojlanishi va o'qqa tutish texnikasining takomillashuvi boshlandi. Taktik va strategik yondashuvlar ham sezilarli darajada o'zgardi. Ushbu davrda artilleriya bo'linmalarida jangovar tayyorgarlikni oshirish maqsadida yangi texnikalar kiritila boshladi.

3. **XX asr va II jahon urushi:** Artilleriya qurollari va o't ochish texnologiyalari katta o'zgarishlarga uchradi. Avtomatik va yarimavtomatik tizimlar, uzoq masofalarga o'qqa tutish imkonini beruvchi qurollar yaratildi. Mashqlarni rejalashtirishda va o'tkazishda yangi yondashuvlar paydo bo'ldi, jumladan, artilleriya qurollarini real jangovar sharoitda ishlatish imkonini beruvchi simulyatsiyalar va o'quv jarayonlari qo'llanila boshlandi.

4. **Hozirgi zamon:** Zamonaviy artilleriya qurollari raqamli tizimlar va kompyuter texnologiyalari yordamida boshqariladi. Bunday tizimlar yordamida aniq manzillarni tez va samarali ravishda aniqlash va o'qqa tutish mumkin. Mashqlar esa ko'proq simulyatsiyalar, sun'iy intellekt, dronlar va boshqa raqamli qurilmalar yordamida amalga oshiriladi.

2. O't ochish mashqlarining maqsadlari va vazifalari

Artilleriya bo'linmalarining o't ochish mashqlari, avvalo, artilleriya qurollarini samarali va aniq ishlatishga yo'naltirilgan. Bunday mashqlar quyidagi asosiy maqsadlarga xizmat qiladi:

- **Jangovar tayyorgarlik:** O't ochish mashqlari bo'linmalarni jangovar sharoitlarga tayyorlash, artilleriya qurollarini aniq va samarali ishlatish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

- **Taktik ko'nikmalarni rivojlantirish:** Harbiy xodimlarni jangovar vaziyatlarda tezkor qaror qabul qilishga o'rgatish va ularni turli xil jangovar vaziyatlarga moslashishga tayyorlash.

- **Texnik va amaliy ko'nikmalarni oshirish:** Artilleriya qurollarining texnik imkoniyatlarini to'liq foydalanish, tezkor va samarali o'qqa tutish, masofaviy va balistik xatoliklarni kamaytirish.

3. O't ochish mashqlarining turlari va ularning usullari

Artilleriya bo'linmalarining o't ochish mashqlari bir qator turli usullar bilan amalga oshiriladi. Har bir turli usulning o'ziga xos maqsadi, afzalliklari va foydalanish sohasi mavjud.

3.1. Klassik o't ochish usuli

Klassik o't ochish usulida artilleriya qurollari biror maqsadga qarata o'qqa tutishadi. Ushbu mashqlar ko'proq an'anaviy jangovar sharoitlarda qo'llanilib, asosan artilleriya qurollarini aniq va samarali ishlatishga qaratilgan.

- **Maqsad:** Belgilangan manzillarga qarata o't ochish va qurollarning samaradorligini sinovdan o'tkazish.

- **Qo'llanish sohasi:** Asosan real jangovar sharoitlarga tayyorgarlik.

3.2. Raqamli tizimlar yordamida o't ochish

Raqamli tizimlar, masalan, GPS, sun'iy intellekt, va raqamli boshqaruv tizimlari yordamida amalga oshiriladigan o't ochish mashqlari ancha samarali bo'lib, masalaning hal qilinishiga yanada tez va aniq yordam beradi.

- **Maqsad:** Aniq manzillarni aniqlash va o'qqa tutishni optimallashtirish.

- **Qo'llanish sohasi:** Zamonaviy jangovar sharoitlar va uzoq masofalarga o'qqa tutish.

3.3. Harbiy simulyatsiyalar

Simulyatsiyalar yordamida o't ochish mashqlari o'tkaziladi, bu jarayonda haqiqiy jangovar holatlar yuzaga keltiriladi. O'quvchilar simulyatsiyalarga qarab o'z harakatlarini moslashtirishadi.

- **Maqsad:** O'quvchilarni haqiqiy jangovar sharoitlarga tayyorlash.

- **Qo'llanish sohasi:** O'quv jarayonlari, jangovar holatlarni qayta tiklash.

3.4. Jangovar o't ochish

Bu turdagi mashqlar real jangovar sharoitlarda o'tkaziladi. Bu holatda artilleriya qurollari haqiqiy jangovar maqsadlarga qarata o'qqa tutiladi. Bunday mashqlarni o'tkazishda maksimal darajada xavfsizlik choralarga rioya qilish zarur.

- **Maqsad:** Real jangovar sharoitlarga tayyorlash.

- **Qo'llanish sohasi:** Urush va jangovar harakatlar.

4. Artilleriya bo'linmalarining o't ochish mashqlarining samaradorligi

Artilleriya bo'linmalarining o't ochish mashqlarining samaradorligi bir nechta omillarga bog'liq. Samarali mashq jarayonini tashkil etish uchun quyidagi elementlar muhim hisoblanadi:

- O'quvchilarni tayyorlash sifati: Artilleriya xodimlarining yuqori malakali tayyorgarligi ularning jangovar holatlarda muvaffaqiyatli bo'lishini ta'minlaydi.
- Texnologiyalarni integratsiya qilish: Zamonaviy texnologiyalar, masalan, GPS tizimlari, kompyuter boshqaruvi va sun'iy intellektning qo'llanilishi o't ochishning aniq va samarali bo'lishini ta'minlaydi.
- Simulyatsiyalar va jangovar sharoitlar: Haqiqiy jangovar sharoitlarni qayta tiklash, o'quvchilarning psixologik va fizik tayyorgarligini oshiradi.
- **Tezkor qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirish:** Artilleriya bo'linmalarining samaradorligi faqat texnik qulayliklarga emas, balki tez va to'g'ri qarorlar qabul qilishga ham bog'liq.

5. Artilleriya bo'linmalarining o't ochish mashqlarini takomillashtirish yo'llari va tavsiyalar

Artilleriya bo'linmalarining o't ochish mashqlarini takomillashtirish harbiy tayyorgarlikning samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy jangovar sharoitlar va texnologiyalar o't ochish mashqlarini yanada mukammallashtirishni talab qilmoqda. Bu bo'limda artilleriya bo'linmalarining o't ochish mashqlarini yanada samarali o'tkazish uchun tavsiya etilgan asosiy takomillashtirish yo'llari va metodologiyalar keng yoritiladi. Takomillashtirishning asosiy yo'nalishlari zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanish, simulyatsiyalar va raqamli tizimlarni qo'llash, o'quv jarayonlarini optimallashtirish, hamda jangovar sharoitlarni realistik tarzda qayta tiklashga qaratilgan.

5.1. Zamonaviy texnologiyalarni keng qo'llash

Bugungi kunda artilleriya bo'linmalarining o't ochish mashqlarini takomillashtirishda zamonaviy texnologiyalarning qo'llanishi katta rol o'ynaydi. Artilleriya tizimlari va o'qqa tutish usullarida yuzaga kelgan texnologik o'zgarishlar jangovar samaradorlikni oshirishga xizmat qilmoqda. Ushbu texnologiyalardan to'liq foydalanish, artilleriya bo'linmalarining tayyorgarligini yanada yaxshilash imkoniyatini beradi.

1. GPS va Boshqaruv Tizimlari: Zamonaviy artilleriya tizimlarida Global Positioning System (GPS) va boshqa geolokatsiya tizimlari qo'llaniladi. Bu tizimlar yordamida artilleriya qurollari va manzillarning aniq joylashuvi aniqlanadi, shu orqali o't ochishning aniqligi oshadi. Mashqlarda GPS tizimlarini qo'llash orqali maqsadga aniq va tezda o'qqa tutish mumkin.

2. Dronlar va Havo Kuzatuvchi Texnologiyalar: Artilleriya bo'linmalari dronlardan foydalanishni boshladi. Dronlar yordamida maqsadlarni aniqlash va ularning o'zgarishini kuzatish mumkin. Ushbu texnologiya yordamida o'q otish mashqlarida harakatlanuvchi maqsadlarni tez va samarali aniqlash imkonini beradi.

Shuningdek, dronlar yordamida o'qning uchish yo'li va manzilga yetib borishini kuzatish mumkin.

3. Sun'iy Intellect (SI) va raqamli tizimlar: Raqamli tizimlar, shu jumladan, sun'iy intellekt yordamida o't ochish jarayonini avtomatlashtirish mumkin. SI yordamida o'q otish vaqtida balistik hisoblashlar amalga oshiriladi, shu bilan birga masofa, havo sharoiti va boshqa omillar inobatga olinadi. SI yordamida o'qni aniqlik bilan maqsadga yetkazish imkoniyati oshadi.

4. Simulyatsiyalar va virtual realnost (VR): Zamonaviy simulyatsiyalar yordamida artilleriya bo'linmalari haqiqiy jangovar sharoitlarni yaratib, mashqlarni o'tkazishlari mumkin. VR texnologiyalari yordamida o'quvchilarni haqiqiy jangovar vaziyatlarga tayyorlashda simulyatsiyalarni keng qo'llash mumkin. Masalan, virtual artilleriya qurollari yordamida jangovar sharoitda o'q otish mashqlarini o'tkazish mumkin.

5.2. Simulyatsiya asosidagi o'quv mashqlarini o'tkazish

O't ochish mashqlarini takomillashtirishda simulyatsiyalar va virtual reallik texnologiyalarining qo'llanilishi muhim ahamiyatga ega. Simulyatsiyalar yordamida artilleriya bo'linmalarining jangovar sharoitlarga tayyorligini oshirish mumkin. Bu mashqlar o'quvchilarga haqiqiy jangovar vaziyatlarni ko'rishga va ularga tayyorlanishga yordam beradi.

1. Haqiqiy jangovar holatlarni qayta tiklash: Simulyatsiyalar yordamida artilleriya bo'linmalari turli xil jangovar holatlar, jumladan, uzoq masofalarga o'qqa tutish, turli balistik manzillarni aniqlash va jamoaviy harakatlarni amalga oshirishni mashq qilishlari mumkin. Jangovar sharoitlar haqiqiy va xavfsiz tarzda takrorlanadi. Bu jarayon o'quvchilarga shoshilinch qarorlar qabul qilish va aniq harakatlar qilishni o'rgatadi.

2. Virtual mashqlar: Virtual mashqlar yordamida o'quvchilarni o'zlashtirish va qayta tayyorlash jarayonlarini rejalashtirish mumkin. Artilleriya tizimlarining virtual versiyalari o'quvchilarga o'z ko'nikmalarini rivojlantirish uchun mo'ljallangan. Masalan, VR texnologiyalari yordamida o'quvchilar jangovar holatlarni simulyatsiya qilishadi va maqsadlarni aniqlash, harakatni boshqarish va aniq o't ochishni o'rganadilar.

3. Haqiqiy vaqtda kuzatish va tahlil: Simulyatsiyalarni o'tkazishda barcha jarayonlar haqiqiy vaqt rejimida kuzatiladi va tahlil qilinadi. Mashqlarni o'tkazayotgan harbiylar o'z xatolarini tezda aniqlay olishadi. Bu jarayon o'quvchilarga xatolarini to'g'rilash imkonini beradi va yuqori darajadagi samaradorlikni ta'minlaydi.

5.3. O'quv jarayonlarini optimallashtirish

O't ochish mashqlarini yanada samarali o'tkazish uchun o'quv jarayonini optimallashtirish zarur. Bu jarayonning asosiy maqsadi – o'quvchilarning vaqtini va

resurslarini tejash, bir vaqtning o'zida yuqori samaradorlikka erishishdir. Optimallashtirish quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

1. Tezkor o'quv modulini yaratish: O'quvchilarni qisqa vaqt ichida zarur bo'lgan ko'nikmalar bilan ta'minlash uchun o'quv modullarini optimallashtirish zarur. Masalan, jismoniy va psixologik tayyorgarlikni yanada samarali qilib o'tkazish uchun har bir modul aniq maqsadlarga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarning jangovar holatlarda samarali ishlashiga yordam beradi.

2. Jangovar sharoitlar va ularning vaqtida o'zgartirilishi: Jangovar mashqlarni rejalashtirishda, o'quvchilarning o'zgaruvchan sharoitlarga moslashish qobiliyatini oshirish muhimdir. Buning uchun jangovar holatlar doimiy ravishda o'zgartirilib, yangi sharoitlarga qarab mashqlar o'tkaziladi. Bu jarayon o'quvchilarni turli holatlarda o'z ko'nikmalarini to'g'ri qo'llay olishlariga yordam beradi.

3. Harbiy simulyatorlar va virtual mashqlarni integratsiya qilish:

Simulyatorlar yordamida real vaqt rejimida mashq qilish imkoniyatlari kengaytirilishi kerak. Ular jismoniy mashqlar va virtual mashqlarni integratsiya qilgan holda amalga oshiriladi. Masalan, virtual tizimda artilleriya bo'linmalarining harakatlarini tahlil qilish va ularning samaradorligini baholash mumkin.

5.4. JANGOVAR SHAROITLARNI REALISTIK TARZDA QAYTA TIKLASH

O't ochish mashqlarining samaradorligini oshirishda jangovar sharoitlarni haqiqiy tarzda qayta tiklash muhim ahamiyatga ega. O'quvchilarni real jangovar holatga tayyorlash uchun simulyatsiyalar va haqiqiy jangovar sharoitlar imkoniyatlarini to'liq yaratish zarur.

1. Haqiqiy masofalar va o'qqa tutish sharoitlarini simulyatsiya qilish:

Jangovar mashqlarni o'tkazish uchun haqiqiy masofalar, ob-havo sharoitlari va boshqa tashqi omillarni hisobga olish zarur. Bu jarayon o'quvchilarning jangovar sharoitlarni real va to'g'ri tahlil qilishga yordam beradi.

2. Kuzatuvchi va baholovchi tizimlar:

Har bir o't ochish mashqini boshqaruvchi kuzatuvchi tizimlar tomonidan nazorat qilish zarur. Bu tizimlar o'quvchilarning harakatlarini baholab, ularga tezkor fikr-mulohazalar berish imkonini yaratadi. Shuningdek, baholovchi tizimlar samarali o'q otish va harakatlarni aniqlashga yordam beradi.

Xulosa

Artilleriya bo'linmalarining o't ochish mashqlarini takomillashtirish uchun zamonaviy texnologiyalar, simulyatsiyalar, raqamli tizimlar va haqiqiy jangovar sharoitlarni yaratish muhim ahamiyatga ega. Ushbu takomillashtirishlar orqali o'quvchilarni haqiqiy jangovar sharoitlarga yanada samarali tayyorlash, ularning texnik va taktika ko'nikmalarini oshirish mumkin. Buning natijasida artilleriya bo'linmalari jangovar sharoitlarga tez va aniq moslashadigan, samarali harakat qiladigan bo'ladi.

Adabiyotlar:

1. **Glantz, D. M.** (1995). *The Soviet Army and Artillery Operations in World War II*. Lawrence: University Press of Kansas.
2. **Guderian, H.** (2001). *Panzer Leader*. New York: Da Capo Press.
3. **Adams, R. J.** (1994). *The Art of Fire: The Evolution of Artillery Doctrine in Modern Warfare*. New York: Routledge.
4. **Shlapak, D. A., and Stephen, S. L.** (2010). *The Russian Military and Artillery Doctrine: Historical Evolution and Modern Developments*. Washington D.C.: RAND Corporation.
5. **Browning, C. R.** (2004). *The Origins of the Second World War*. London: Longman.
6. **Robertson, W. S.** (1993). *The Fire Support Handbook: A Guide to the Tactical Use of Artillery*.
7. **Wheeler, R. D.** (2007). *The Military Artillery Handbook*. New York: HarperCollins.

USING AI FOR ACADEMIC RESEARCH: NAVIGATING ETHICAL CHALLENGES IN USING AI FOR RESEARCH

Author: Ahmad Jawid Jamali

Co-author: Khatera Arman

Lecturer, Millat Umid University

PhD Candidate, Tashkent State University of Economics,

Tashkent, Uzbekistan 2024

Email: jawidjamali38@gmail.com

Abstract. This article explores the integration of artificial intelligence (AI) in academic research, focusing on the ethical challenges it poses and strategies to address them. Key issues such as bias, transparency, data privacy, accountability, and misuse are examined. Practical solutions for fostering responsible and ethical use of AI in research are proposed, including education, collaboration, and policy development. The discussion emphasizes the balance between innovation and ethical responsibility in leveraging AI for academic advancements.

Keywords: artificial intelligence, academic research, ethical challenges, bias, transparency, data privacy, accountability, responsible AI, research ethics, innovation.

INTRODUCTION

Artificial Intelligence (AI) has emerged as a transformative force in academic research, revolutionizing data collection, analysis, and dissemination processes. As researchers increasingly integrate AI technologies into their work, ethical considerations have come to the forefront. While AI offers unparalleled opportunities to advance knowledge, it also presents challenges related to transparency, bias, data privacy, and accountability. This article explores the ethical challenges associated with using AI in academic research and offers insights into how these challenges can be navigated effectively [1].

MATERIALS AND METHODS

AI has become an invaluable tool for researchers across disciplines, enabling faster data processing, enhanced pattern recognition, and innovative methodologies. From natural language processing (NLP) for analyzing large textual datasets to machine learning models that predict complex phenomena, AI significantly reduces the time and effort required for research. Furthermore, AI-driven tools facilitate interdisciplinary collaboration by offering platforms to address problems beyond the capabilities of traditional methods [2].

However, with great power comes great responsibility. The integration of AI necessitates careful consideration of its ethical implications to ensure that the research remains credible, transparent, and socially responsible.

RESULTS AND DISCUSSION

AI systems are trained on existing datasets, which often carry inherent biases. When these biases are not addressed, they can lead to skewed research outcomes. For example, an AI model trained on historical data reflecting gender or racial inequalities may perpetuate these disparities in its predictions.

Solution: Researchers must critically assess datasets for representativeness and implement techniques such as bias correction and fairness algorithms. Collaboration with ethicists and domain experts can help identify potential sources of bias [3].

AI systems, particularly deep learning models, often function as "black boxes," making it difficult to understand how decisions are made. This lack of transparency can undermine trust in the research findings and make it challenging to verify results.

Solution: Researchers should prioritize the use of interpretable AI models and provide clear documentation of the methodologies used. Open access to data, code, and models can further enhance transparency.

AI often requires access to large datasets, many of which include sensitive information. The improper use or breach of such data can violate privacy rights and legal regulations, such as the General Data Protection Regulation (GDPR).

Solution: Ethical research practices require compliance with data protection laws, anonymization of personal data, and secure storage of datasets. Institutional review boards (IRBs) should evaluate AI-based projects to ensure ethical data handling.

When research relies heavily on AI, questions arise about who is accountable for errors or unethical outcomes. Is it the developer of the AI, the researcher using it, or the institution overseeing the project?

Solution: Researchers must take full responsibility for how AI tools are used in their projects. Establishing clear guidelines and accountability frameworks within academic institutions can help delineate responsibilities.

AI tools developed for beneficial purposes can be misused for harmful applications. For example, an algorithm designed for medical research could be repurposed for unethical surveillance [4].

Solution: Researchers should conduct risk assessments to anticipate potential misuse and develop mitigation strategies. Publishing clear disclaimers and engaging in ethical dialogue with stakeholders can also reduce dual-use risks.

Navigating these challenges requires a balanced approach that promotes innovation while upholding ethical standards. Here are some strategies for researchers:

Education and Training: Academic institutions should offer training programs on ethical AI use, ensuring that researchers understand both the capabilities and limitations of AI technologies.

Collaborative Ethics Boards: Interdisciplinary ethics boards can guide researchers on the ethical implications of their AI projects. These boards should include ethicists, legal experts, and technologists.

Continuous Monitoring: Ethics is not a one-time consideration. Researchers must continuously evaluate the ethical impact of their AI tools throughout the research lifecycle.

Policy Development: Institutions and funding bodies should develop clear policies on the ethical use of AI in research. These policies should be updated regularly to reflect technological advancements and societal expectations.

CONCLUSION

The integration of AI into academic research offers transformative potential but also raises significant ethical challenges. By addressing issues such as bias, transparency, privacy, and accountability, researchers can ensure that AI technologies are used responsibly and for the greater good. As AI continues to evolve, the academic community must prioritize ethical considerations to maintain public trust and uphold the integrity of research. Balancing innovation with ethics is not just a necessity—it is a responsibility.

REFERENCES:

1. Floridi, L., & Cowls, J. (2019). *AI for social good: Navigating the ethical and technical challenges*. Ethics and Information Technology, 21(2), 65–73.
2. Stahl, B. C., & Wright, D. (2023). Ethics of AI and Robotics: A Literature Review. Science and Engineering Ethics, 24(4), 1201-1247.
3. Weller, A. (2024). Transparency: Ethical and Social Challenges in AI. Philosophical Transactions of the Royal Society A: Mathematical, Physical and Engineering Sciences, 376(2133), 20180064. DOI: 10.1098/rsta.2018.0064
4. Bryson, J. J., & Theodorou, A. (2023). How Society Can Maintain Human-Centric Artificial Intelligence. Nature, 568(7753), 490-495
5. Mittelstadt, B. D., Russell, C., & Wachter, S. (2019). *Explaining explanations in AI*. Communications of the ACM, 62(10), 58–66.
6. Jobin, A., Ienca, M., & Vayena, E. (2019). *The global landscape of AI ethics guidelines*. Nature Machine Intelligence, 1(9), 389–399.
7. Binns, R. (2018). *Fairness in machine learning: Lessons from political philosophy*. Proceedings of the 2018 Conference on Fairness, Accountability, and Transparency, 149–159.
8. Dignum, V. (2018). *Ethics in artificial intelligence: Introduction to the special issue*. Ethics and Information Technology, 20(1), 1–3.

INNOVATIVE MARKETING STRATEGIES FOR ONLINE BUSINESSES

Mehroj Jahonov

Millat Umid University Faculty of business management

Omar Ashurbaev - PhD Candidate,

Department of Research Project Faculty member,

Department of Business Management, Millat Umid

International University in Tashkent

Abstract: In today's competitive environment, it is essential to develop and implement innovative marketing strategies to run an online business successfully. The spread of the Internet and the development of digital technologies are creating new opportunities in attracting consumers and meeting their needs. This article provides information about innovative marketing strategies for online business, their importance, main directions and practical examples.

Keywords: innovative projects, marketing, online business, platforms, brand, social networks, competition.

INTRODUCTION

Innovative marketing strategies are an important factor for online business success. They provide an opportunity not only to advertise products or services, but also to strengthen interaction with consumers, develop a brand and stand out from competitors. Through innovative approaches, businesses will be able to better understand their target audience, meet their needs, and adjust their strategies in line with market demands. Data-driven marketing strategies are one of the most important innovative approaches in online business. In this approach, companies collect and analyze information about customers, which allows them to determine their shopping habits, interests and needs. With the help of data analysis, businesses will be able to personalize their marketing campaigns, tailor them to the target audience and increase their effectiveness. Digital marketing strategies play an important role in online business. Social networks, such as Facebook, Instagram and Twitter, are effective platforms for increasing brand visibility and enhancing customer engagement. Brand credibility can be increased by being active in social networks, communicating with users, listening to their opinions and responding to them. Also, advertising and promotion campaigns on social networks allow business to attract a wide audience.

MATERIALS AND METHODS

Content marketing is another important innovation strategy for online businesses. In this approach, companies create useful, interesting, and educational content that captures consumers' attention and connects them to the brand. Providing valuable information to users through blogs, articles, videos and infographics will help increase their interest in the brand. Content marketing is also important for SEO

(search engine optimization) because quality content increases your chances of ranking higher in search engines. Influencer marketing is one of the most innovative strategies in online business. In this approach, companies collaborate with famous people (influencers) on social networks to promote their products or services. Influencers have the ability to influence their audience, and their recommendations and opinions are important to many consumers. Through this strategy, brands have the opportunity to introduce their products to new audiences, increase sales through trusted recommendations, and strengthen brand reputation.

RESULTS AND DISCUSSIONS

Search Engine Optimization (SEO) and Search Engine Marketing (SEM) are important strategies for online businesses. With the help of SEO, companies try to make their websites rank higher in search engines. This, in turn, allows you to increase organic traffic and attract potential customers. SEM, on the other hand, involves paid advertising campaigns and provides companies with greater visibility in search results. When these strategies work together, online business visibility and competitiveness increase. Customer relationship management (CRM) is an integral part of innovative marketing strategies. CRM systems allow companies to collect information about customers, analyze them and manage them individually.[1]

Through this approach, businesses can better understand customers' needs, track their shopping habits, and be able to come up with personalized offers. CRM systems also play an important role in improving communication with customers and increasing their loyalty. Presentation of innovative products and services is important in online business. Businesses can capture the attention of consumers by presenting their products or services in a new and interesting way. For example, by using virtual reality (VR) and augmented reality (AR) technologies, products can be presented to customers in a more interactive and interesting way. This approach improves the consumer experience and helps them bond with the brand. The success of an online business today is largely dependent on social media. Social networks are powerful platforms not only for advertising products or services, but also for brand development and strengthening customer relationships. Social networks have become one of the most popular and widespread means of communication today. Billions of people are communicating with each other through platforms like Facebook, Instagram, Twitter, LinkedIn and TikTok. This creates an opportunity for businesses to promote their brand, strengthen customer relationships, and attract new customers. Through social media, brand visibility increases, their reputation is strengthened, and consumer trust increases.[2]

In the process of developing a brand in social networks, it is important to first define the target audience. Each brand must define a specific group of users of its product or service. By studying the age, gender, interests, shopping habits and other characteristics of this group, companies can develop their strategies more effectively.

Identifying the target audience allows you to personalize the brand's content on social networks and provide interesting information to users. Creating quality and interesting content is essential for brand development on social media. Content should reflect the brand's voice, values and goals. Every post, video or photo should be interesting, useful or educational for users. Content can be in different formats: articles, videos, infographics, stories, etc. It is also important to distribute content regularly, to increase brand visibility and strengthen the connection with the audience. Being active on social media plays an important role in brand development. Communicating with users, answering their questions, listening to their opinions and helping them increase brand credibility. [3]

Activity in social networks creates an opportunity to expand the brand's audience and attract new customers. It is also possible to attract users and increase interest in the brand by holding various events, promotions and competitions on social networks. Influencer marketing is one of the most effective strategies for developing a brand on social media. Influencers have the ability to influence their audience, and their recommendations and opinions are important to many consumers. By partnering with influencers to promote their products or services, brands have the opportunity to reach new audiences and increase sales through trusted recommendations. Collaboration with influencers helps to increase the visibility of the brand and strengthen its reputation. Advertising and promotion campaigns on social networks are important for brand development. Social networks provide advertising opportunities based on the interests and behavior of users, which helps to define the brand's target audience more precisely. Developing the right advertising strategy gives the opportunity to increase the visibility of the brand and increase sales. Also, by analyzing advertising campaigns and tracking results, companies will be able to change their strategies more effectively.[4]

Customer feedback and social proof are critical to brand development on social media. Users share their experiences, comment on products and comment on the brand. Listening to customers and taking them into account increases brand credibility. Also, good reviews and social proof play an important role in attracting new customers. Brands have the opportunity to increase their credibility and attract new customers by displaying their customers' opinions on social media. When developing a brand on social media, it is important to present the brand's story and values. Users connect with a brand by knowing its goals, values and story. Brands can capture the attention of consumers by presenting their stories in an engaging and compelling way. This approach makes the brand more approachable and human, which increases consumer trust.[5]

Measuring and analyzing results in the process of developing a brand on social media is very important. Companies should be able to evaluate the effectiveness of their strategies, analyze the interaction with users and make changes. With the help

of analytical tools in social networks, companies collect and analyze data on posts, advertising campaigns and interactions with users. Based on this information, companies can adjust their strategies to be more effective. Social media are important platforms in brand development for online businesses. Through them, companies will have the opportunity to expand their audience, increase the visibility of the brand and strengthen the relationship with customers. A brand can be developed through strategies such as identifying the target audience, creating quality content, activities, influencer marketing, advertising campaigns, listening to customer opinions and analyzing the results. These approaches help the online business to operate successfully and create an opportunity to strengthen its position in the competitive environment.[6]

CONCLUSION

Innovative marketing strategies for online businesses are essential to successfully operate in a competitive environment. Through strategies such as data-driven marketing, digital marketing, content marketing, influencer marketing, SEO and SEM, CRM systems and innovative product introduction, companies have the opportunity to expand their audience, develop their brand and increase their competitiveness. By effectively implementing these strategies, online businesses can achieve their goals and grow in line with market demands.

REFERENCES

1. Kadyrov, T. (2021). "Digital Marketing: Successful Strategies in a Rapidly Changing World." Tashkent: Ministry of Economy and Industry of the Republic of Uzbekistan.
2. Tashpolatov, A. (2020). "Online Business and Marketing: New Approaches." Tashkent: National University of Uzbekistan.
3. Saidov, S. (2022). "Innovative Marketing: Adapting to Rapid Change." Tashkent: Marketing and Innovation Agency of the Republic of Uzbekistan.
4. Mamatkulov, D. (2023). "Social Media Marketing Strategies: New Opportunities." Tashkent: State University of Economics of Uzbekistan.
5. Kholmiraev, A. (2019). "Digital economy and marketing: the case of Uzbekistan." Tashkent: Ministry of Innovative Development of the Republic of Uzbekistan.
6. Abdullayeva, N. (2021). "Online Marketing: Innovative Solutions and Strategies." Tashkent: State University of Uzbekistan.
7. Karimov, R. (2022). "Marketing and Digital Technologies: New Age Approaches." Tashkent: Entrepreneurship Development Agency of the Republic of Uzbekistan.

IMPACT OF HOUSEHOLD WASTE ON THE ENVIRONMENT AND SOIL PROPERTIES

G.R. Atoyeva

National University of Uzbekistan

Abstract. Today, the increasing demand for food and consumer goods, the variety of products produced to meet population needs, and the accumulation of low-quality production waste on the Earth's surface contribute to soil and environmental pollution, leading to ecological hazards. Collecting, sorting, and recycling household waste has become a pressing issue of the day.

Keywords: soil, environment, waste, pollution, ecological hazard, collection, sorting, recycling.

In Uzbekistan, extensive measures are being taken to protect the environment, utilize natural resources rationally, and improve the sanitary and ecological conditions of regions, districts, and cities. In particular, significant work was done in 2017-2018 to improve the infrastructure for managing solid household waste. Thirteen state sanitary cleaning enterprises, along with their 172 district and city branches, as well as nine clusters for comprehensive household waste management, were established. These measures enabled nearly half of the population to access sanitation services.

The Presidential Decree of the Republic of Uzbekistan No. PF-60, dated January 28, 2022, "On the Development Strategy of New Uzbekistan for 2022-2026," set important goals, including improving the ecological situation in cities and districts, increasing household waste collection to 100%, and raising recycling rates from 21% to 50% by 2026. Based on this, it is essential to assess the pollution levels of soils around household waste disposal sites, evaluate the impact of pollution on soil properties, and uncover the mechanisms behind changes in soil fertility indicators.

Currently, Uzbekistan has 223 household waste disposal sites where 35 million cubic meters of household waste are accumulated annually. Waste is primarily stored openly, burned, buried, or disposed of in ways that negatively impact the environment. The recycling rate is only 12-15%.

Moreover, rural areas face insufficient service coverage for the collection and removal of solid household waste. The infrastructure for managing such waste remains inadequate, and existing waste disposal sites often fail to meet sanitation and environmental standards. This calls for the adoption of comprehensive measures in this sector.

Household waste consists of the following components:

Organic waste: food remnants, fruit and vegetable peels, garden and yard waste (grass, leaves, etc.).

Plastic waste: bags, food packaging, plastic items.

Paper and cardboard: newspapers, magazines, books, cardboard boxes, office paper.

Glass waste: glass containers, bottles, windowpanes.

Metal waste: tin cans, aluminum, and iron scraps.

Textiles: old clothes, fabrics, carpets.

Electronic waste: unused phones, computer parts, household appliances.

Chemical waste: batteries, cleaning agents, paints, oils, and other hazardous substances.

Sorting and recycling these wastes help minimize environmental harm. The exact composition of household waste varies based on lifestyle, geographic location, and season.

Household waste can contaminate soil through various means, both natural and anthropogenic. Improper disposal of waste in rural and urban areas is common. Waste discarded indiscriminately may directly contaminate soil, while failure to transport waste to designated sites can pollute nearby land. Special waste disposal sites are used for waste collection, but these areas sometimes contribute to soil pollution.

Leachate from waste decomposition can infiltrate soil and mix with groundwater, causing water contamination. Wind and rain can spread waste beyond landfill sites, affecting the surrounding environment. Additionally, waste such as plastics, paper, or other lightweight materials can be dispersed over wide areas by wind, leading to soil contamination. Plastics and chemical waste, in particular, persist in soil for extended periods, altering its composition and reducing fertility, thereby harming ecosystems. Hence, special measures are needed for waste management and disposal.

Conclusion. Improperly managed household waste poses significant ecological risks to soil. Proper disposal, sorting, recycling, and safe utilization of waste can protect soil and preserve natural resources. Adopting advanced technologies from developed countries in waste management can yield effective results.

References:

1. Presidential Resolution of the Republic of Uzbekistan No. PQ-4291, dated April 17, 2019, "On Approving the Strategy for the Implementation of Solid Household Waste Management in the Republic of Uzbekistan for 2019–2028."
2. Presidential Decree of the Republic of Uzbekistan No. PF-60, dated January 28, 2022, "On the Development Strategy of New Uzbekistan for 2022-2026."
3. Hoornweg, D., & Bhada-Tata, P. (2012). "Waste Management in Global Cities." *Journal of Waste Management*.
4. Fredrickson J.K., Zachara J.M., Balkwill D.L., Kennedy D., Li W. (2004). *Geomicrobiology of High-Level Nuclear Waste-Contaminated Vadose Sediments at the Hanford Site, Washington State*. pp. 42.
5. Pleshakova E.V., Reshetnikov M.V., Lyubun E.V., Belyakov A.Y., Turkovskaya O.V. Biogenic Migration of Cd, Pb, Ni, and As in the "Soil-Plant" System and Changes in Soil Biological Activity. *Izvestiya Saratov University*, 2010, Vol. 10, Earth Sciences Series, Issue 2, pp. 8.

TABLE OF CONTENTS / ОГЛАВЛЕНИЯ / MUNDARIJA

№	The subject of the article / Тема статьи / Maqola mavzusi	Page / Страница / Sahifa
1	TURIZM MEHMONDO'STLIK INFRATUZILMASI	3
2	IQTISODIYOT NAZARIYASI	6
3	YASHIL TURIZM KONSEPSIYASI VA UNING EKOLOGIK SAMARASI	10
4	ESTABLISHING 'GREEN ENERGY' WORKSHOPS IN VOCATIONAL SCHOOLS AND TRAINING MID-LEVEL SPECIALISTS FOR THE TRANSITION TO A GREEN ECONOMY	13
5	SIMILAR AND DIFFERENT ASPECTS OF FAIRY TALES IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES	16
6	СМЫСЛОВАЯ ОСОБЕННОСТЬ НОМИНИРОВАНИЯ РАССКАЗОВ А.П. ЧЕХОВА	20
7	OQAR SUV BASSEYNLARI SHAROITIDA AFRIKA LAQQA BALIQNI BOQISHDA GRANULALANGAN YEMLARDAN FOYDALANISHNING BIOLOGIK VA IQTISODIY ASOSLARI	25
8	ТАЛАБАЛАРНИНГ ДАСТУРЛАШГА ОИД КОМПЕТЕНТЛИГИНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ ТАМОЙИЛЛАРИ	27
9	REPRODUKTIV YOSHDAGI AYOLLAR SALOMATLIGINI MUHOFAZA QILISHDA O`RTA TIBBIYOT XODIMLARINING O`RNI	36
10	ЛЕЙШМАНИОЗЫ И ИХ ВОЗБУДИТЕЛИ	40
11	ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАНИИ: СЛУЧАЙ ИЗУЧЕНИЯ ФИЗИКИ	43
12	ZAMONAVIY KRIMINOLOGIYA: HOLATI VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI	47
13	ANALYSIS OF THE CHEMICAL COMPOSITION OF HONEY BY CHROMATOGRAPHIC METHOD	52
14	НИКОХДАН АЖРАТИШДА ВОЯГА ЕТМАГАН БОЛАЛАРНИНГ ТАЪМИНОТГА ОИД ҲУҚУҚЛАРИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШ	58
15	ELEKTR ENERGIYA YO`QOTISHLARINI KAMAYTIRISH VA RESURSLARNI TEJASH IMKONIYATLARI ILMIY-TEKNIKAVIY TAHLILI	62
16	РЕЙТИНГОВАЯ ОЦЕНКА ЗНАНИЙ, УМЕНИЙ И НАВЫКОВ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ВЫПОЛНЕНИЯ ПИСЬМЕННОЙ РАБОТЫ НА ЗАНЯТИИ РУССКОГО ЯЗЫКА В НЕГОСУДАРСТВЕННОМ ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ УЧРЕЖДЕНИИ ALFRAGANUS UNIVERSITY	66
17	BOZOR IQTISODIYOTI SOHASIDA INVESTSIYA FAOLIYATI SAMARADORLIGI	73
18	ARAL TENIZINIŇ BÚGINGI KÚNDEGI JAǴAYÍ	77

19	ҚУРЪОН ТИЛОВАТИНИНГ ОВОЗ ВА ОҶАНГ МАСАЛАСИДА УЛАМОЛАР ҚАРАШЛАРИ	85
20	MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI RIVOJLANISHIDA TASVIRIY FAOLIYATNING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK TADQIQOTLARDA O'RGANILISHI	92
21	CHANGES IN URINE IN URINARY STONE DISEASE	98
22	THE EFFECT OF URINARY STONE DISEASE ON THE NEPHRON	103
23	DINIY TURIZMNING RIVOJLANISHIDA GEOGRAFIK OMILLARNING TA'SIRI	107
24	BUILDING AND PROMOTING A FASHION BRAND IN UZBEKISTAN	111
25	PSYCHOSOMATIC ASPECTS OF ACNE	116
26	ЛИРИКАДА ФОЖИАВИЙЛИК	123
27	ZAMONAVIY SHAROITLARDA MOTOO'QCHI QO'SHINLARINI QO'LLASHDA ILG'OR XORIJIY DAVLATLAR TAJRIBASI	127
28	IKKINCHI JAHON URUSHI YILLARIDA MUDOFAA JANGINI OLIB BORISHNING NAZARIY ASOSLARI VA RIVOJLANISHI	132
29	ARTILLERIYA BO'LINMALARINING O'T OCHISH MASHQ QILISH TAJRIBALARI	138
30	USING AI FOR ACADEMIC RESEARCH: NAVIGATING ETHICAL CHALLENGES IN USING AI FOR RESEARCH	146
31	INNOVATIVE MARKETING STRATEGIES FOR ONLINE BUSINESSES	149
32	IMPACT OF HOUSEHOLD WASTE ON THE ENVIRONMENT AND SOIL PROPERTIES	153